

UNIVERSITATEA DE VEST
"VASILE GOLDIȘ"
din ARAD

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ КАФЕДРА КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА
ТА ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВознавства
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА КРАЇН ЄВРОПИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ПРАВОСУДДЯ
АСОЦІАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ОСВІТНЬОГО
ТА НАУКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ УНІВЕРСИТЕТУ ІМ. В. ГОЛДІША
(М. АРАД, РУМУНІЯ)

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ БУДІВНИЦТВО НА ЗЛАМІ ЕПОХ: ПОШУКИ ОПТИМАЛЬНИХ МОДЕЛЕЙ

Матеріали міжнародної
науково-практичної конференції

22 червня 2021 р.

Ужгород • РІК-У • 2021

УДК 342.4(063)

К 65

К 65 **Конституційно-правове будівництво на зламі епох: пошуки оптимальних моделей: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 22 червня 2021 р.** Ужгород: Ужгородський національний університет, 2021. – 268 с.

ISBN 978-617-8046-00-2

У збірнику представлено стислий виклад доповідей і повідомлень, поданих на міжнародну науково-практичну конференцію «Конституційно-правове будівництво на зламі епох: пошуки оптимальних моделей», яка відбулася на базі юридичного факультету Ужгородського національного університету 22 червня 2021 р.

УДК 342.4(063)

ISBN 978-617-8046-00-2

© ДВНЗ «Ужгородський
національний університет, 2021
© Видавництво «РІК-У», 2021

Справедливий Закон –
найвища суспільна мудрість

Почесні співголови організаційного комітету:

- Смоланка В.І** ректор ДВНЗ «Ужгородський національний університет», доктор медичних наук, професор.
- Розач О.Я.** проректор з науково-педагогічної роботи ДВНЗ «Ужгородський національний університет», доктор юридичних наук, професор.
- Лазур Я.В.** декан юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет», доктор юридичних наук, професор.
- Оніщук М.В.** ректор Національної школи суддів України, державний та громадський діяч, доктор юридичних наук, професор.
- Різник С.В.** проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародної співпраці Львівського національного університету імені Івана Франка, доктор юридичних наук, професор.
- Скрипнюк О.В.** академік НАПрН України, Заслужений юрист України, заступник директора з наукової роботи Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, доктор юридичних наук, професор.
- Совзиря О.В.** народний депутат України, політик, Постійний представник Верховної Ради України у Конституційному Суді України, доктор юридичних наук, професор.
- Шемшученко Ю.С.** директор Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України, академік НАН, доктор юридичних наук, професор.

- Натуркач Р.П.** керівник апарату Закарпатської обласної державної адміністрації, кандидат юридичних наук, докторант кафедри конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет».
- Берлінгер Д.** декан юридичного факультету Університету імені Василя Голдіша (м.Арад, Румунія).
- Маховенко Є.Г.** доктор соціальних наук (право), професор, професор кафедри публічного права Вільнюського університету (Литовська Республіка).

Члени організаційного комітету:

- Бобровнік С.В.,** доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри теорії права та держави Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
- Дешко Л.М.,** доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного права Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
- Жаровська І.М.,** доктор юридичних наук, професор кафедри теорії та філософії права, конституційного та міжнародного права Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка».
- Ленгер Я.І.,** доктор юридичних наук, професор кафедри конституційного права та порівняльного правознавства ДВНЗ «Ужгородський національний університет», завідувач кафедри права факультету фінансів, обліку, лінгвістики та права Луцького національного технічного університету.
- Марцеляк О.В.,** доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного права Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
- Марченко М.В.,** кандидат юридичних наук, провідний експерт з конституційного та виборчого права ВГО «Асоціація українських правників».

- Мішина Н.В.,** доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного права Національного університету «Одеська юридична академія».
- Сердюк Н.А.,** доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри політичних наук і права факультету урбаністики та просторового планування Київського національного університету будівництва і архітектури.
- Серьогін В.О.,** доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного і муніципального права юридичного факультету Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна.
- Щербанюк О.В.,** доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Координаційна група:

- Бисага Ю.М.,** доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, директор Інституту держави і права країн Європи, завідувач кафедри конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет».
- Берч В.В.,** кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет».
- Белов Д.М.,** доктор юридичних наук, професор кафедри конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Директор Асоціації міжнародного освітнього та наукового співробітництва.
- Гомонай В.В.,** доктор юридичних наук, професор кафедри конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет».
- Греца С.М.,** кандидат юридичних наук, професор, докторант кафедри конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет».
- Громовчук М.В.,** доктор юридичних наук, професор кафедри конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

- Заборовський В.В.,** навства юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет».
- Петрецька Н.І.,** доктор юридичних наук, професор кафедри цивільного права та процесу юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Директор Науково-дослідного Інституту теорії та практики правосуддя.
- Пирога І.С.,** кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет».
- Продан В.І.,** доктор юридичних наук, професор кафедри конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет».
- Фрідманський Р.М.,** старший викладач кафедри конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет».
- Фрідманський Р.М.,** кандидат юридичних наук, професор кафедри конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Напря́м 1

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

Белов Д.М.,
д.ю.н., проф.,
проф. каф. конституційного права
та порівняльного правознавства,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
голова Асоціації міжнародного освітнього
та наукового співробітництва
м. Ужгород, Україна

ОСНОВНИЙ ЗАКОН УКРАЇНИ – ІСТОРИЯ, СУЧАСНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Двадцять п'ять років тому українські громадяни отримали Основний закон, який гарантував їм права та свободи, наблизив Україну до країн з розвинутою демократією та остаточно закріпив незалежність нової європейської держави. 28 червня 1996 року Верховна Рада ухвалила нову Конституцію України. Таким чином Україна найостаннішою з 15 держав, які з'явилися на пострадянському просторі, замінила стару Конституцію.

Прийняття нової Конституції України можна визначити як центральну політичну й історичну та культурно-правову подію існування української державності. За своєю історичною значимістю вона може бути порівняна із всеукраїнським референдумом 1991 року, на якому народ України висловив підтримку державної незалежності. Саме після прийняття власного Основного Закону Україна стала легітимною конституційною державою у сучасному світі.

Коли мова йде про українську Конституцію, одразу ж пригадується Пилип Орлик, славний гетьман, який одним із перших в історії людства в 1710 році виписав першу конституцію, яка на дев'яносто років старша за Конституцію Польщі і на сімдесят років за Конституцію США. То була перша українська Конституція, тому можна гордитися з того, що батько і мати народили нас українцями.

Не гріх пам'ятати, що ми — нащадки тих, хто, виборюючи свою власну політичну практику, створив демократичні статті Конституції Пилипа Орлика ще тоді, коли навколо панувала тиранія монархів. Це глибоке коріння демократичних традицій українського народу у непрості часи відновлення незалежності дозволило нам досягати згоди через переговори, уникнути кровопролиття чи гострих внутрішніх сутичок, через що пройшли практично усі пострадянські держави. Ми зуміли подолати такі катаклізми як понад 10000-відсоткова річна інфляція і, всупереч прогнозам „доброзичливців”, продемонстрували спроможність нашого державницького духу. Через таке не пройшла жодна нація світу за всю відому історію. За роки незалежності була можливість багато чого навчитися, особливо молодому поколінню.

Важливість Конституції в тому, що вона закріплює в Україні засади державної політики, спрямованої перш за все на за-

безпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя. Вона заклала серйозні підвалини для розвитку і зміцнення демократичної соціальної і правової держави, в якій людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю.

Через зміст Конституції проводиться надзвичайно цінна і гуманна ідея про те, що саме держава функціонує для людини, відповідає перед нею за свою діяльність, а не навпаки. Ми все це сьогодні усвідомлюємо, що інакше і не повинно бути. Та усвідомлення мало. Адже важливо, щоб Український Народ не просто відчув, а став справжнім джерелом влади, зміг це реалізувати через відповідні органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Воно має в певних формах розвинути-сь в усіх сферах життя суспільства та держави.

Двадцять п'ять років від часу прийняття Конституції - це, в історичному вимірі, незначний відрізок часу. Проте в сучасному українському контексті кожен рік - своєрідна „спресована” історія. Саме життя підтвердило цінність нашої Конституції. І сьогодні завдання всіх державних органів, в тому числі і Президента, і Верховної Ради України, і Кабінету Міністрів України полягає в тому, щоб якнайповніше використати правовий потенціал основоположного документа держави для утвердження реальної демократії, забезпечення прав і свобод людини і громадянина, для піднесення умов життя народу на рівень, гідний європейської держави.

Розглядати Конституцію України лише як правовий акт не зовсім правильно. Вона є надзвичайно важливим політико-правовим документом довгострокової дії. Конституція була і залишається Основним Законом держави з вищою юридичною силою, який закріпив на правовому рівні перехід до нового суспільного укладу — до держави вільних громадян та за-

клав основи її подальшого розвитку. Відповідно, у безперервному розвитку перебуває і сам Основний Закон. Іншими словами сьогодні видається такою, що не викликає сумніву, теза про те, що зміст Конституції об'єктивно перебуває в певному русі, в певному пошуку своєрідного наповнення конкретної форми. Основа і сутність Конституції є сталою, а саме наповнення цієї форми, змісту конституції постійно еволюціонує разом із розвитком держави та суспільства.

Процес становлення конституціоналізму в Україні, як в будь-якій молодій незалежній державі, не завершився з прийняттям Конституції. Щороку він стає більш динамічним, спрямованим на розв'язання найактуальніших проблем державотворення, становлення дієздатних структур громадянського суспільства в Україні, забезпечення прав і свобод українських громадян. Відбуваються істотні зміни у конституційному законодавстві та у правовій системі в цілому.

Проте викликають подив поширювані міфи про причини недосконалості Конституції. На першому місці серед них: цей документ творився впродовж однієї ночі, то, мовляв, чого путнього можна очікувати від фантазії напівсонних депутатів? Сумно чути такі твердження, особливо від тих, кому відомі в деталях усі перипетії минулого конституційного процесу. Жаль, що такі нісенітници доводяться до розуму і душ молодого покоління. І соромно, що таке відбувається. Бо такими вигадками підривається повага до головного закону держави, чого в цивілізованих країнах намагаються уникати.

У цьому зв'язку, мабуть, варто нагадати, що чинна Конституція не була продуктом раптового депутатського безсоння. Її текст народжувався у творчих пошуках і політичних муках не менше ніж упродовж семи років. До цього процесу залучалися кращі фахівці Української держави. Над нею працювали дві

Конституційні комісії. І первісний текст проекту нинішньої Конституції депутати писали на основі напрацювання своїх попередників у Верховній Раді. Тому спроби кинути тінь на цей документ не можуть сприйматися інакше як образа тих, хто сумлінно і віддано працював над Конституцією і наполегливо боровся за її прийняття.

Нам жодною мірою не хотілося б переоцінити нашу Конституцію. Можна багато говорити про її плюси та мінуси, які є результатом можливого на той час політичного компромісу. Але чи ця потреба сьогодні настільки нагальна й пріоритетна для розбудови справді демократичного суспільства, щоб аж іти на „хірургічне” втручання? Чи головна причина тих проблем, які сьогодні трусять українське суспільство, — відносна недосконалість Конституції? Адже в цілому наш Документ не гірший за інші європейські конституції. Текст його, як відомо, високо оцінили експерти Ради Європи та інші зарубіжні авторитети з конституційного права. І про це ще не так давно в Україні говорили з гордістю.

Зрозуміло, що суспільні відносини постійно розвиваються, і це потребує корекції правового регулювання. Безумовно, це може торкатися і конституції. Звісно, можна удосконалювати й змінювати основний документ держави щорічно, кидати країну у новий вир політичних пристрастей, дискусій та протистояння, витратити життєву енергію, інтелектуальний потенціал та кошти. Адже конституційна нормотворчість — процес, який за своєю природою здатний максимально стимулювати політичну активність населення. І процес далеко не дешевий. Чи не варто було б пригадати іншу історичну практику: Конституція США існує вже понад два століття. Вона не більша за обсягом від Конституції України і, звичайно ж, не розписує у деталях регулювання всіх аспектів функціонуван-

ня сучасної державної машини, захисту прав та свобод її громадян. На її основі тримається стабільність американської демократії. Впродовж понад двох століть до неї було внесено не так і багато змін.

Саме тому, ми повинні глибоко усвідомлювати всю відповідальність за стратегію, здійснення і наслідки політичної реформи, що має на меті оновлення Конституції відповідно до нових реалій, збалансування владних відносин у державі, консолідації суспільства. Цю велику і багатогранну роботу можна буде вважати успішною лише тоді, коли вона внесе реальні позитивні зміни у наше життя, благотворно позначиться на всіх сферах і у всіх вимірах – від народу, держави до конкретної людини і конкретної сім'ї.

Слід виходити з того, що зміни такого масштабу і глибини об'єктивно привносять у суспільство, політичну ситуацію елементи нестабільності, незгод та збурень. Тому вони повинні бути виважені, точно та відповідально розраховані і реалізовуватися у максимально стислі терміни, не порушуючи загальної атмосфери в державі, ритму її економічного життя. З цих само причин не менш важливо, щоб такі кампанії проводилися якомога рідше.

Ми зростаємо в перманентному тепер, без органічного зв'язку з минулими часами. Реальністю є те, що у нас сьогодні здебільшого вдивляється у минуле і значно менше - у майбутнє. Тоді як критично важливо - дивитися в майбутнє, і не надто затримуватися у сьогоднішні. Головне при цьому - дати людям відчуття впевненості.

Маємо пам'ятати, що лише завдяки нашим спільним зусиллям – центральної та місцевої влади, органів самоврядування, еліт, усіх громадян – Конституція запрацює на повну силу. А успіх у всіх наших справах прийде тоді, коли кожен

громадянин України не тільки користуватиметься правами і свободами, а й належним чином виконуватиме свої обов'язки.

Переконані, що ми рухаємось у правильному напрямку: до побудови правового суспільства, економічного зростання, соціального захисту, гарантій прав і свобод людини у нашій державі. Безумовно, не всього просто досягнути, на нашому шляху є труднощі й проблеми. Проте, як доводить час, спільними зусиллями нам цілком по силам долати їх.

Бисага Ю.Ю.
к.ю.н., доц. каф. адміністративного,
фінансового та інформаційного права
Ужгородського національного університету
м. Ужгород, Україна

РОЛЬ ТА МІСЦЕ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В СИСТЕМІ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Транскордонне співробітництво є важливою складовою державної регіональної політики, ефективним інструментом соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів та потужним каталізатором процесів європейської інтеграції на регіональному та місцевому рівнях. Сучасні тенденції концентрації економічної діяльності як на національному, так і на регіональному рівнях, зростання міжрегіональних соціально-економічних дисбалансів, активізація міграційних процесів та відтік професійних кадрів за межі України зумовлюють за необхідне використання інтегрованого підходу до формування та реалізації державної регіональної політики на основі поєднання галузевих, просторових та управлінських компонентів. Такий підхід передбачений Державною стратегією регіонального розвитку на 2021-2027 роки [1].

Особливостями прикордонних областей України є, з одного боку, їх близькість до державного кордону, а з іншого боку,

віддаленість від центральних регіонів країни, які на сьогодні є сферами інвестицій та концентрацією економічної діяльності. Отже, відсутність достатніх можливостей для працевлаштування мешканців прикордонних районів та відносно низький економічний розвиток територій створюють передумови для формування та функціонування сектору тіньової економіки у прикордонних районах.

Аналізуючи положення чинного законодавства ключовими моментами транскордонного співробітництва виступають:

- Активізація добросусідських відносин та поглиблення взаємодії суб'єктів та учасників добросусідських відносин;
- Провадження діяльності з транскордонного співробітництва в світлі поваги до прав людини та її основоположних свобод, поваги до внутрішніх справ держави, плідного та взаємовигідного співробітництва, поваги до державного суверенітету, територіальної цілісності та непорушності державних кордонів, узгодженого усунення політичних, економічних, правових, адміністративних та інших перешкод в процесі взаємної співпраці та урахування під час укладення угод транскордонного співробітництва повноважень суб'єктів та прав учасників транскордонного співробітництва [2].

Ключовою роллю транскордонного співробітництва виступає вирішення наступних завдань:

- 1) Транскордонне співробітництво виступає каталізатором процесів з вирівнювання якості життя населення прикордонних територій та створює умови для вільного переміщення людей, товарів, капіталів та послуг через кордон;
- 2) Транскордонна співпраця виступає своєрідним меха-

нізом випробування та адаптації європейського законодавства та інструментів фінансової підтримки;

- 3) В рамках транскордонного співробітництва активізуються процеси з вирішення спільних проблем прикордонних територій держав-учасників;
- 4) Транскордонне співробітництво сприяє підвищенню життєвого рівня жителів прикордонних територій завдяки ефективному використанню місцевого ресурсного потенціалу.

Проте, слід зазначити, що інститут транскордонного співробітництва стикається з певними проблемами на своєму шляху, зокрема, спостерігається низька інтенсивність та часткове впровадження елементів Державної стратегії.

Серед основних стримуючих елементів задля повної реалізації завдань транскордонного співробітництва виступають:

- Обмеженість функціонування органів місцевого самоврядування;
- Складна ієрархічна структура органів управління процесами транскордонного співробітництва;
- Занадто низька активність регіонів у використанні можливостей транскордонного співробітництва;
- Нерозвинута інфраструктура прикордонних територій;
- Недостатній рівень залучення до процесів транскордонного співробітництва недержавного громадського сектору [3, с. 115].

Отже, одним із пріоритетних завдань уряду виступає затвердження та виконання Державної стратегії розвитку транскордонного співробітництва на 2021-2027 роки з метою підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів, просторового розвитку а також ефективного державного управління у сфері регіонального розвитку.

Література:

1. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020. № 695. Офіційний вісник України. 2020 р., № 67, стор. 315.
2. Про транскордонне співробітництво: Закон України від 24.06.2004. № 1861-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 45, стор. 1829
3. Бутенко Т.В., Новак Г.Д. Значна роль транскордонного співробітництва в системі регіонального управління. Публічне врядування в Україні: стан, виклики та перспективи розвитку: матеріали щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю, присвяч. 100-річчю держ. служби в Україні (Київ, 25 трав. 2018 р.) : у 5 т./ за заг. ред. В. С. Куйбіди, М. М. Білинської, О. М. Петрое. Київ: НАДУ, 2018. Т. 1. С.116-117.

Бородач Т. В.
депутат Надвірнянської міської ради
Івано-Франківської області
м. Надвірна, Україна

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ - ПРАВА ДЕТЕРМІНАНТА УТВЕРДЖЕННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Прийняття української Конституції Верховною Радою України у славнозвісну конституційну ніч 28 червня 1996 року стало початком відходу від радянського тоталітарного централізму що був спрямований на повне ігнорування інтересів територіальних громад. Основний Закон України був побудований вже на західному розумінні двох компонентної системи публічної влади: Державній владі та місцевому самоврядуванню.

З теоретичної точки зору є підстави вважати, що конституціодавець застосував громадівську теорію походження місцевого самоврядування, з її первинністю громади перед інституціями держави.

Виокремлення конституційного регулювання місцевого самоврядування.

Вперше в історії української конституційної традиції Конституція України передбачила спеціальний розділ - місцеve самоврядування, а саме розділ XI в якому згідно з ст. 140 Конституції України, місцеve самоврядування розглядається

у якості ПРАВА територіальної громади. Отже, Конституція ставить громаду, первинним суб'єктом місцевого самоврядування і відповідно є спрямованою не тільки на реалізацію інтересів людини чи держави а й на реалізацію інтересів громади як окремого суб'єкту. В цьому бачимо відхід від тоталітарного ігнорування на користь центральної влади, прав та інтересів місцевих громади. Саме це конституційне положення пізніше знайшло свій розвиток в нормах Законів України «Про місцеве самоврядування в Україні» «Про статус депутатів місцевих рад», та іншої законодавчої бази що регламентує життєдіяльність місцевого самоврядування. Треба зазначити що саме таке розуміння суб'єктності місцевого самоврядування призвело до з'яви такого правового документу як Статут територіальної громади, що наблизило Україну до Європейського розуміння місцевого самоврядування з його витоками з Магдебурського права.

Політичне значення конституційного закріплення демократичних принципів місцевого самоврядування.

Конституційне виокремлення місцевого самоврядування з під крила держави вплинуло на зміну виборчого і відповідно політичного процесів в територіальних громадах. Територіальні громади стали осередками власного маленького політичного процесу зосередженого довкола формування місцевого депутатського корпусу та забезпечення обрання міського або сільського голови, а на сучасному етапі голови об'єднаної територіальної громади.

Це певною мірою призвело до активізації демократичних політичних процесів в Україні та сприяло формуванню місцевих осередків політичних партій. Сьогодні ми вже можемо впевнено говорити про феномен регіонального політичного

життя і особливості правового регулювання проведення місцевих виборів згідно з Виборчим кодексом України.

Децентралізація – реалізація Конституційних засад місцевого самоврядування.

Революція Гідності призвела до звернення українським суспільством уваги на значення місцевого самоврядування та потреби в повній реалізації незалежності громад від надмірного контролю Уряду. Слід констатувати, що децентралізація певною мірою втілила конституційні норми щодо прав місцевих громад на законодавчому рівні, однак, її реалізація і сьогодні залишає багато простору для нової хвилі процесу приведення українського законодавства у відповідність з конституційним концептом місцевого самоврядування.

Отже, прийняття конституції України 28 червня 1996 року стало детермінантою для формування системи місцевого самоврядування в Україні та утвердження західного двох елементного концепту публічної влади. Маємо на сьогодні реальну основу утвердження суб'єктності територіальних громад, проте потреба в продовженні посилення цього статусу місцевого самоврядування на законодавчому рівні не є завершеним процесом і потребує вдосконалення.

Васильчук Л.Б.
к.ю.н., доц.
каф. конституційного права та
порівняльного правознавства
Ужгородського національного університету
м. Ужгород, Україна

СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ ЕЛЕМЕНТІВ ПРАВА ОСОБИ НА БЕЗПЕЧНЕ ДЛЯ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ДОВКІЛЛЯ

Концепція прав людини загалом виникла після Другої світової війни, але право особи на безпечне для життя та здоров'я довкілля ніколи не перебувало в пріоритеті. На даний час зазначена проблематика є новою концепцією, яка гостро обговорюється на арені прав людини. Здорове довкілля є важливим аспектом права на життя не лише для людей, але й для всіх живих істот на планеті. У зв'язку з цим, порушення права особи на безпечне для життя та здоров'я навколишнє середовище потенційно може бути порушенням основоположного права особи на життя. Погіршення стану навколишнього середовища може врешті-решт загрожувати існуванню нинішніх та майбутніх поколінь.

Конституцією України екологічні права та свободи людини і громадянина визнаються найвищою соціальною цінністю. Так, зокрема, ст. 16 Конституції зазначає, що «забезпечення екологічної безпеки та підтримання екологічної

рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи, збереження генофонду Української нації – є прямим обов'язком держави». Крім того, ст. 50 Конституції гарантує «право кожного на безпечне для життя та здоров'я довкілля, а також відшкодування шкоди, завданої порушенням даного права» [1]. Зокрема, положення Основного акту держави містять гарантії щодо вільного доступу кожного до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів та предметів побуту, а також право на поширення даної інформації.

Так, право на безпечне для життя і здоров'я довкілля виступає стовпом, на якому базується фактичне право кожного громадянина вимагати виконання державою еколого-правових приписів. Дана правомочність являється комплексною категорією, якій притаманні наступні елементи: забезпечення стабільної екологічної обстановки, забезпечення екологічного благополуччя, а також сприятливого, здорового навколишнього природного середовища, запобігання настанню та усунення шкідливих наслідків природних, техногенних та антропогенних катастроф тощо [2, с.276].

На даний час думки науковців різняться щодо визначення сутності права особи на безпечне для життя та здоров'я навколишнє середовище. Проаналізувавши генезу та сутність даного явища, слід підкреслити, що під правом особи на безпечне для життя та здоров'я довкілля необхідно розуміти закріплену Конституцією України та гарантовану державою та законодавством можливість кожної особи вільно користуватися екологічно безпечним довкіллям з метою задоволення власних потреб та інтересів.

Виходячи зі змісту даного визначення а також інтерпретаційних положень чинного законодавства України, можна виді-

лити наступні компоненти права особи на безпечне для життя та здоров'я довкілля:

- Право на безпечне для життя та здоров'я навколишнє природне середовище;
- Право на законну та достовірну інформацію про стан довкілля, якість харчових продуктів та предметів побуту;
- Право на безпечні для споживання продукти харчування;
- Право на безпечні для життя та здоров'я умови праці, проживання чи навчання тощо.

Забезпечення дотримання зазначених складових права на безпечне для життя та здоров'я довкілля реалізується низкою гарантій, серед яких: здійснення державного контролю за дотриманням законодавства про охорону навколишнього природного середовища, відшкодування шкоди особам, які зазнали порушення своїх еколого-правових можливостей, усунення небезпеки, яка загрожує життю та здоров'ю осіб, відвернення та усунення наслідків природних чи техногенних катастроф тощо. [3, с. 108].

Отже, право на безпечне для життя та здоров'я довкілля виступає одним із основоположних прав особи, а його забезпечення – одним із головних обов'язків держави. Стрімкий технологічний прогрес людства дає свої мінуси, поступово віддаляючи світ від екологічних еталонів, у зв'язку з цим дотримання та висока нормативна урегульованість даного права є надзвичайно важливою на сьогоднішній час.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Півненко Л.В. Конституційне право людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Молодь і технічний прогрес в АПВ». 2020. С.276-277.
3. Герасько М.Г. Захист права на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище на теренах України. Медичне право. №5 (61). 2009. С. 107-112.

Копча В. В.
к.ю.н., доц. доц. каф. кримінального права та процесу ДВНЗ
«Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ВЕРХОВЕНСТВА УКРАЇНИ

Сучасна держава заснована на декількох ключових принципах права, одним із яких виступає верховенство права. На сьогодні цей принцип закріплено у більшості держав світу (як принцип верховенства права або як принцип правової держави), по суті він виступає трендом розвитку сучасної держави. При цьому нерідко він перетворюється на формальний знак цього тренду, який не підкріплюється сутнісно. В умовах коли верховенство права ототожнюється з верховенством закону, формальною законністю - людська гідність піддана серйозним загрозам, що підтвердила практика тоталітарних режимів ХХ століття. З іншого боку, досвід розвинутих держав ХХ і ХХІ століття підтвердив, що верховенство права є одним із найбільш дієвих факторів стабільної економіки.

Слід відзначити, що роботу в цьому напрямі в Раді Європи було продовжено, коли в березні 2016 року Венеційською комісією було складено ще одну доповідь «Мірило правовладдя». Сам термін «правовладдя» був запропонований відомим ученим С.Головатим, який зробив переклад та коментарі до даного дослідження. Основна частина доповіді стосується викладу

«еталонних тестів» до всіх елементів правовладдя (верховенства права).

З цього напрямку необхідно відзначити, що залучення терміну «правовладдя» (на заміну «верховенства права»), що було запропоноване членом Венеційської комісії С.Головатим, стало для нього наслідком ґрунтовного дослідження з назвою «Верховенство права: ідея, доктрина, принцип». В авторефераті докторської дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук наведена пропозиція була обґрунтована у такий спосіб: «Зважаючи на те, що український відповідник англійського поняття «the rule of law»

у вигляді терміносполучення «верховенство права» не можна визнати найвдалішим (це засвідчено і фактом, що двослівність терміну прямо штовхнула провідних фахівців вдатися до хибного так званого «поелементного аналізу» цього поняття, і його лексичною близькістю до одного з основоположних елементів позитивістської доктрини у вигляді поняття «верховенство закону», що в кінцевому підсумку веде до викривлення концепції «верховенство права»), пропонується надалі застосовувати однослівний варіант такого відповідника — правовладдя; саме такий однослівний термін органічно «вмонтовується» в українську правничу термінологію (за прикладом — народовладдя, безвладдя, двовладдя тощо), зберігаючи при цьому два змістових складники його англомовного прототипу (rule — влада, law — право); правовладдя — це найближче до англомовного «the rule of law», щоб якнайстиліше передати ідею заперечення свавільної влади людини взагалі, чи — однієї, чи — гурту, чи — одного з політичних органів (скажімо, у вигляді диктатури парламентської більшості) тощо; серцевина посутнього змісту принципу правовладдя — це категоричне і беззастережне

заперечення будь-якого прояву свавільного та егоїстичного людиновладдя».

Верховенство права як принцип Конституції України. Згідно статті 1 Конституції України Україна є, окрім іншого, «правовою державою», що необхідно сприймати як окремий конституційний принцип. Окрім того, у статті 8 Конституції України відзначається «визнання і дія» принципу верховенства права. Десятки нормативних конструкцій розкривають сутнісне розуміння цього інтегрального принципу.

Подібний підхід проявився у рішенні Конституційного Суду України у справі про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016. Суд в аргументації мотивувальної частини пов'язав розуміння частини першої статті 29 Конституції України (право на свободу і особисту недоторканість) із верховенством права. З цією метою Конституційний Суд України у другому абзаці підпункту 2.3 пункту 2 окреслив зміст «свободи»: «Конституційний Суд України виходить із того, що серед фундаментальних цінностей дієвої конституційної демократії є свобода, наявність якої у особи є однією з передумов її розвитку та соціалізації. Право на свободу є невід'ємним та невідчужуваним конституційним правом людини і передбачає можливість вибору своєї поведінки з метою вільного та всебічного розвитку, самостійно діяти відповідно до власних рішень і задумів, визначати пріоритети, робити все, що не заборонено законом, безперешкодно і на власний розсуд пересуватися по території держави, обирати місце проживання тощо. Право на свободу означає, що особа є вільною у своїй діяльності від зовнішнього втручання, за винятком обмежень, які встановлюються Конституцією та законами України». Після цього Суд дійшов висновку, що з частини першої

статті 8 Основного закону (верховенство права) впливає, що цей принцип передбачає «судовий контроль над втручанням у право кожної людини на свободу; конституційне право людини на судовий захист є гарантією усіх прав і свобод людини і громадянина» (абзац перший підпункту 2.5 пункту 2 мотивувальної частини). І лише після цього в наведених координатах було оцінено конкретні засоби законодавця: З цією метою законодавець та інші органи публічної влади мають забезпечувати ефективне правове регулювання, яке відповідає конституційним нормам і принципам, та створювати механізми, необхідні для задоволення потреб та інтересів людини. При цьому посилена увага має бути зосереджена на особливо вразливих категоріях осіб, до яких належать, зокрема, особи з психічними розладами (абзац перший пункту 3 мотивувальної частини) [1].

Конституційний Суд України неодноразово звертався до принципу верховенства права та його складових. Загальне визначення терміну «верховенства права» було викладено в абзаці другому і третьому підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року N 15-рп/2004: «Верховенство права - це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. [2].

Для порівняння наведемо розуміння принципу правової держави в рішенні Конституційного Суду Чеської Республіки від 18 лютого 2010 року, яке зводиться до такого:

1) конституційна система в Чеській Республіці базується на принципах матеріально-правової держави. Конституційний Суд відрізняє формальну і матеріальну концепцію правової держави. У той час як перша форма заснована на чисто процедурній і формальній концепції, незалежно від змісту і цілей діяльності уряду, концепція матеріальної правової держави, в свою чергу, була заснована на деяких основних принципах, які під час здійснення діяльності державна влада зобов'язана поважати. Схильність до матеріальної концепції правової держави означає, що державні органи зобов'язані діяти формально в межах своїх повноважень і компетенції, встановлених конституційним порядком і законами, але і те, що здійснення цих повноважень має містити зміст (сутність) відповідно до конкретних основних принципів, які в основному виражаються в положеннях конституційного ладу і які гарантують основні права і створюють ціннісні основи для конституційного ладу. У випадку здійснення повноважень та компетенції державної влади, відтак, важливо стежити за метою, на яку спрямовано здійснення повноважень, а також на засоби, які нею використовуються;

2) в умовах матеріальної правової держави здійснення державної влади не може бути безцілним або марним; іншими словами, з конституційної точки зору не може бути схваленим і сприйнятим здійснення державної влади, яке не узгоджується з передбаченою законом раціональною метою, для досягнення якої конкретне здійснює повноваження даний владний орган. Тільки в цьому матеріальному сенсі необхідно тлумачити статтю 2 (2,3) Хартії, згідно з якою державна влада може здійснюва-

тися у випадках і межах, встановлених законом та у встановленому законом порядку. Вибраний спосіб здійснення державної влади, що поважає основні права фізичних осіб, завжди має перевагу з урахуванням принципу пропорційності. Він є похідним від верховенства права, заснованого на повазі до прав і свобод людини і громадянина (основне правило верховенства права); таким чином, державний орган, здійснює певну владу і несе відповідальність за перевищення повноважень не лише в межах формальних меж, встановлених законом повноважень і компетенції, а й сутнісне, якщо його поведінка не обумовлена передбачуваною і раціонально обґрунтованою метою, для якої він і набув певних повноважень і компетенції, відповідно, якщо він порушує основні права заінтересованих осіб більше, ніж це суттєво необхідно для досягнення законної мети. Якщо відповідно до закону державна влада встановлює обов'язки для приватних осіб і тим самим обмежує їх основні права, вона, проте, повинна забезпечити, щоб при цьому повністю не заперечувалися сама суть основного права чи їх сенс. Крім того, обмеження не можуть використовуватися для інших цілей, крім передбачених законом (пункт 4 статті 4 Конституції). Таким чином, основні права зворотно обмежують формальне передбачувані законодавством обмеження для органів влади (пункти 20-22 рішення) [4].

У наведених висновках, відзначено наступне.

В концептуальному плані верховенство права полягає в обмеженні свавілля публічної влади щодо суспільства і щодо окремої особи. Окреслити межу такого свавілля може або безпосередньо суд або правовий принцип чи правова норма, які потенційно можуть бути застосовані або реально застосовуються судом. Різні шляхи формування системи верховенства права - суд через застосування прав людини безпосередньо

створює систему конституції (англійська традиція) чи її створює народ через здійснення установчої влади (європейська континентальна традиція) - не грає принципового значення.

У практичному сенсі, відтак, впливає місце судів у системі публічної влади, яке має засвідчувати не лише реальний розподіл влади, а й також реальну спроможність судової влади обмежувати дискреційні повноваження законодавчої і виконавчої влади та в такий спосіб гарантувати захист від свавілля. Це реально лише за умови незалежності суду (і процедур правосуддя) від інших гілок влади.

Наведене розуміння взаємозв'язку «поділу влади» (традиційно - елементу концепції «правової держави») ще більше зближує концепцію верховенства права і концепцію матеріальної правової держави.

Незалежне правосуддя є ключовим фактором в системі верховенства права (правової держави), виходячи з таких аргументів: а) верховенство права можливе лише в умовах ефективного правопорядку, де першим критерієм такої ефективності є система правосуддя в широкому розумінні (від ефективного розслідування до виконання судових рішень). В цьому сенсі верховенство права є передовсім станом реалізованості правових норм і принципів, бо останні можуть проявити свій «пріоритет» лише за умови їх реалізації; б) верховенство права, як засвідчує вищенаведене, незалежно від концептуальних підходів, втілюється найбільш концентровано в інституційному захисті людської гідності і свободи.

Література:

1. Савенко Д. Л. Принципы верховенства права и законности: понятие и соотношение. Актуальні проблеми держави і права. 2011. Вип. 62. С. 658-664. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2011_62_90.

2. Лемак В. Соціально-економічні права людини в контексті верховенства права: вітчизняний досвід закріплення та застосування. Вісник Академії правових наук України. 2010. № 1. С. 40-48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2010_1_4.
3. Максимов С. Конституційний принцип верховенства права: загальне та особливе. Вісник Академії правових наук України. 2009. № 3. С. 127-134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2009_3_12.
4. Крилова І. І. Верховенство права і принцип розподілу влади в Україні. Вісник Академії адвокатури України. 2008. Число 1. С. 12-14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2008_1_2.
5. Пухтецька А. Принцип верховенства права: сучасні європейські доктрини як орієнтир для реформування національного законодавства. Вісник Національної академії наук України. 2010. № 3. С. 33-43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnanu_2010_3_5
6. Самбор М. А. Сутність принципу «верховенства права» у сучасних умовах цивілізаційного розвитку. Юридична наука. 2012. № 5. С. 17-28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2012_5_2

Ланкевич А.З.
докторант кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
Ужгородського національного університету
м. Ужгород, Україна

ДЕЯКІ ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРАВІ

Юридична відповідальність є центральним явищем (категорією) і права і законодавства [1, с.101], а тому проблема юридичної відповідальності належить до числа тих, що давно привертала і ще довго будуть привертати увагу правознавців, оскільки без такого дієвого регулятора, яким може бути вона за умови правильного використання, досягти належного виконання обов'язків та реалізації прав часто буває неможливо [2, с.23]. Перед тим як перейти до з'ясування аспектів юридичної відповідальності у конституційному праві, ми би хотіли приділити деяку увагу розумінню самого поняття - відповідальності. Так, науковій літературі містяться підходи щодо розуміння змісту відповідальності через призму таких категорій як «необхідність» та «свобода», які по своїй суті є її ключовою складовою.

Д. Бернштейн вказує: «Відповідальність нерозривно пов'язана з необхідністю дотримання приписів, правил поведінки, підпорядкування, пов'язання своєї поведінки з об'єктивними законами природи і суспільства. Якщо немає необхідності в

дотриманні будь-яких норм, приписів, то немає і відповідальності. Відповідальність, перш за все, означає вибір такої лінії поведінки, яка відповідає необхідності. Вибір відповідального варіанта поведінки передбачає свободу суб'єкта відповідальності» [3, с. 32–33]. У свою чергу свобода, за зауваженням А. Арутюняна, включає і елемент повинності [4, с. 2]. А. Шабуров робить висновок про те, що необхідність є об'єктивною передумовою відповідальності, тоді як свобода виступає в якості її суб'єктивної передумови [5, с.30].

Як уже зазначалось, необхідність є складовою чи фактично передумовою – відповідальності, яку в науковій літературі, як правило, розрізняють на природну, історичну та соціальну необхідність. Так, під природною необхідністю розглядають необхідний хід явищ, процесів в природі, а історичну необхідність, як об'єктивний, закономірний хід розвитку подій в суспільному житті [3, с. 33], в свою чергу соціальну необхідність, як таку, що обумовлює поведінку людей щодо соціальної реальності, в якій вони існують [6, с. 53–54.]

В свою чергу питання свободи волі, як складової юридичної відповідальності на думку деяких філософів полягає в тому, що «всі вольові акти і мотиви поведінки детерміновані, так як вони не безпричинні»[6, с. 49].

Натомість Ф. Енгельс відзначав, що при дослідженні різних аспектів моралі та права неможливо не торкатися питання про свободу волі, осудності людини, про співвідношення необхідності і свободи. Більше того, Ф. Енгельс вважав, що свобода полягає в пізнанні законів природи і їх планомірному використанні для певних цілей. Втім свобода волі розумілася їм як здатність приймати рішення зі знанням справи [7, с.115-116].

Е. Пеньков, розвиваючи вчення Ф. Енгельса, пов'язує свободу з пізнанням і усвідомленням необхідності, а також зі здатні-

стю приймати рішення зі знанням справи. При цьому мова йде про рішеннях не однозначних, а заснованих на виборі» [6, с. 53].

М. Шаргородський стверджував, що відповідальність людини пов'язана з його поведінкою, яка не формується окремо, а визначається за допомогою його волі і розуму. У тому випадку, коли вибір варіанту поведінки об'єктивно відсутній, говорити про відповідальність не доводиться [8, с.42].

І як слушно зауважує А. Крисанов, об'єктивно зрозуміла необхідність, виражена в правових нормах в сукупності з наявністю свободи суб'єкта є засобом, що забезпечує суспільно корисну діяльність. У цьому сенсі існує важливий аспект - усвідомлення суб'єктом необхідності тієї лінії поведінки, яка буде в рамках соціальних (правових) норм. А тому такі складові як необхідність і свободу слід враховувати і при розгляді питань як юридичної відповідальності в цілому, так і конституційно-правовий – зокрема [9, с.47-48].

Проте, слід також погодитись з тим, що юридична відповідальність не обмежується лише обов'язком, осудом, реалізацією санкцій чи лише покаранням. Всі перелічені явища відображають відповідальність, і кожна концепція окремо характеризує юридичну відповідальність у ретроспективній площині. Тому ретроспективна юридична відповідальність – це правові відносини, але конкретні, індивідуалізовані, що виникають на підставі правопорушення [10, с. 352].

Цікавий підхід до розуміння юридичної відповідальності як наявності певних правовідносин зроблено Л. Коваль, який переконаний в тому, що: «Там, де правову відповідальність розглядають у всієї багатогранності внутрішніх властивостей і зовнішніх проявів, закономірно приходять до висновку про її нерозривний зв'язок з правовими відносинами. Відносини є одна з форм, один з необхідних моментів загального взаємо-

зв'язку предметів, явищ, процесів у природі, суспільстві і мисленні [11, с.11].

З цього приводу Д. Лук'янець зауважує, що розгляд юридичної відповідальності крізь призму її сутності як різновиду правовідносин є досить зручним з огляду на те, що правовідносини мають чітку структуру з визначеною кількістю елементів, які, у свою чергу, мають яскраво виражені ознаки, придатні для використання в цілях наукової класифікації. При цьому в структурі будь-якого виду правовідносин можна виділити суб'єктів правовідносин, об'єкт правовідносин, зміст правовідносин, а також юридичні факти, що є підставами виникнення цих правовідносин. Відтак автор приходиться до висновку, що оскільки юридична відповідальність представляє собою правовідносини, то в структурі юридичної відповідальності можна виділити такі ж самі елементи. Але, слід звернути увагу на те, що не всі вони можуть бути підставою природної класифікації в силу особливостей правового регулювання. Справа в тому, що підстави юридичної відповідальності з точки зору динаміки правового регулювання в деяких випадках є похідними від виду юридичної відповідальності [12, с.7].

Проте Н. Боброва та Т. Зражевская констатують, що реальна дія юридичної відповідальності не обмежена правовідносинами з правоохоронним змістом, а простягається на всю сферу дії права і безпосередньо в даній якості направлена на підвищення його ефективності. Відтак санкція є лише кінцевим виразом юридичної відповідальності, але не єдиною сферою її прояву [13, с. 15-16].

В. Лучин відзначив, що процес формування конституційної відповідальності не можна представляти як механічне складання різних видів соціальної відповідальності. Конституційна відповідальність володіє певними ознаками і власти-

востями, яких немає у інших видів соціальної відповідальності, так само як і не відтворює всіх характеристик, притаманних їм. Конституційна відповідальність як відповідальність на основі конституційних норм саме в силу цього факту стає юридичною, а не тому, що відбулося об'єднання якоюсь особливою юридичною відповідальністю з моральною і політичною [14, с. 32].

Як зазначає Е. Черних, сама модель відповідальної та безвідповідальної поведінки сформульована в правовій нормі [15 с. 81].

Н. Боброва та Т. Зражевський підкреслюють, що конституційні норми знаходяться на стику трьох видів соціальних норм: політичних, моральних і юридичних. Саме на конституційному рівні втілюється єдність цих видів відповідальності і вирішуються проблеми усунення протиріч між ними, що виявляються в окремих випадках реалізації конкретних видів юридичної відповідальності. Тому на думку авторів конституційна відповідальність є вищою формою соціальної і правової відповідальності [13, с. 81, 84–85.]

Конституційна відповідальність базується на нормах Конституції України, а її особливістю є те, що для кожного конкретного випадку існує власна конституційна процедура [16, с.11].

Тому очевидним є те, що: «Будучи закріпленою в Конституції, відповідальність здобуває самостійність, пріоритет і її вже не можна ставити в «залежність», «підпорядкованість» тій відповідальності, що не отримала правового оформлення [17, с. 62–63].

Однак без нормативності неможливе існування як позитивного, так і негативного аспектів реалізації юридичної відповідальності. Правова норма, що передбачає відповідальність, є взірцем правомірної поведінки фізичних осіб та діяль-

ності державних органів, посадових осіб і держави. Правова норма – це основа всього механізму правового регулювання [18, с.52].

Проте слід також погодитись, що юридична відповідальність як відновлювальний механізм правової системи не може бути реалізована інакше як в своїх галузевих видах, які несуть на собі відбитки родового поняття, що цілком можна пояснити з позиції формальної логіки. Але слід зауважити, що юридична відповідальність виступає принциповим ядром будь-якого галузевого виду юридичної відповідальності, які в свою чергу знаходять себе, збагачуючись за допомогою регульованих відносин, що входять в предмет тієї чи іншої галузі права, застосовуваних методів галузевого впливу на них. А тому, конституційно-правова відповідальність втілює механізм юридичної відповідальності в галузі конституційного права» [19, с.39-40].

Отже, конституційна відповідальність є складовою юридичної відповідальності яка відображає її родові ознаки, при цьому реалізується в залежності від особливостей напрямку своєї галузі, тим самим неминуче здійснює вплив на своє джерело, яким являється юридична відповідальність, наповнюючи її додатковим змістом. Оскільки правовідносини які виникають в орбіті конституційного права (закріплення певного права, свободи чи обов'язку, надання оцінки конституційності діям чи бездіяльності) можуть знаходити своє продовження та реалізацію в інших галузях права (захисту чи відновлення порушеного права чи свободи, притягнення до цивільно-правової, адміністративної чи кримінальної відповідальності), то тим самим вони з одного боку співвідносяться з певними параметрами конституційних норм, а з іншого підсилюють регулятивний потенціал один одного.

Література:

1. Серегина В.В. Государственное принуждение по советскому праву. Воронеж, 1991. 200 с.
2. Харитонов О., Харитонов Є. Юридична відповідальність: пошук парадигми С.23-31. Про українське право. Часопис кафедри теорії та історії держави і права. Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. / За ред. проф. І. Безклубого. К., 2010. Чис. V. 367 с.
3. Бернштейн Д. И. Правовая ответственность как вид социальной ответственности и пути ее обеспечения / под ред. Ш.З. Уразаева. Ташкент: Изд-во «Фан» Узбекской ССР, 1989. 150 с.
4. Арутюнян А.Ш. Ответственность и свобода // Конституционное и муниципальное право. 2008. № 2. С. 2-5.
5. Шабуров А.С. Социальная ответственность личности в условиях перестройки. Свердловск: Изд-во Уральского ун-та, 1990. 167 с.
6. Пеньков Е.М. Социальные нормы: управление, воспитание, поведение: монография. М.: Высшая школа, 1990. 176 с.
7. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. 2-е изд. М., 1961. Т. 20. 827 с.
8. Шаргородский М.Д. Детерминизм и ответственность // Правоведение. 1968. № 1. С. 40–48.
9. Крысанов Антон Вячеславович. Конституционно-правовая ответственность выборных и должностных лиц федеральных органов государственной власти: диссертация ... кандидата юридических наук: 12.00.02 / Крысанов Антон Вячеславович.- Челябинск, 2014.- 196 с.
10. Кельман М.С., Мурашин О.Г. Загальна теорія держави і права: Підручник. Київ : Кондор, 2006. 477 с.
11. Коваль Л.В. Административно – деликтное отношение. К.: Вища школа, 1979.-230 с.
12. Лук'янець Д.М. Типологія юридичної відповідальності. Юридична Україна. 2004. № 3. С. 4–23.

13. Боброва Н.А., Зражевская Т.Д. Ответственность в системе гарантий конституционных норм. Государственно-правовые аспекты / науч. ред. В.С. Основин. – Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1985. – 154 с.
14. Лучин В.О. Ответственность в механизме реализации Конституции // Право и жизнь. 1992. № 1. С. 30–49.
15. Черных Е.В. О нормативном характере юридической ответственности. Вопросы теории государства и права. 1998. Выпуск 1 (10). С. 80–83.
16. Лук'янець Д.М. Типологія юридичної відповідальності. Юридична Україна. 2004. № 3. С. 4–23
17. Лучин В. О. Теоретические проблемы реализации конституционных норм. М., 1993. -83.
18. Кальян О., Мисак О. Юридична відповідальність: проблеми системного розуміння. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». №59. 2019. С.51-54.
19. Крысанов А.В. Юридическая природа и значение конституционно-правовой ответственности в системе конституционно-правового регулирования // Проблемы права.2012. № 6. С.38-44.

Огнев'юк Т.В.

к ю н, доц. каф. цивільного права
та процесу Університету ДФС України,
адвокат АО «Savenko Kharenko»
м. Ірпінь, Україна

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ДИСКРЕЦІЙНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ДЕРЖАВНОГО ЕКСПЕРТНОГО ЦЕНТРУ МОЗ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ДЕРЖАВНОЇ РЕЕСТРАЦІЇ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ

Для України проблема визначення дискреційних повноважень та прийняття органами влади управлінських рішень на власний розсуд, є вельми гострою. Дедалі більше науковців та практиків, на жаль, ставлять знак рівності між дискрецією та свавіллям. І однією з причин, що зумовлює гостроту цієї проблеми є почасти необґрунтовані посилання судів на дискреційні повноваження адміністративних органів, без повноти розуміння суті цього поняття та без врахування доктринальних аспектів при оцінці доводів та доказів сторін спору. Таким спірним в судовій практиці твердженням є констатація в рішеннях господарських судів факту наявності дискреційних повноважень у Державного експертного центру МОЗ України під час реєстрації лікарських засобів [3]. Аргумент про дискреційні повноваження унеможливує зокрема вжиття заходів забезпечення позову шляхом заборони означеному органу ви-

давати висновки стосовно реєстрації лікарських засобів, що в свою чергу перешкоджає ефективному судовому захисту та виконанню основного завдання господарського судочинства.

Згідно з Рекомендаціями Комітету Міністрів Ради Європи № К(80)2 стосовно здійснення адміністративними органами влади дискреційних повноважень, прийнятої Комітетом Міністрів 11 березня 1980 року на 316-й нараді, під дискреційними повноваженнями слід розуміти повноваження, які адміністративний орган, приймаючи рішення, може здійснювати з певною свободою розсуду, тобто коли такий орган може обирати з кількох юридично допустимих рішень те, яке він вважає найкращим за даних обставин [1]. Подібне визначення визначено на національному рівні пунктами 1.6, 2.4 Методології проведення антикорупційної експертизи, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 23.06.2010 № 1380/5.

Аналізуючи положення означених Рекомендацій, Велика Палата Верховного Суду в пункті 43 постанови від 18.11.2020 зі справи № 9901/372/19 слушно визначила дискреційні повноваження як сукупність прав та обов'язків органів державної влади та місцевого самоврядування, осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, що надають їм можливість на власний розсуд визначити повністю або частково вид і зміст управлінського рішення, яке приймається, або можливість вибору на власний розсуд одного з декількох альтернативних варіантів управлінських рішень, кожен із яких є законним. При цьому повноваження державних органів не можуть визнаватися дискреційними за наявності лише одного правомірного та законно обґрунтованого варіанта поведінки суб'єкта владних повноважень. Дискреція передбачає свободу вибору з-поміж декількох законних альтернатив. Коли ж передбачений тільки один законний варіант, тоді

дискреція відсутня. Адже дискреція передбачає відсутність обов'язку застосовувати лише одну визначену можливість, і передбачає наявність декількох варіантів [4].

У постанові від 16.05.19 зі справи № 821/925/18 Верховний Суд визначив дискреційні повноваження як право суб'єкта владних повноважень обирати у конкретній ситуації між альтернативами, кожна з яких є правомірною. Прикладом такого права є повноваження, які закріплені у законодавстві із застосуванням слова «може» [5]. В постанові від 06.04.21 зі справи № 805/696/18-а найвищий суд підкреслив, що дискреційне повноваження може полягати у виборі діяти, чи не діяти, а якщо діяти, то у виборі варіанту рішення чи дії серед варіантів, що прямо або опосередковано закріплені у законі. Важливою ознакою такого вибору є те, що він здійснюється без необхідності узгодження варіанту вибору будь-ким [6].

Логічним продовженням означених позицій Верховного Суду є правовий висновок, наведений у постанові від 09.10.2020 зі справи № 1840/3664/18 про те, що умови, за яких орган відмовляє у наданні дозволу, визначені законом. Якщо такі умови відсутні, орган повинен надати дозвіл. Ці повноваження та порядок їх реалізації передбачають лише один вид правомірної поведінки відповідного органу - надати дозвіл або не надати (відмовити). За законом у цього органу немає вибору між декількома можливими правомірними рішеннями, а тому зазначені повноваження не є дискреційними.

Відтак, під дискреційними повноваженнями розуміється можливість діяти за власним розсудом (в межах закону), одночасно з можливістю застосувати норми закону та вчиняти конкретні дії (серед інших). Тому можна погодитись з О. Лагодою щодо того, що французький переклад дискреційності у загальносупільному значенні як діяльності виключно на влас-

ний розсуд, за власним переконанням суперечить її правовому змісту, адже йдеться не про безконтрольну, безвідповідальну роботу посадових осіб, а про реалізацію повноважень у межах, визначених законом [2, с. 86].

Відповідно до абзацу 6 пункту 2 Порядку державної реєстрації (перереєстрації) лікарських засобів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26.05.2005 № 376 державну реєстрацію лікарського засобу, який закуповується особою, уповноваженою на здійснення закупівель у сфері охорони здоров'я, незалежно від країни виробника, здійснює МОЗ на підставі заяви та висновку Державного експертного центру МОЗ України, складеного за результатами проведення у визначеному МОЗ порядку експертизи реєстраційних матеріалів з наданням рекомендацій щодо державної реєстрації лікарського засобу.

Пунктом 6 розділу IV Порядку № 426, затвердженим наказом Міністерства охорони здоров'я від 26.08.2005, передбачено умови, за яких лікарський засіб не може бути рекомендований до державної реєстрації. При цьому законодавство не передбачає можливості для Центру щодо вибору на власний розсуд серед альтернативних рішень (наприклад, надавати чи не видавати рекомендацію стосовно реєстрації лікарського засобу) за однакових обставин.

На підставі вищенаведеного, можна дійти висновку про те, що дискреція не є тотожною формалізованим повноваженням органу влади, оскільки вона характеризується відсутністю однозначного нормативного регулювання дій суб'єкта. У Державного експертного центру МОЗ України під час проведення експертизи реєстраційних матеріалів лікарських засобів відсутня можливість діяти за власним розсудом та обирати спосіб поведінки та рішення серед кількох можливих варіан-

тів за однакових обставин, відтак відсутні дискреційні повноваження.

Література:

1. Рекомендація № К (80) 2 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо здійснення адміністративними органами дискреційних повноважень: ухвалено Комітетом міністрів Ради Європи на 316 нараді 11 березня 1980 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [<http://sc.gov.ua>].
2. Лагода О. Основні помилки у застосуванні дискреційних повноважень посадовими особами адміністративних органів / О. Лагода // Право України : респ. юрид. журн. – 03/2009. – № 3. – С. 86–89.
3. Ухвала Господарського суду м. Києва від 13.11.2020 зі справи № 910/16734/20 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92886245>.
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 18.11.2020 зі справи № 9901/372/19 [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93336738>.
5. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 16.05.19 зі справи № 821/925/18 [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81795808>.
6. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 06.04.21 зі справи № 805/696/18-а [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96080845>.

Ореховський М.Л.
аспірант кафедри
конституційного права та
порівняльного правознавства
Ужгородського національного університету
м. Ужгород, Україна

ЗАХИСТ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ – ОБОВ’ЯЗОК ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ

Президент України виступаючи у ролі глави української держави наділяється Конституцією України досить спеціальним правовим статусом. Цей спеціальний правовий статус глави української держави визначається положеннями ст. 102 Конституції України. Так згідно ч. 1 ст. 102 Конституції України Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина, а згідно ч. 2 ст. 102 є – гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору. Аналіз юридичної природи положень ч. 1 та ч. 2 ст. 102 Конституції України демонструє спеціальну спрямованість конституційно-правового статусу Президента України на захист ключових елементів демократичного конституційного ладу. Загалом, положення ст. 102 Конституції України варто розглядати через призму їх пря-

мого взаємозв'язку з нормами-принципами Конституції України. Зокрема, доцільно вбачати такий взаємозв'язок з принципами правової держави (закріплений в ст. 1 Конституції України) та принципом верховенства права (закріпленим в ст. 8 Конституції України), засадами людиноцентристської правової ідеології аксіологічно окреслених в ст. У своєму системному логічному взаємозв'язку з такими елементами конституційно-правового статусу Президента України, як: гарант додержання конституції України, гарант прав і свобод людини та ін., утворює спеціальну аксіологічну конституційну конструкцію. Отже, можна зробити висновок, що конституціонодавець наділив главу української держави спеціальним правовим статусом спрямованим на захист конституційного ладу. Слід звернути увагу і на специфіку правового зв'язку між концептом правого статусу інституту глави держави визначеного в ст. 102 конституції України та повноваженнями Президента України визначеними в ст. 106 Конституції України.

З врахуванням вище наведених взаємозв'язків можна стверджувати про передбачення конституціонодавцем прямого обов'язку Президента України здійснювати захист демократичного конституційного ладу.

Закріплення через систему норм-принципів Конституції України відповідного правового обов'язку глави української держави покликане забезпечити збереження демократичного конституційного ладу через використання механізму реалізації Президентом України своїх повноважень з конституційно визначеною метою. З врахуванням спеціального місця інституту глави держави в системі поділу влади згідно Конституції України. Ця специфіка правового статусу Президента України дозволяє йому певним чином обмежувати антидемократичні устремління парламенту або уряду, надає йому через вико-

ристання інституту конституційного подання порушувати перед Конституційним Судом України питання конституційності актів органів законодавчої та виконавчої влади.

Отже, глава держави наділений конституціонодавцем цілим рядом механізмів спрямованих на забезпечення захисту демократичного конституційного ладу.

Аксіологічно доцільно виділити такі ключові елементи обов'язку Президента України здійснювати захист демократичного конституційного ладу :

- 1) Забезпечення національного суверенітету України;
- 2) Забезпечення євроатлантичного інтеграційного вектору України;
- 3) Забезпечення захисту фундаментальних прав і свобод людини;
- 4) Забезпечення додержання Конституції України органами та посадовими особами публічної влади.

Отже, конституційно-правовий статус Президента України має аксіологічні детермінанти та пов'язаний з покладеним на главу держави конституціонодавцем обов'язком здійснювати захист демократичного конституційного ладу через призму реалізації передбачених Конституцією України можливостей та застосування спеціальних правових механізмів.

Орос М. М.
к.ю.н., доц.
каф. конституційного права
та порівняльного правознавства
Ужгородського національного університету
м. Ужгород, Україна

МІСЦЕ ТА РОЛЬ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ В СИСТЕМІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Інститут прокуратури є тим органом, роль та місце якого і досі викликають суперечки та неточності з боку науковців. Оскільки з часу свого заснування дану інституцію не можна було з точністю віднести до будь якої з гілок влади.

Яскравим прикладом цього служать постійні зміни в законі «Про прокуратуру» [1], а також регламентація даного інституту Конституцією України [2] в редакції до 2016 року окремим розділом поряд з іншими інститутами державної влади. Тим самим, прокуратура стояла на рівні омбудсмена, Національного банку та ніяким чином не відносилася до класичного поділу гілок влади. У той же час питання чіткого визначення місця прокуратури серед інших органів державної влади має досить важливе практичне та теоретичне значення, оскільки з неї випливає роль та значення даної інституції в системі стримування та противаг між іншими гілками влади.

Основні дискусійні положення вчених можна звести до наступних моментів:

- Частина науковців вважають, що прокуратура повинна примикати до законодавчої влади, як орган, який здійснює нагляд за дотриманням законів;
- Інші вважають, що прокуратура є складовою органів виконавчої влади, як інституція, що здійснює втілення нормативно-правових актів в життя;
- Насамкінець, третя група вважає, що прокуратура повинна посідати ряди судової влади, оскільки функції прокуратури безпосередньо пов'язані із здійсненням судової влади.

З метою більш повного уявлення місця органів прокуратури в системі стримувань та противаг, доцільним видається виокремлення її основних функціональних рис. Так, відповідно до Закону України «Про прокуратуру», на даний інститут покладаються наступні функції:

- 1) Підтримання державного обвинувачення в суді;
- 2) Представництво інтересів держави або громадян в суді;
- 3) Нагляд за дотриманням законів органами, які провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство;
- 4) Нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, та при застосуванні різних заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням свободи [1].

Конституція України наділяє прокуратуру тотожними функціями, включаючи підтримання державного обвинувачення в суді, організацію та процесуальне керівництво досудовим слідством, нагляд за негласними та іншими слідчо-розшуковими діями тощо [2]. Отже, проаналізувавши

нормативно-регламентовані функціональні положення прокуратури, ми бачимо, що правоохоронна діяльність прокуратури пронизує всі сфери державного устрою та суспільного життя.

Що стосується досвіду європейських країн, то побутують наступні твердження:

- Перебування прокуратури в складі міністерства юстиції (Бельгія, Німеччина, Данія, Нідерланди, Польща, Румунія, Франція, Естонія);
- Функціонування прокуратури при судах (Болгарія, Іспанія, Італія, Латвія);
- Взагалі відсутність інституту прокуратури як такого або його аналогів (Великобританія);
- Прокуратура виділена в самостійну, окрему система та підконтрольна й підзвітна парламенту або главі держави (Литва) [3, с. 278].

Так, досліджуючи уклад європейських країн, слід відзначити, що прокуратура Франції віднесена до виконавчої гілки влади та підконтрольна міністерству юстиції. Прокуратура Латвії та Німеччини входить до судової системи влади та є самостійним судовим органом, який здійснює нагляд за дотриманням законів в межах регламентованої компетенції.

Отже, проаналізувавши правове становище прокуратури як на рівні європейських країн, так і на арені вітчизняного правотворення, ми бачимо, що не існує єдиного підходу щодо місця та ролі прокуратури в системі органів державної влади. Це обумовлюється особливим правовим становищем прокуратури, який полягає в її спеціальному конституційному та адміністративно-правовому статусі, яким вона наділяється задля провадження незалежної та ефективної діяльності з покладених на неї обов'язків з охорони та захисту прав та свобод люди-

ни і громадянина, утвердження законності та правопорядку в світлі демократизму та верховенства права.

Література:

1. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014. № 1697-VII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 2-3. стор. 54.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. стаття 141.
3. Банах С.В. Міжнародний досвід організації прокуратури. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Право». Вип. 29. 2020. С. 276-280.

Пирога І. С.
д.ю.н., проф. каф. конституційного права та
порівняльного правознавства
Ужгородського національного університету
м. Ужгород, Україна

ПРАВО ЛЮДИНИ НА ГІДНИЙ РІВЕНЬ ЖИТТЯ

Конституційно-правовий статус людини в Україні складають суб'єктивні права і свободи. Право людини на життя, як одне із найважливіших прав суб'єкта правових відносин, закріплене в ст. 27 Конституції України. Важливу роль цього права важко переоцінити. Ця норма неодноразово була предметом вивчення вітчизняних дослідників. Але неповнота більшості наукових праць полягає в тому, що право на життя розглядається окремо від інших конституційних положень. Крім цього, сам механізм реалізації права на життя містить у собі ряд спірних аспектів, які потребують грамотних юридичних рішень.

Право на життя отримує правове закріплення в широкому його розумінні. Це впливає з міжнародних документів і з Конституції України: «Кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань»[1]. Відповідно до ст. 1 Конституції «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соці-

альна, правова держава». Політика України має бути спрямована на створення умов, що забезпечують гідне життя і вільний розвиток людини.

Загальна декларація прав людини в ст. 25 проголошує: «Кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдівства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини».

Порівнюючи Конституцію України з Декларацією, можна сказати, що багато норм тотожні. Декларуючи в Конституції України норми Загальної декларації прав людини, законодавство України не наповнює їх конкретним змістом. Наприклад, прожитковий мінімум не задовольняє основних потреб людини в одязі, їжі, житлі, в послугах медицини. На сьогодні чітко не регламентовані соціальні стандарти, відсутні юридичні гарантії найважливіших потреб людини. Звідси, термін «гідні умови» може перетворитися в безумовну абстракцію, водночас здійснення права на гідний рівень життя – це чималі витрати держави. Витрати на гарантованість цих гідних умов насамперед обумовлені економічними можливостями держави.

Наша держава зобов'язана формувати умови, що забезпечують людині гідний рівень життя і вільний розвиток. Ця гарантія закріплена у Конституції України і забезпечується реалізацією основних прав:

- право людини на житло;
- право людини на охорону здоров'я та безоплатну медичну допомогу в державних і муніципальних установах охорони здоров'я;

- право людини на сприятливе навколишнє середовище;
- право на освіту, загальнодоступність і безоплатність дошкільної, основної загальної та середньої професійної освіти.

Гідні умови життя не є універсальними. Вони визначаються кожною країною, виходячи з досягнутого рівня розвитку економіки. Законодавець України під гідними умовами життя розуміє прожитковий мінімум. Критерії, на основі яких формується прожитковий мінімум, визначені Законом України «Про прожитковий мінімум» [3]. Затверджуваний щорічно у Державному бюджеті України, прожитковий мінімум не відповідає ні Закону ні Конституції України.

Загальна декларація прав людини не використовує поняття «прожитковий мінімум», але точно визначає поняття «гідні умови життя», що передбачають задоволення базових потреб в одязі, їжі, житлі і дозволяють зберегти здоров'я [2].

При визначенні прожиткового мінімуму законодавець України не бере до уваги сім'ю громадянина і не включає до потреб видатки на підтримання її добробуту. Забезпечення права людини на гідний рівень життя – це зобов'язання держави перед своїми громадянами. Володіння і користування матеріальними і суспільними благами сучасного світу сприяють вільному формуванню суб'єкта, підвищенню рівня та якості життя громадян.

Поняття «гідне життя» дискусійне в правовій науці. Право людини на гідне існування – специфічне, займає в системі прав людини особливе місце. З одного боку, воно представляється як самостійне, а з іншого – може бути гарантією здійснення всіх інших прав.

Сьогодні все більше аналізується питання про право людини на гідний рівень життя і необхідність його забезпечення.

Незважаючи на це, єдиного розуміння поняття «гідний рівень життя» не склалося, що призводить до протиріч як в теорії, так і в правозастосовній діяльності. Термін «гідне життя» нерідко отожднюється з термінами «гідний рівень життя», «достатній рівень життя», «гідна якість життя», що, на наш погляд, є неправильним.

Реалізація права людини на гідний рівень життя результативна лише в правовому полі. Чималу роль відіграє наявність особливих правових засобів, які є механізмами забезпечення гідного буття людини. Важливо відзначити, що діяльність соціальної держави щодо забезпечення гідного існування людини повинна бути сконцентрована на створення правил матеріалізації ініціативності самої людини. Розвиток соціальної держави неможливий без урахування правових, економічних, демократичних, організаційних досягнень розвинутих країн, у яких відображаються ті чи інші моделі соціальної держави та, відповідно, ті чи інші моделі соціальної стратегії [4].

Часто категорію «гідне життя» замінюють поняттям «гідне існування», що також видається некоректним. «Існування» зазвичай вживається як синонім «буття» матерії і свідомості і характеризує присутність елементів і предметів самих по собі. «Життя» – процес розвитку, спосіб існування, «де всі прояви і зміни будь-якого єдиного цілого відбуваються через його внутрішні причини, що лежать у ньому самому».

Існувати – значить бути, а жити – значить саморозвиватися, втілювати в життя свої творчі здібності, примножувати суб'єктивні навички та вміння, доставляти радість не тільки собі, а й оточуючим. Тому, на наш погляд, «гідним» може бути лише життя, а не існування. Гідне життя людини об'єднують з якістю життя, з можливістю мати хороші житлові умови і медичне обслуговування, побутову техніку, засоби пересування,

раціональне харчування, користуватися культурними цінностями.

Безперечно, для повноцінного життя людині потрібен матеріальний достаток, без якого вона не зможе себе реалізувати. Однак не слід замінювати гідне життя людини високим рівнем матеріального достатку. Гідний рівень життя людини, з точки зору стандартів сучасного суспільства, передбачає достатній рівень матеріального забезпечення громадян, досягнутий ними самими, зберігаючи при цьому почуття власної гідності і враховуючи сформовані в суспільстві правові та моральні норми.

Для того щоб зробити життя гідним, недостатньо мати лише значний життєвий рівень, важливо враховувати і критерій якості життя. Категорія «якість життя» є дуже важкою і багатоплановою – це інтегроване поняття, яке включає в себе безліч різноманітних факторів, які часто не піддаються кількісній оцінці. Ця категорія включає показники рівня життя, умов праці та відпочинку, соціальну забезпеченість, безпеку життєдіяльності, стан природного середовища, наявність вільного часу і можливості його плідного використання, відчуття комфортності, стабільності і впевненості в завтрашньому дні.

Чинне українське законодавство, на наш погляд, дозволяє виокремити форми гідного рівня життя – соціальне обслуговування, медична допомога, допомоги та компенсації, пільги. Структура конституційного права на гідний рівень життя людини містить в собі:

- право на обов'язкове пенсійне страхування;
- право на різні допомоги і компенсації;
- право на соціальне обслуговування;
- право на медичну допомогу;
- право на надання пільг.

Аргументованою видається думка про те, що правильніше було б говорити про право на різні види гідного рівня життя. У практичному значенні право на гідний рівень не може бути єдиним як статутне право людини. Міркувати про таке право можна лише в теоретичному плані.

Гідний рівень життя як право людини знаходить своє відображення в Конституції України і міжнародних актах. Це право одержує вищий юридичний захист і підлягає розробленню і уточненню в інших галузях права. Належні обов'язки покладаються на українську державу з огляду норм міжнародного права, що стали частиною українського законодавства. Вільно трактуються положення соціального права, які в одних випадках ототожнюють поняття соціального права з правом людини на гідний рівень життя, а в інших – право людини на гідний рівень життя піддається аналізу як складова частина соціального права.

Література:

1. Конституція України 254к/96-ВР від 26 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. № 995_015. Голос України. 2008. № 236.
3. Про прожитковий мінімум: Закон України № 966-XIV від 15 липня 1999 року. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 38. Ст. 348.
4. Литвиненко В.М. Гідний рівень життя як категорія та соціальне право людини. URL: http://bookwu.net/book_ukrainske-pravo_991/88_gdnij-rven-zhittya-yak-kategoriya-ta-socialne-pravo-lyudini

Ремінська Ю.Ю.
доктор філософії, головний юрист
кафедри досліджень
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

КРИТЕРІЇ ПРИЙНЯТНОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СКАРГИ: ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У ГРУПІ КРАЇН СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Проблематика дотримання критеріїв прийнятності конституційної скарги, мабуть, є актуальною для усіх країн, де існує система конституційного контролю за дотриманням законодавцем вимог основного закону. Аналіз актів конституційних судів чітко демонструє, що переважна більшість конституційних скарг відхиляються судом через їх неприйнятність. Все ж, суди зобов'язані розглядати такі скарги, перш ніж вони будуть відхилені. Таким чином, недотримання суб'єктом права на конституційну скаргу встановлених законодавством вимог має своїм результатом не тільки перевантаження суду, але й значне сповільнення його роботи в частині відкритих конституційних проваджень.

Предметний фокус цього дослідження зосереджений саме на країнах Східної Європи, адже практики конституційно-правового дизайну у них найбільш наближені до правової систе-

ми нашої країни. При цьому, нами була взята за основу модель адміністративного поділу країн Європи, запропонована ООН. Ця модель передбачає, що до групи країн Східної Європи (англ. «*Group of Eastern European States*»), зокрема, входять такі країни як Литва, Латвія, Угорщина, Молдова, Румунія, Польща, Сербія, Хорватія, Болгарія та ін. [9].

Перш ніж перейти до безпосередньо узагальнення законодавчої практики врегулювання питань критеріїв прийнятності конституційної скарги в обраній групі країн, визначимося насамперед стосовно того, що вони собою уявляють. Теорія конституційного права дотепер не виробила науково усталеного визначення поняття критеріїв прийнятності конституційної скарги. На нашу думку, вони можуть бути визначені як взаємообумовлений комплекс субстантивних, формальних і процесуальних умов, правил, яким повинна відповідати скарга, щоб вона могла бути розглянута конституційним судом.

У загальному вигляді положення щодо тих чи інших критеріїв прийнятності переважно сформульовані в статтях національних законів, присвячених порядку організації та діяльності конституційного суду, статус його суддів, підстав і порядку звернення до нього, процедуру розгляду ним справ і виконання його рішень. Однак будь-якого єдиного переліку цих критеріїв не існує, що призводить до певних відмінностей у формулюваннях як окремих критеріїв, так і їх системи в цілому.

Загалом, в обраному для дослідження регіоні, конституційна скарга отримала своє законодавче визнання у 90-х роках минулого століття. Аналіз чинної законодавчої бази дозволив виокремити наступні моделі нормативного упорядкування цього інституту залежно від рівнів правового регулювання:

- 1) **однорівневе врегулювання**: регламентація інституту конституційної скарги відбувається виключно на рівні

спеціального закону про конституційний суд; у цьому випадку відповідні законодавчі приписи містяться в одній або декількох статтях і передбачають наявність критеріїв прийнятності конституційної скарги у доволі хаотичному порядку; наприклад, у Законі Латвії «Про Конституційний Суд» ст. 19² присвячена виключно конституційній скарзі, а ст. 20 – відкриттю провадження у справі або причин у його відмові) [6];

- 2) **дворівневе врегулювання**, що передбачає наявність закріплення інституту конституційної скарги на рівні конституції та спеціального закону (законів); найбільш прикметним прикладом виступає Польща, Конституція якої гарантує право кожного на звернення до Конституційного трибуналу (ст. 79) [4]; разом з тим, ст. 53 Закону про організацію діяльності Конституційного трибуналу та порядку провадження в Конституційному трибуналі містить деталізований перелік критеріїв, обов'язкове дотримання яких забезпечить відновлення конституційних прав і свобод громадянина, що були порушені внаслідок прийняття того чи іншого нормативно-правового акту (окремого його положення) [3];
- 3) **регламентація конституційної скарги на всіх трьох рівнях** правового регулювання: на рівні конституції держави, на рівні закону про конституційний суд та на рівні регламенту конституційного суду; у цьому випадку законодавче врегулювання вказаного інституту відбувається шляхом трьохступеневої деталізації її суті; зрозуміло, що в конституції важко встановити вичерпний перелік питань, які потребують законодавчої регламентації; тому на рівні основного закону держави зазвичай закріплюються фундаментальні

4) приписи щодо права громадянина на конституційну скаргу, повноваження конституційного суду у цій сфері, а на рівні спеціального закону – відповідні конституційно-правові приписи отримують свій логічний розвиток; тим часом регламент конституційного суду унормовує процесуальні аспекти розгляду конституційних скарг, зокрема, в частині обґрунтування їхньої прийнятності; до держав, які використовують подібну модель регулювання належить Словенія, Конституція якої у своєму розділі 8 (ч. 2 ст. 162) прямо закріплює, що Конституційний суд вирішує чи приймати конституційну скаргу до розгляду на основі критеріїв і процедур, передбачених законом [5]; у спеціальному законі про Конституційний суд Словенії досліджуваний інститут закріплений у розділі 5 (в який входять повноцінних 14 вимог, чи не найбільше серед профільних законодавчих актів країн Європи); третій рівень це, як зрозуміло, рівень підзаконних нормативно-правових актів: у Регламенті Конституційного суду Словенії встановлюється низка процесуальних вимог щодо можливості розгляду конституційних скарг [8].

Із точки зору законодавчої техніки, нормативне врегулювання критеріїв прийнятності конституційної скарги можна виокремити у три основні типи:

- *централізований тип нормативного врегулювання*: умови, за якими конституційна скарга повинна відповідати встановленим законом вимогам, що розміщуються у тексті закону до певної міри консолідовано, у межах однієї статті у вигляді вичерпного переліку; подібний тип регламентації закріплений, наприклад, у нормативній конструкції ч. 2 ст. 27 Закону Албанії «Про організацію та функціонування Конституційного суду» [7];

- **децентралізований** тип нормативного врегулювання: критерії прийнятності конституційної скарги закріплюються у тексті закону деконцентровано, тобто у різних його статтях; у цьому випадку, національним законодавцем було обрано шлях не систематизувати вимоги, яких обов'язково повинен дотримуватися суб'єкт права на конституційну скаргу; ілюстрацією такого типу унормування слугує Закон Угорщини «Про Конституційний суд», де в ст. ст. 26-31 згадуються різні вимоги відповідності форми та змісту конституційної скарги в частині її прийнятності для розгляду Конституційним судом [1];
- **змішаний** тип нормативного врегулювання: закріплення критеріїв прийнятності конституційної скарги відбувається шляхом комбінування попередніх двох типів; з однієї сторони, усі умови, яким повинна відповідати скарга знаходяться в межах одного спеціального розділу закону про конституційний суд, а з іншої – такі умови викладені у вигляді переліку критеріїв в одній статті з можливістю регламентації окремих вимог прийнятності скарги в інших статтях розділу, присвяченого окремим аспектам останньої; яскравим прикладом цього є Закон Словенії «Про Конституційний суд», розділ п'ятий якого (охоплює чотирнадцять статей) присвячений виключно конституційній скарзі; ч. 1 ст. 53 Закону надається перелік вимог, яким повинна відповідати конституційна скарга для її подальшого опрацювання та розгляду у Суді (тут варто звернути увагу на той факт, що перелік критеріїв, визначений законодавцем не є вичерпним, оскільки окрім безпосередньо визначених переліком вимог суб'єкт права на конституційну скаргу

має зазначити й інші відомості, визначені Регламентом Конституційного суду); водночас, в межах згаданого розділу закону, містяться й інші формальні вимоги, що висуваються до конституційної скарги; так, наприклад, ч. 1 ст. 51 встановлюється, що конституційна скарга може бути подана тільки після вичерпання всіх засобів правового захисту (при цьому, ч. 2 цієї ж статті передбачає виключення: до моменту вичерпання всіх національних засобів захисту, Конституційний суд може в порядку винятку ухвалити рішення по конституційній скарзі, якщо передбачуване порушення є явно очевидним і якщо виконання окремого акту спричинить неправні наслідки для скаржника) [2].

Так чи інакше, всі критерії прийнятності, закріплені в статтях спеціальних законів держав про конституційні суди, повинні розглядатися у світлі прецедентної практики самих судів. Адже, деякі вимоги, зокрема, такі як дотримання шестимісячного строку, а також вичерпання усіх внутрішніх засобів захисту, є легшими для розуміння суб'єктом права на конституційну скаргу, аніж, наприклад, вимога явної необґрунтованості, яку *de facto* можна аналізувати практично до безкінечності. Відтак, здебільшого у суб'єктів права на конституційну скаргу виникає найбільше труднощів із дотриманням змістовних вимог. Що стосується дотримання формальних критеріїв, то у вирішенні цього питання деякі конституційні суди Європи пішли на зустріч скаржникам: у правилах процедури (регламентах) передбачається, що конституційний суд може визначати форми подання конституційних скарг; форми, визначені для цих цілей, публікуються на веб-сайті суду та доступні у друкованому вигляді в апараті (секретаріаті) суду (вказане, наприклад, зустрічається у Регламенті Конституційного суду Словенії (ч. 3 ст. 34 [8]).

У якості невеликих висновків відзначимо, що, незважаючи на до певної міри поліваріативність у правовому регулюванні критеріїв прийнятності конституційної скарги, останні, на наше переконання, покликані виконувати три основні (але не єдині) функції. По-перше, вони слугують інструментом первинного контролю, так званого «фільтрування несерйозності» конституційних скарг і знижують навантаження конституційного суду. По-друге, наявність зрозумілих і чітко визначених критеріїв допомагає уникнути зловживань засобами правового захисту, передбаченими для звернення до суду. У цьому випадку, спеціальне законодавство, що містить переліки таких критеріїв здатне вирішити дилему між перевантаженням конституційного суду і, власне, гарантуванням та наданням ефективної системи захисту прав людини. По-третє, (не)дотримання суб'єктом права на конституційну скаргу визначених законом критеріїв прийнятності надає конституційному суду фактичну та юридичну можливість обґрунтувати відповідне рішення (щодо відкриття або відмови у відкритті конституційного провадження). Інакше кажучи, критеріїв прийнятності конституційної скарги, відображаючи суть індивідуального доступу до конституційного правосуддя, виступають деякою мірою умовою реалізації особою права на отримання мотивованого рішення суду. Останнє є важливим правом на справедливий судовий розгляд, у тому числі у справах, що розглядаються у рамках конституційного судочинства.

Література:

1. Act on the Constitutional Court of Hungary, Act CLI of 2011. URL: <https://hunconcourt.hu/act-on-the-cc> (дата звернення: 06.06.2021).
2. Act on the Constitutional Court of Slovenia, No. 64/07. URL: <https://www.us-rs.si/legal-basis/statutes/?lang=en> (дата звернення: 06.06.2021).

3. Act on the Organisation of the Constitutional Tribunal and the Mode of Proceedings Before the Constitutional Tribunal of Poland, 30 November 2016. URL: https://trybunal.gov.pl/fileadmin/content/dokumenty/Akty_normatywne/Am._in_force_6II2019_The_Act_on_the_Organisation_of_the_Constitutional_Tribunal_and_the_Mode_of_Proceedings_Before_the_Constitutional_Tribunal_en.pdf (дата звернення: 03.06.2021).
4. Constitution of the Republic of Poland. As adopted by the National Assembly on 2nd April 1997 URL: <https://trybunal.gov.pl/en/about-the-tribunal/legal-basis/the-constitution-of-the-republic-of-poland/> (дата звернення: 03.06.2021).
5. Constitution the Republic of Slovenia, No. 33/91-I. URL: <https://www.us-rs.si/legal-basis/constitution/?lang=en> (дата звернення: 04.06.2021).
6. Constitutional Court Law of the Republic of Latvia. Text consolidated by Valsts valodas centrs (State Language Centre) with amending laws of 2 September 2013 [shall come into force from 1 January 2014. URL: <https://www.satv.tiesa.gov.lv/en/2016/02/04/constitution/al-court-law> (дата звернення: 03.06.2021).
7. Law on the Organization and Functioning of the Constitutional Court of the Republic of Albania, No 8577, dated 10/02/2000. URL: http://www.gjk.gov.al/web/constitutional_court_law_1855.pdf (дата звернення: 04.06.2021).
8. The Rules of Procedure of the Constitutional Court of Slovenia, No. 86/07, 54/10, 56/11, 70/17 and 35/20 <https://www.us-rs.si/legal-basis/the-rules-of-procedure/?lang=en> (дата звернення: 04.06.2021).
9. United Nations Regional Groups of Member States. United Nations Department for General Assembly and Conference Management. URL: <https://www.un.org/dgacm/en/content/regional-groups> (дата звернення: 03.06.2021).

Сарай Р.Д.
к.ю.н., доц. каф. конституційного права та
порівняльного правознавства
Ужгородського національного університету
м. Ужгород, Україна

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ПРИНЦИПИ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Конституція України гарантує вираження народної волі шляхом виборів, референдумів та інших форм безпосереднього волевиявлення громадян [1]. У сучасній державі вибори виступають ключовим елементом функціонування представницької демократії. За загальним правилом, під принципами виборчого процесу слід розуміти керівні положення даного інституту, що становлять собою аксіому при розбудові інститутів державної влади. Система принципів виборчого процесу являє собою своєрідний фундамент, на якому розміщується механізм правового регулювання виборів. Слід підкреслити, що принципи виборчого процесу побудовані на основі загально-правових принципів з метою забезпечення однотипності у регулюванні виборчих процедур та узагальненого закріплення засад виборів.

Як вітчизняні, так і зарубіжні науковці, не можуть дійти консенсусу з приводу класифікуючих ознак виборчого проце-

су. Деякі з них вважають, що принципи виборчого процесу слід поділяти на матеріальні та процесуальні, політико-правові та адміністративні засади, організаційні, політичні та принципи, які ґрунтуються на основі конституційного ладу, принципи права та принципи правової держави тощо. Незважаючи на численні підходи та теорії, слід зазначити, що суть будь якого із них зводиться до однієї і тієї ж мети – забезпечення реалізації демократичних, рівних та гласних процедур.

Так, вважаємо за доцільне застосувати до принципів виборчого процесу критерій класифікації залежно від місця юридичних норм у системі права, за допомогою якого виділити:

- Загально-правові принципи виборчого процесу;
- Спеціальні принципи виборчого процесу.

Так, серед загально-правових принципів виступають зазвичай принципи правової визначеності, пропорційності, добросовісності, законності, гласності, демократизму, верховенства права, рівності перед законом та судом тощо.

Що стосується спеціальних принципів виборчого права, то сюди можна віднести такі, як: свобода виборів, добровільність виборчих процедур, можливість обрання альтернативних кандидатів, змагальність, конкурентність виборів, рівність можливостей як пасивного, так і активного виборчого права, періодичність та регулярність виборів, присутність громадського контролю за дотриманням виборчих процедур, принцип осілості тощо.

Виборчі системи та процедури зарубіжних країн поступово вкорінювалися та видозмінювалися, стараючись відповідати вимогам кожної прийдешньої епохи, кожному поколінню. Однак, міжнародна законодавча практика сформувала такі собі стандарти, які становлять собою основу виборчого законодавства кожної демократичної країни, серед них: право

громадянина обирати та бути обраним до державного апарату, періодичність виборів, свобода та гласність виборчого процесу, справедливість виборів, провадження демократичних процедур на основі загального, рівного та прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Дані положення дістали назву Міжнародних виборчих стандартів. Під міжнародними виборчими стандартами або ж принципами розуміються також загальноприйняті вимоги, які регламентовані на законодавчому рівні, різного роду міжнародні угоди тощо. Однією з таких виступає Загальна декларація прав людини, яка була проголошена Резолюцією Генеральної Асамблеї 10 грудня 1948 року. Декларація гарантує право кожної особи брати участь в управлінні своєю державою як особисто, так і через вільно обраних представників, Документ також закріплює принципи загального та рівного виборчого права, що є першоосновою будь-якої демократичної країни [2].

Цікавим видається той факт, що не дивлячись на широке тлумачення принципу загальності виборчого процесу, низка країн запроваджує різного роду цензи, зокрема осілості, тобто проживання на визначеній території встановлений час, освіти, або ж інакше ценз грамотності, який передбачає вміння претендента читати та писати державною мовою. Так, Конституція Еквадору 1977 року передбачає обов'язкове голосування для «грамотних людей» та факультативне – для неписьменних. Ценз громадянства та навіть релігії, який поширений, зокрема в ісламських країнах. Зокрема, для того, щоб бути обраним до парламенту Ірану необхідно сповідувати іслам.

Отже, проаналізувавши різноманітні підходи до конституційно-правового наповнення принципів виборчого процесу, можна зробити висновок, що основою демократичних ви-

борчих процедур являється загальне, рівне та пряме виборче право, яке провадиться шляхом таємного голосування.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. № 995_015. Голос України. 2008. № 236.

Фаловська І.М.
к.ю.н. доц., суддя Верховного Суду
м. Київ, Україна

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРИРОДУ ПРИНЦИПУ ПРАВОВОЇ РІВНОСТІ

Визнання і закріплення в основному законі будь-якої держави принципу рівності людини в теорії і практиці сучасного конституціоналізму має досить складну та неоднозначну історію, розуміння якої дозволяє усвідомити соціальний та правовий зміст даного принципу, гарантії і способи його реалізації в умовах формування правової держави, заснованої на ідеалах верховенства права. Ідея рівності людей зустрічається фактично з моменту виникнення античних вчень про державу та її ефективне управління. Питання рівності завжди знаходилися в центрі уваги політико-правової думки та соціальних рухів.

Поряд з цим, проблематиці рівності надається особливе значення в юридичній науці. Вважається очевидним, що рівність невід'ємно, органічно пов'язана з сутністю права, його внутрішньої і зовнішньої формами існування. Належну оцінку отримує рівність і щодо складних процесів організації і функціонування державної влади. Відтак, держава не має права ігнорувати ідеї рівності, які закріпились в суспільстві, оскільки сама ідея рівності як категорія і як об'єктивна мета піднімається до рівня цілей і прагнень суб'єкта, а створена мо-

дель стає його внутрішньою потребою, тим, що він повинен внести в світ за допомогою своєї практичної діяльності. В іншому випадку і це підтверджує історія, держава приречена на соціально-політичні потрясіння.

Рівність прав і свобод людини і громадянина встановлюється і гарантується Конституцією України, також права, свободи та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, яка відповідає перед людиною за свою діяльність, як це встановлено ч. 2 ст. 3 Основного Закону. Принцип рівності, який передбачає рівність як таку, по суті не означає вирівнювання усіх осіб, а означає відсутність обмежень, привілеїв та дискримінації за будь-якими ознаками.

Аналіз рівня рівності у суспільстві та відношення самої держави до необхідності його забезпечення, а також закріплення в конституційних актах вказує на те, що це питання залежне від певних чинників, які мають соціально-політичну, економічну, правову та інші природу. Таким чином, реальність досягнення високого рівня правової культури населення, соціально-економічного розвитку держави та інші характеристики самого суспільства, зокрема ступінь його демократизму, визначають становище людини і громадянина в суспільстві й державі й відповідно рівень правової рівності [1].

Реалізація і ефективність принципу правової рівності забезпечується встановленням надійної системи державного захисту прав і свобод людини і громадянина. Особлива роль в цьому процесі належить конституційному правосуддю в особі його спеціального органу – Конституційного Суду України. Орган конституційної юрисдикції за допомогою своїх рішень дає оцінку конституційності чи неконституційності законів, інших нормативно-правових актів, а, відповідно, їх застосування чи незастосування у правовій системі України. Також вели-

ке значення для практики реалізації конституційних норм має офіційне тлумачення Конституційним Судом норм Конституції України [2, с. 353].

Література:

1. Фаловська І.М., Бисага Ю.М., Бисага Ю.Ю., Коцкулич В.В. Конституційний принцип рівності: правозастосовчі аспекти: монографія. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 204 с.
2. Тодыка Ю.Н. Конституция Украины – Основной Закон государства и общества: Учеб. пособие. Х.: Факт, 2001. 382 с.

Напрям 2

МЕТОДОЛОГІЯ ОНОВЛЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ ТА МОДЕРНІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ

Machovenko J.
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedros profesorius,
socialinių mokslų (teisės) daktaras (HP),
Vilnius, Lietuva

KONTRAFAKTINIO ISTORINIO MODELIAVIMO PERSPEKTYVA TIRIANT GEGUŽĖS TREČIOSIOS KONSTITUCIJĄ

Iš įvairių renginių, organizuotų Lietuvoje minint Gegužės trečiosios Konstitucijos 230-ąsias metines, išsiskiria labai turininga diskusija, vykusi Vilniaus universiteto Teisės fakultete [1]. Mūsų nuomone, viena vertingiausių minčių, išsakytų minėtos diskusijos metu, yra istorikų A. Bumblausko ir N. Černiausko pasiūlymas aktyviau naudoti *kontrafaktinį istorinį modeliavimą* tiriant teisę. Šio

modeliavimo esmę galima atskliausti fraze „kas būtų, jeigu būtų?“. Pritariame, kad tiriant 1791 m. Konstituciją, toks modeliavimas atrodo itin perspektyvus. Konstitucijai pažinti reikia ne tik teksto, bet ir jos tobulinimo, aiškinimo ir taikymo praktikos analizės. Ši Konstitucija galiojo neilgai, politinė tauta nespėjo jos pataisyti ar papildyti, nesusiklostė išsamesnė jos aiškinimo ir taikymo praktika. Kokios Konstitucijos nuostatos turėjo plėtojimo perspektyvą ir kokios buvo deklaratyvios, ar joje buvo trūkumų ir kolizijų, ar Konstitucija apskritai buvo gyvybinga, ar ji galėjo išgyventi bent iki 1816 metų, kai buvo numatyta pirmą kartą peržiūrėti ją? Konstitucijos ateities modeliavimas, mūsų nuomone, padėtų rasti atsakymų į šiuos ir kitus klausimus ir pereiti prie dar platesnių – pavyzdžiui, kiek Lietuvos, Ukrainos ir kitų kraštų gyventojų gyvenimas būtų buvę pakeistas per pirmuosius 25 Konstitucijos galiojimo metus, kokia būtų buvę Respublika ir jos visuomenė 1816 metais?

Konstitucijos „šerdis“ yra Valdymo įstatymas (*Ustawa rządowa*), turintis ryšį su kiekvienu kitu aktu ir susisteminantis juos, t. y. surenkantis juos visus į šią Konstituciją. Tačiau modeliuojant Konstitucijos ateitį, būtina išanalizuoti visus 7 ją sudarančius aktus [apie jų teisinę galią ir tarpusavio priklausomybę išsamiau žr.: 2]. Pirmas žingsnis, kurį turime žengti – nustatyti kokias Konstitucijos nuostatas galima taisyti, t. y. apibrėžti *kintamąją* Konstitucijos dalį, ir kokios nuostatos yra neliečiamos, t. y. apibūdinti *nekintamąją* Konstitucijos dalį. Antrasis žingsnis – nustatyti taisytinas Konstitucijos nuostatas, t. y. iš Konstitucijos teksto analizės padaryti išvadą, kokių taisyčių reikia dėl pačios Konstitucijos dvasios, jos vidinės logikos. Tai leistų pereiti prie sekančio etapo – išsiaiškinti kiek politinė tauta būtų buvę nusiteikusi, pasiryžusi ar pasirošusi taisyti ar pildyti Konstituciją po 25 metų.

Galimybę taisyti Konstituciją įtvirtinta Valdymo įstatymo preambulėje („... priimame šią Konstituciją ir skelbiame ją šventa

ir neliečiama, kol tauta įstatymo numatytu laiku savo aiškia valia pripažins būtina pakeisti joje kokį nors straipsnį“) ir VI straipsnyje („Užkirsdami kelią šiurkštiems ir dažniems tautos konstitucijos keitimams iš vienos pusės ir pripažindami būtinybę ją tobulinti patyrus, kokių ji turės pasekmių visų gerovei iš antros pusės, skiriame metą ir laiką Konstitucijai peržiūrėti ir pataisyti kas dvidešimt penkerius metus“) [3, p. 13–14, 25]. Cituoetuose fragmentuose Konstitucija vadinamas Valdymo įstatymas, tačiau abiejų nuostatų aiškinimas turi būti plečiamasis, t. y. jos turėtų galioti Miestų įstatymui (*Miasta Nasze Królewskie wolne w państwach Rzeczypospolitej*) ir Seimelių įstatymui (*Seymiki*) [4, p. 159]. Pritardami šiai V. A. Vaičiaičio minčiai, norime pridurti, kad luominiu principu grindžiamoje Respublikoje pilietines teises turėjo bajorai (tiesa, ne visi) ir miestiečiai (ne visi, be to, ribotas teises), o valstybinė valdžia buvo formuojama iš apačios į viršų. Lemiamą reikšmę turėjo bajorų ir miestiečių institucijos – pavietų seimeliai ir miestų magistratai. Todėl Seimelių ir Miestų įstatymų taisymai, jei tokie būtų buvę padaryti, būtų reiškę valstybinės valdžios organizavimo pagrindų, nustatytų Valdymo įstatyme, keitimą *de facto* ir poreikį tą keitimą įteisinti *de jure* pataisiant Valdymo įstatymą. Padarius pastarajame esminių taisyčių, gali kilti poreikis atnaujinti ir Seimo deklaraciją (*Deklaracya stanów zgromadzonych*). Todėl Valdymo įstatymo nuostatos dėl Konstitucijos taisymo turėtų būti taikomos Seimo deklaracijai, Seimelių ir Miestų įstatymams. Visi keturi išvardyti aktai sudaro kintamąją 1791 m. Konstitucijos dalį.

Tačiau tai savaime nereiškia, kad visos jų nuostatos gali būti taisomos – dalis jų priklauso nekintamajai daliai dėl priežasčių, kurias aptarsime žemiau.

Pamatinių neliečiamų įstatymų (*Prawa kardynalne niewzruszone*) keitimo tvarka juose nėra nustatyta, o išvada dėl jų priskyrimo nekintamajai Konstitucijos daliai seka iš šio akto

nuostatų analizės. Antai „Lenkijos Karalystė ir Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė su visomis kunigaikštystėmis, vaivadijomis, žemėmis ir pavietais, iš kurių dabar susideda Respublika ir ateityje susidės, yra ir amžinai turi būti laisva ir nuo nieko nepriklausoma Respublika“ [5, p. 204]. Ši ir kitos nuostatos primena 1776 m. JAV Nepriklausomybės Deklaraciją, 1920 m. gegužės 15 d. Lietuvos Steigiamojo Seimo rezoliuciją ir kitus steigiamuosius aktus, kurių niekada neatsisakydavome ir nekeitėme ir neketiname to daryti.

Abiejų Tautų tarpusavio įsipareigojimo (*Zaręczenie wzajemne obojga narodów*) nuostatų „... pastovumą ir neliečiamumą šiuo aktu apsaugome, įtvirtiname ir sustipriname tokiomis sąlygomis, taip tvirtai ir stipriai, kaip yra Lenkijos Karūnos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos unijų akte“ [6, p. 56–57]. Čia minimas unijų aktas – steigiamasis konstitucinis Respublikos aktas, priimtas Liublino mieste 1569 m. liepos 7 dieną. Jame įtvirtinta sąjunga yra amžina ir neišardoma. Prilyginus Abiejų Tautų tarpusavio įsipareigojimą Liublino unijosaktui, pirmasis įgijo tokia pat teisine galia, pastovumą ir neliečiamumą, kokį turėjo antrasis. 1791 m. Konstitucija įsteigė naują Respubliką, kuri yra nuo 1569 m. egzistavusios Respublikos tęsinys, tačiau atskaitos taškas nustatytas naujas. Apskritai Unijos akto ir Konstitucijos santykį galima paaiškinti pagal analogiją su 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Aktu, 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamojo Seimo rezoliucija ir aktualia Lietuvos Respublikos Konstitucija: pirmieji du aktai niekada nebuvo nustoję teisinės galios ir yra Lietuvos valstybės konstitucinis pamatas, tačiau ir galiojanti Konstitucija yra steigiamojo pobūdžio aktas, kuriuo grindžiama visa dabar veikianti valstybės valdžia.

Karaliui Stanislovui Augustui įtraukus Abiejų Tautų tarpusavio įsipareigojimo nuostatas į savo 1764 m. Suderintas sutartis (*Articuli pactorum conventorum*), pastarosios buvo atnaujintos, pripažintos turinčiomis tokia pat aukščiausią teisinę galią ir neliečiamomis

kaip ir Abiejų Tautų tarpusavio įsipareigojimas (žinoma, Suderintų sutarčių neliečiamumas yra santykinis – jos galioja tol, kol yra gyvas jas pasirašęs karalius, ir per tą laiką pakeisti jų negalima).

Kadangi visa apimtimi priskiriamų nekintamajai Konstitucijos daliai Abiejų Tautų tarpusavio įsipareigojimo, Suderintų sutarčių ir Pamatinių neliečiamų įstatymų nekintamumas yra absoliutus, nekintamais tampa ir jų nuostatas atitinkantys kitų Konstitucijos dalių straipsniai. Antai Pamatinių neliečiamų įstatymų I, III ir IV straipsniai daro nekintamu Valdymo įstatymo I straipsnį „Viešpataujanti religija“, o X straipsnis – Miestų įstatymo II straipsnio 1 dalį. Apskritai minėti trys aktai eliminuoja iš galimo Konstitucijos tobulinimo srities tarpvalstybinius Lietuvos ir Lenkijos santykius, palieka nedaug galimybių esminiams pokyčiams tame Konstitucijos segmente, kuris pakloja valstybės funkcionavimo pamatus, labai suvaržo galimybę tobulinti kintamosios Konstitucijos dalies nuostatas dėl karaliaus, vykdomosios valdžios, seimo ir seimelių, kariuomenės.

Tačiau, tokių esminių taisyčių poreikio nėra, nes Konstitucijoje įtvirtinti modernieji demokratinės valstybės principai (tautos suverenitetas, teisės viešpatavimas, rinkimai ir parlamentarizmas, parlamentinė vykdomosios valdžios kontrolė, teismo nepriklausomumas ir kt.) suteikia 1791 m. Konstitucijai labai didelį egzistencinį potencialą, mūsų nuomone, viršijanti 25 metų perspektyvą. Negalima atmesti poreikio imtis kai kurių veiksmų 1816 m., ypač Miestų ir Seimelių įstatymų atžvilgiu, tobulinant magistratų ir seimelių darbo reglamentavimą. Tačiau mes neaptikome esminių spragų ar trūkumų, reikalaujančių korekcijos 1816 metais. Manome, kad Konstitucijos dalis, apimanti valdžios sudarymą ir funkcionavimą, atspindi moderniausias to meto epochos tendencijas, nėra menkesnė už 1787 m. JAV ir 1791 m. Prancūzijos konstitucijas ir hipotetiškai galėtų galioti iki šiol, kaip

tebegalioja jos amžininkė JAV Konstitucija. Kitaip tenka vertinti 1791 m. Konstitucijos nuostatas, susietas su asmens statusu valstybėje – ši Konstitucijos dalis yra aiškiai pasenusi, menkai atspindi filosofinės ir teisinės minties raidą, masinius visuomeninius judėjimus ir politinius pokyčius, Amerikoje ir Europoje vykusius XVIII a. antroje pusėje. 1791 m. Konstitucijoje išliko teisine nelygybe grindžiama visuomenė, suskaidyta į bajorų, dvasininkų, miestiečių ir valstiečių luomus, o prieš tokią nelygybę (žinoma, ne tik prieš ją) sukilę amerikiečiai ir prancūzai savo konstitucijose įtvirtino lygybe grindžiamą pilietinę visuomenę.

Aukščiau minėtos diskusijos metu, modeliuodamas Konstitucijos ateitį, E. Šileikis išsakė mintį dėl galimybės evoliuciniu būdu palaipsniui sugriauti luominę sistemą. Tačiau nepamirškime, kad Pamatiniai neliečiami įstatymai (ypač jų VI straipsnis) padarė bajoriją valdančiuoju luomu ir politine tauta, kuriai vienai patikėta spręsti Respublikos likimą. Žinoma, bajorams, neturintiems dvarų, iš kurių būtų mokami mokesčiai valstybės išdui, būtų galima gražinti pilietines teises, atimtas Seimelių įstatymo IV–VII straipsniais ir Valdymo įstatymo II straipsniu. Taip pat būtų galima numatyti daugiau galimybių miestiečiams tapti bajorais, įsitraukti į politinį gyvenimą, numatyti daugiau valstiečių išlaisvinimo priemonių, nustatyti griežtesnę valstybės kontrolę privačių dvarų atžvilgiu. Tačiau tai nesugriautų nei baudžiamos, nei luominės visuomenės, neįsteigtų Respublikoje pilietinės visuomenės.

Reikia realistiškai žvelgti į tos pačios diskusijos metu H. Šinkūno aukštai įvertintą Valdymo įstatymo VIII straipsnio nuostatą „Įsakome seimo paskirtiems asmenims surašyti naują civilinių ir kriminalinių įstatymų kodeksą“. Antai visiems Prancūzijos piliečiams skirti 1804 m. ir 1810 m. Civilinis ir Baudžiamasis kodeksai kilo iš 1789 m. Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijos, panaikinusios luomus ir paklojusios pilietinės

visuomenės pamatus. Neturint pilietinės visuomenės, Respublikos kodeksai būtų skirti jos bajorijai, t. y. būtų privilegijos pobūdžio, lygiai kaip Lietuvos Statutai. Toks teisės kodifikavimas būtų prisidėjęs prie luominių santykių Respublikoje palaikymo, o ne prie griuvimo, vadinasi, neturėtų potencialo ir perspektyvos, kokią turėjo prancūzų darbai.

Literatūra:

1. 1791 m. Gegužės 3-iosios Konstitucija: istoriniai ir teisiniai kontekstai: 2021 m. gegužės 3 d. diskusija Vilniaus universiteto Teisės fakultete [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.facebook.com/watch/live/?v=230138042219974&ref=watch_permalink [žiūrėta 2021 m. birželio 12 d.].
2. Machovenko, J. The Constitution of the Commonwealth of Two Nations of 1791 // Lithuanian Constitutionalism: The Past and the Present. Vilnius: the Constitutional Court of the Republic of Lithuania, 2017, p. 42–56.
3. Valdymo įstatymas // 1791 m. gegužės 3 d. Konstitucija. Vertė ir sudarė E. Raila. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, p. 11–34.
4. Griškevič L. et al. Lietuvos konstitucionalizmo istorija (istorinė Lietuvos konstitucija): monografija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016. 280 p.
5. Prawa kardynalne niewzruszone // Volumina legum, t. IX. Kraków: nakładem Akademii Umiejętności, 1889, p. 203–204 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/49654/edition/66193/content> [žiūrėta 2021 m. birželio 11 d.].
6. Abiejų Tautų tarpusavio išipareigojimas // 1791 m. gegužės 3 d. Konstitucija. Vertė ir sudarė E. Raila. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, p. 53–58.

Бадзельюк П.П.
аспірант кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
Ужгородського національного університету
м. Ужгород, Україна

ПРОФЕСІЙНА ПРАВОСВІДОМІСТЬ ТА ПРАВОВА КУЛЬТУРА АДВОКАТА

Інститут адвокатури охоплює безліч різноманітних концепцій, навичок та точок зору. Це, без сумніву, мистецтво переконання: здатність виходити за межі правових, культурних, контекстуальних і навіть мовних бар'єрів, щоб забезпечити сприятливий результат для свого клієнта. Але адвокатура являє собою також мистецтво стратегії: здатність сформулювати теорію справи з безмежного набору фактів та положень застосовного законодавства, спритність адаптувати судовий процес відповідно до своєї стратегії.

Правова свідомість та правова культура є поняттями, які досить тісно співіснують між собою. Так, правосвідомістю є сукупність ідей, поглядів, навичок та умінь, які виражають зв'язок суспільства та права [1, с.7]. В свою чергу професійна правосвідомість адвоката формується внаслідок отримання спеціальної підготовки, а також під час роботи в юридичній сфері. Таким чином носій професійної правосвідомості не тільки володіє знаннями щодо норм чинного законодавства, але також

і механізмом застосування та реалізації даних норм. За загальним правилом, правова культура становить собою обумовлений розвитком суспільства ступінь та характер правового розвитку особи, які в сумі забезпечують її правомірну діяльність [2, с.82]. Правова культура адвоката характеризується наявністю в даної особи глибоких правових знань, навичок та умінь з розуміння права та його застосування в конкретних життєвих обставинах, критичному осмисленні правових норм з погляду їх гуманістичного та морального змісту.

В свою чергу, правова культура та професійна правосвідомість в сумі утворюють правовий статус адвоката, закріплюючи при цьому його місце та роль в житті суспільства. Виходячи із зазначеного, правовий статус адвоката характеризують наступні чинники:

- Авторитетна ділова репутація;
- Професійна майстерність та бездоганність;
- Високі моральні якості;
- Самокритичність;
- Тяжіння до лідерства;
- Службова дисциплінованість;
- Соціальна, політична та цивільна відповідальність за забезпечення прав та свобод осіб;
- Наявність критичного мислення та комунікативних навичок в сфері специфічних проблем.

Репутація адвоката є одним із найважливіших показників його успішності. Вона складається двома основними способами, шляхом позитивних відгуків клієнтів та навіть інших адвокатів чи юридичних фірм, а також розповсюдження інформації про правозахисника за допомогою ЗМІ.

Характеристика репутації як першого, так і другого типу автоматично не визначає, наскільки точною є репутація, хто

може до неї отримати доступ, і чи має вона значення. Тим не менше, розуміння того, як розвивається репутація, є відправною точкою для виявлення її впливу. Професійна майстерність адвоката полягає в неухильному дотриманні положень Конституції України та чинного законодавства, виконання юридичних обов'язків в дусі поваги до принципу верховенства права та законності, а також прагнення до найвищих ідеалів своєї професії [3. с. 422].

Безперечно, не менш важливою рисою правового статусу адвоката виступає самокритичність, яка полягає в можливості правозахисника піддавати сумніву певні обставини справи, здобуті докази та одержану інформацію, ставити перед собою нові завдання з метою пошуку істини. Лідерство це в першу чергу про самовдосконалення, своєчасність прийняття рішень та ефективність проведеної роботи. Безсумнівно, лідерство виступає одним із наріжних каменів освіченого, підготовленого та грамотного адвоката.

Виконання професійних обов'язків адвоката має відбуватися у тісній взаємодії з усвідомленням тієї важливої ноші, яку захисник несе в масі, а саме соціальної, політичної та громадянської відповідальності за забезпечення прав та свобод осіб.

Твердження про те, що адвокатам потрібні загальні аргументовані навички, набуває додаткової підтримки на підставі того факту, що юридичне та особливо конституційне тлумачення є суттю постійних дискусій. Судді, адвокати та вчені-правознавці перебувають у постійній дискусії з приводу розуміння тих чи інших норм правового акту. Так, адвокат, який вміє критично мислити, в повній мірі здатен до аналізу інформації, якою він володіє, можливі шляхи вирішення проблеми та необхідні джерела інформації для реалізації поставленого завдання.

Всесвіт, в якому живуть люди, сповнений дій і рішень, які вважаються правильними і неправильними. Закони інтерпретують деякі вчинки як правильні та неправильні, незаконні та аморальні. Плутанина та дискусійні сценарії поспішно розширюють свої кордони через різні закони та думки. Юристи мають унікальну можливість підтримувати людей, установи, підприємства та організації з їх правовими проблемами, сприяти утвердженню та забезпеченню прав та свобод осіб а також закріплення суспільного блага.

Література:

1. Барабаш О.О. Правосвідомість, правопорядок та законність як чинники правомірної поведінки. Форум права. 2018. №3. С. 6-12.
2. Макаренко Л.О. До питання про інтерпретацію поняття «правова культура». Правова держава. 2018. Вип. 29. С. 80-87.
3. Ліпінська І.В. Етика адвоката та його репутація: межа співвідношення. Порівняльно-аналітичне право. 2019. №5. С. 421-423.

Батанов О. В.
д.ю.н., проф.,
провідний науковий співробітник
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України
м. Київ, Україна

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО УНІТАРИЗМУ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Новітня конституційна історія України свідчить, що найбільш багатоаспектною і складною є проблема утвердження в Україні оптимальної форми державного устрою. У політико-правовій науці в цілому та сучасній конституціоналістиці дана проблема вже три десятиліття поспіль активно дебатується ученими-державознавцями, політиками, громадськими діячами.

Попри незворотність курсу на формування України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової, унітарної держави, територія якої в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканною (ст. 1–2 Конституції України), питання щодо форми державного устрою України, її адміністративно-територіальної організації, вирішення пов'язаних із ними національно-політичних, мовних та соціально-економічних проблем суспільства, залишаються доволі дискусійною стороною політичного та правового життя сучасної України. Осо-

бливо болісно загострилися та актуалізувалися ці питання в умовах окупації Автономної Республіки Крим та збройної інтервенції Російської Федерації проти України.

Унітаризм як теорія та практика політико-територіального устрою відіграв визначальну роль у процесах становлення, розвитку, збереження та зміцнення вітчизняної державності. Багатовікова історія вітчизняного державотворення довела цінність унітаризму як квінтесенції територіальної організації української держави. Важливість цього конституційного принципу набула свого особливого практичного значення в умовах окупації Автономної Республіки Крим та збройної інтервенції Російської Федерації проти України.

Збереження унітарності України, цілісності і недоторканності її території – аксіома конституційного сьогодення та телеологічна домінанта функціонування української держави. Український унітаризм, цілісність та недоторканність території України визначає зміст та спрямованість зовнішньої і внутрішньої політики держави та є об'єктом національної безпеки України, справою всього Українського народу.

Багатовікова історія українського державотворення підтвердила, що єдність – політична, національна, регіональна є однією з головних умов здійснення української державності. Сягаючи корінням в епоху України-Руси, українська ідея соборності з плином часу та відповідно до суспільно-політичних колізій на теренах України набувала щоразу нового смислу. Соборність розумілась як майбутня політична, в тому числі й територіальна, економічна, соціокультурна, релігійна та духовна цілісність.

Концептуальний аналіз вітчизняних конституційно-правових традицій унітаризму та соборності являє інтерес у зв'язку з тим, що ми отримуємо можливість, з одного боку, зіставити унікальні національні моделі взаємовідносин держави та

її адміністративно-територіальних одиниць, розглянути тенденції централізації та децентралізації, проаналізувати практику розподілу функцій центру та місць на різних історичних етапах, з іншого – провести порівняння з аналогічними процесами у зарубіжних країнах.

Формування сучасної вітчизняної конституційної доктрини передбачає системний погляд на сутність та зміст класичного унітаризму, який необхідно розглядати та розуміти з різних позицій, а саме: аксіологічної, гносеологічної (епістемологічної), онтологічної, вітальної, цивілізаційної, праксеологічної, функціональної, організаційної, комунікативної, економічної, ідеологічної (пропагандистської), дефінітивної (категоріальної) тощо.

У своїй єдності означені та інші аспекти у розумінні сутності унітаризму (у тому числі у контексті ідей та цінностей світового конституціоналізму, його змістових та системно-структурних характеристик, серед яких свобода, суверенітет, солідарність, демократія, правовладдя (верховенство права), поділ влади) дозволяють говорити про існування даного феномену не тільки як привабливої концептуальної моделі, а й об'єктивної реальності, яка має аксіологічні, гносеологічні, онтологічні, цивілізаційні, інституціональні, конститутивні, нормативні, функціонально-телеологічні, історичні, національні та ментальні параметри, які еволюційним шляхом склалися під впливом відповідних ідей та принципів.

Такий симбіоз сутнісних, змістових та системно-структурних характеристик сучасного унітаризму дозволяє розуміти, розвивати, захищати унітарну державність. Адже, тільки за умови такої парадигмально-конституційної, інституціональної та функціональної інсталяції у механізм демократичного конституційного ладу унітаристська ідея стає оптимальною та,

по суті, універсальною основою для вирішення значної кількості суспільних справ, у тому числі та у першу чергу прав людини, що свідчить про колосальний гуманістичний потенціал сучасного українського унітаризму.

На наш погляд, формування цілісної парадигмально-конституційної основи сучасного українського унітаризму відіграватиме вагомий інформаційно-пропагандистський роль у процесах протидії здебільшого проросійськи орієнтованим концептам федералізації України. Здебільшого саме ця обставина є причиною того, що питання вітчизняного унітаризму зводиться тільки до суто політичної тематики або віддається на відкуп формально-юридичним методам його вирішення. При цьому не враховується, що визначення цього феномену – це питання, яке напряму пов'язане з аксіологічними, онтологічними, гносеологічними, сутнісно-субстанціональними та функціонально-телеологічними перспективами розвитку української державності.

Концептуальний аналіз конституційно-правових проблем організації та функціонування державної влади в контексті унітаризму (унітарної форми державного устрою) доводить, що унітарна форма державного устрою є найбільш оптимальною для України, в межах якої діє єдина конституція та законодавство на всій території, функціонує єдина система органів влади (законодавча, виконавча, судова), діє єдине громадянство та ін. Значний вплив на організацію та функціонування державної влади в Україні відіграє такий феномен конституційно-правового буття як децентралізація публічної влади, яка полягає у передачі частини повноважень від органів виконавчої влади на місцевий рівень.

Вважаємо, що подальша модернізація та оптимізація державної влади в умовах сьогодення є майже неможливою без

зміни концептуальних підходів щодо організації та функціонування державної влади на основі принципів верховенства права, демократизму, унітаризму, цілісності, централізації і децентралізації, субсидіарності та ін., які складають ключовий зміст державної влади в унітарних країнах, а також налагодження ефективних механізмів в системі стримувань і противаг задля утвердження України як правової, демократичної держави.

Безумовно, важливими та дискусійними питаннями конституційної теорії і практики вітчизняного унітаризму, залишаються проблеми формування національної ідеї та регулювання етнонаціональних відносин, здійснення адміністративно-територіальної реформи, особливості реалізації мовної, інформаційної, економічної та бюджетно фінансової політики в сучасній Україні. Однією з ключових та актуальних, синергетично пов'язаних із теорією та практикою українського унітаризму, є проблема національної безпеки та оборони. Безумовно, колосальне значення має проблема гармонізації релігійної атмосфери в українському суспільстві, розбудова міжконфесійних відносин на засадах імперативів толерантності. Українська мова й українська ідентичність, національна культура, віра, історія, традиції, мистецтво, соборність – це фундаментальні цінності, що еднають громадян України у національну спільноту, що є запорукою територіальної цілісності та незалежності України.

Сукупність цих факторів доводить визначальну роль унітаризму та соборності в реалізації української національно-державницької ідеї, її значення в сучасному державотворчому процесі, в консолідації української нації та механізмі організації та функціонування української державності. Саме ідеал соборності українських земель упродовж багатьох сто-

літь виступав визначальним чинником національної консолідації, виявом генетичного прагнення Українського народу до територіального й духовного єднання, спадкоємності історичної державницької традиції. Унітаризм, цілісність та недоторканність території є фундаментальною підвалиною існування незалежної та соборної України.

Збереження і примноження державотворчого потенціалу ідеї унітаризму та соборності як запоруки нерозривності і єдності державного організму, є визначальною умовою поступального соціально-політичного, економічного і духовно-культурного розвитку України.

Лише адекватна оцінка й осмислення вітчизняної історії та концептуальних проблем теорії унітарного державотворення, а також вивчення відповідного зарубіжного конституційного досвіду, дозволить краще побачити той шлях, яким має йти розвиток унітаризму в Україні.

Бисага Ю.М.
д.ю.н., проф.,
зав. каф. конституційного права
та порівняльного правознавства
Ужгородського національного університету
м. Ужгород, Україна

АКТУАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРИНЦИПІВ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Конституція України виступає комплексним нормативно-правовим актом, основна увага якого прикута до регулювання найважливіших інституцій держави, суб'єктами яких виступають держава в особі її органів, суспільство та людина, як самостійний суб'єкт правовідносин.

За загальним правилом, принципи Конституції України встановлюють засади конституційного ладу держави, закріплюють елементи правового статусу людини і громадянина, механізм реалізації державної влади, здійснення правосуддя, питання територіального устрою тощо [1]. Так, під конституційними принципами права розуміють висхідні ідеї, положення, засади, що визначають основний зміст та сутність Конституції.

Традиційно, система конституційних принципів включає в себе наступні засадничі елементи: верховенства права, гласності та відкритості, законності, демократизму, визнання лю-

дини, її життя та здоров'я, честі та гідності, недоторканності та безпеки найвищою соціальною цінністю, демократичної, соціальної, правової держави, здійснення державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову владу, прямої дії норм Конституції, свободи думки та слова, свободи релігійних переконань, рівності перед законом та судом, точного та неухильного дотримання положень законів та Конституції України, обмеження зворотної дії законів, за винятком пом'якшення ними чи звільнення від відповідальності, презумпції невинуватості та інші вихідні положення, утверджені Основним актом держави [2, с. 28].

Актуальні процеси глобалізації та інтеграції правових систем світу вносять свої корективи в звичайний уклад життя суспільства. Проникаючи одна в одну правові системи взаємно збагачуються наповнюючи одна одну видозміненими положеннями та ідеями. У зв'язку з цим звичне для нас коло принципів перебуває на порозі трансформаційної революції, утверджуючи актуальні на даний час ідеї, зокрема:

- Принцип толерантності;
- Принцип гендерної самоідентифікації/ідентичності;
- Принцип забезпечення конфіденційності та інформаційної безпеки;
- Принцип єдиних технічних стандартів та взаємної сумісності;
- Принцип забезпечення електронного урядування;
- Принцип самовласності.

Отже, перебуваючи в епіцентрі разючих змін та нововведень, актуальні принципи права є неминучим нововведенням, яке почало вкорінюватися в правову систему України та продовжить своє видозмінення з кожною новою епохою.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Конституційне право України. 10-е (ювілейне) видання: перероблене та доповнене. Ужгород: РІК-У. 2020. 504 с.

Гарагонич О.В.

д.ю.н., доц., проф. каф. господарського права
та господарського процесу Інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН І МОДЕРНІЗАЦІЯ (ОНОВЛЕННЯ) ЗАКОНОДАВСТВА В УКРАЇНІ

Українська держава і суспільство уже 25 років живуть за Конституцією, прийнятою 28 червня 1996 року [1]. Саме Основним законом було закладено засадничі положення правового регулювання відносин в економіці. Так, Конституцією України визначено соціальну спрямованість економіки (ч. 4 ст. 13); закріплено основні економічні права людини (ст. 13, ст. 42); встановлено обов'язок держави забезпечити захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання (ч. 4 ст. 13); закріплено обов'язок визначати виключно законами правові засади і гарантії підприємництва, правила конкуренції та норми антимонопольного регулювання, правовий режим власності, а також інші ключові для економіки питання (ст. 92) та ін.

Аналіз положень Основного Закону України дозволяє виділити низку моментів, які негативно позначаються на ефек-

тивності конституційно-правового регулювання економічних відносин, зокрема:

- відсутність внутрішньої систематизації норм, присвячених спільному об'єкту конституційно-правового регулювання – економічній системі;
- нехтування в окремих випадках принципом юридичної визначеності, як складовою принципу верховенства права, гарантованого ч. 1 ст. 8 Конституції України;
- звуження суб'єктного складу конституційного права на підприємницьку діяльність до фізичних (таке право закріплено у розділі II Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина»), і залишення поза увагою значного кола суб'єктів підприємницької діяльності – господарських організацій.

Оскільки постійний перегляд конституційних положень є недоцільним, для виправлення зазначених вище вад, було обрано інший інструментарій, а саме прийняття нормативно-правових актів та рішень Конституційним Судом України. Подальший розвиток конституційно-правових норм, які стосуються економічної сфери, знайшов свій прояв насамперед у нормах господарського законодавства, фундаментом якого є Господарський кодекс України (далі – ГК України) [2], а також Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [3]. Такий підхід законодавця обумовлений тим, що Конституція України як головне джерело національної правової системи є також базою поточного законодавства; вона надає можливість урегулювання певних суспільних відносин на рівні законів, які конкретизують закріплені в Основному Законі України положення (абз. 1 пп. 3.1 п. 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 12 лютого 2002 року № 3-рп/2002) [4].

Прогресивні на момент прийняття у 2003 році ГК України і ЦК України наразі не відповідають сучасному стану розвитку економічних відносин, що негативно позначається на ефективності реалізації конституційних положень у сфері економіки. З метою виправлення такого дисбалансу у правовій спільноті уже тривалий час обговорюється ідея системного оновлення базових кодифікованих актів господарського і цивільного законодавства. Основні вектори, за якими планується оновлювати ці кодекси, були зафіксовані у Концепції оновлення Цивільного кодексу України [5] та Концепції модернізації господарського законодавства України [6]. Розробники концепцій по-різному бачать нагальні проблеми правового регулювання економічних відносин і шляхи їх вирішення.

Члени робочої групи з розробки Концепції оновлення ЦК України вважають, що здійснення рекодифікації впливає із логіки подальшої трансформації суспільства, зокрема формування реальної й ефективної ринкової економіки як невід'ємної складової громадянського суспільства та євроінтеграційної спрямованості всіх компонентів суспільства. Основною ідеєю

Концепції є системне (а не фрагментарне) оновлення ЦК України. При цьому зміст Концепції формувався, зважаючи на беззастережну ліквідацію ГК України. Скасування цього акту автори Концепції навіть визначили передумовою подальших рекодифікаційних робіт [5, с. 5-6].

Автори Концепції модернізації господарського законодавства України наголошують на тому, що одним з фундаментальних національних інтересів України є сталий розвиток національної економіки. Такий розвиток можливий за наявності дієвого механізму правового регулювання, орієнтованого на створення сприятливих умов для ведення господарської

діяльності і задоволення економічних потреб суспільства, що обумовлює наявність системоутворюючого, комплексного, сучасного кодифікованого акту. Проведення модернізації господарського законодавства України пропонується здійснювати шляхом комплексного перегляду наявного масиву законів, які регулюють відносини щодо організації та безпосереднього здійснення господарської (економічної) діяльності, з подальшою підготовкою та прийняттям нової редакції кодифікованого акту такого законодавства. Кінцевою метою модернізації має стати оновлення правової парадигми організації та здійснення господарської діяльності в Україні і на цій основі забезпечення конструктивного поєднання, взаємоузгодження публічних та приватних інтересів у регулюванні господарської (економічної) діяльності, суттєве покращення правових умов для розвитку української економіки та підвищення рівня життя населення [6, с. 18].

Отже згідно із цивілістичною концепцією розвиток конституційних положень, які стосуються економічної сфери, повинен здійснюватися у межах приватноправової сфери на базі оновленого ЦК України, зі скасуванням публічно-правових положень ГК України та інших актів господарського законодавства. Натомість господарсько-правова концепція виходить з того, що правове регулювання економічних відносин має здійснюватися з урахуванням не тільки приватних, але й публічних інтересів. Господарники вважають, що юридичним фундаментом для цього має стати прийнятий у новій редакції кодифікований акт господарського законодавства – ГК України.

Хоча окресленими концепціями пропонуються нові підходи до регулювання відносин у сфері економіки, у багатьох моментах вони не узгоджуються, а іноді і суперечать один одному. Така ситуація однозначно не сприятиме адаптації ві-

тчизняного законодавства до викликів сьогодення у межах, визначених Конституцією України. У зв'язку з цим як теоретичний, так і практичний інтерес викликає аналіз зазначених концепцій крізь призму окремих норм Основного Закону України.

Конституційними положеннями, які проголошують соціальну спрямованість економіки (ст. 13), право кожного на підприємницьку діяльність (ст. 42) з одного боку накладаються конкретні обов'язки на державу щодо встановлення відповідних стандартів здійснення такої діяльності, а з другого – покладається на бізнес соціальна відповідальність. З огляду на це суспільство вправі очікувати, що не тільки держава, але й суб'єкти господарювання, діятимуть в його інтересах і вноситимуть свій вклад у вирішення нагальних суспільних і соціальних проблем. У контексті правового регулювання економічних відносин проголошена в Основному Законі соціальна спрямованість економіки передбачає необхідність збалансованого врахування як приватних, так і публічних інтересів. Забезпечити це у рамках ЦК України, без грубого порушення його приватноправової спрямованості і втручання у сферу публічно-правового регулювання буде проблематичним. Натомість оновлений ГК України здатний забезпечити поєднання приватноправового і публічно-правового регулювання відносин в сфері економіки. Саме ГК України, який не обмежується сферою приватного права, спроможний врегулювати публічно-правові відносини в сфері економіки, які виникають щодо визначення напрямів державної економічної політики, управління публічною власністю, організації господарської діяльності державних та комунальних підприємств тощо.

Скасування ГК України, запропоноване у Концепції оновлення Цивільного кодексу України, створює й інші загрози для

реалізації конституційних норм, які стосуються економічної сфери. Детальний аналіз «конституційних вад» цієї Концепції, які загрожують ефективному конституційно-правовому регулюванню економічних відносин, наведений у Науково-експертному висновку до Концепції оновлення Цивільного кодексу України [7]. Зупинимося на деяких з них.

По-перше, втрата чинності ГК України означає позбавлення правового визначення поняття суб'єкт господарювання, господарських відносин і створить прогалину та невизначеність у реалізації ст. 13 Конституції відповідно до якої «держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів... господарювання».

По-друге, положеннями Конституції підприємства визнаються суб'єктами правовідносин. Цей термін неодноразово вживається в Основному Законі України (ч. 2 ст. 46, ч. 2 ст. 78, ч. 1 ст. 86, ч. 3 ст. 86, ч. 4 ст. 104, ч. 1 ст. 120). Визначення поняття підприємства як суб'єкта права закріплене у ГК України (ст. 62). Натомість у ЦК України підприємство визнається виключно об'єктом права як єдиний майновий комплекс (ст. 191). Скасування ГК України створить правовий вакуум і, як наслідок, проблеми реалізації наведених вище конституційно-правових норм.

По-третє, зникнення з правового поля ГК України створить прогалини у правому регулюванні суспільних відносин багатьма нормативно-правовими актами, які використовують понятійний інструментарій кодифікованого акта господарського законодавства (Земельним кодексом України [8], Кодексом законів про працю України [9], Кримінальним кодексом України [10], Кодексом України про адміністративні правопорушення [11] та ін.). Правова невизначеність, спричинена такими прогалинами, суперечитиме конституційному принципу верховенства права (ст. 8 Конституції України).

По-четверте, жоден із заявлених у Концепції оновлення Цивільного кодексу України результатів не передбачає утвердження конституційних основ правопорядку у сфері господарювання, а саме формування «на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів, виходячи з конституційної вимоги відповідальності держави перед людиною за свою діяльність та визначення України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави» [7, с. 73].

Нехтування розробниками Концепції оновлення Цивільного кодексу України наведених вище застережень створює істотні ризики дестабілізації правових засад господарської діяльності, може негативно відбитися на стані національної економіки й призвести до гальмування економічних реформ.

Вбачається, що оновлення (модернізація) законодавства, насамперед, має відбуватися у системі координат, визначених Конституцією України. На нашу думку, основою подальшого розвитку конституційно-правових норм, які стосуються економічної сфери, є і в подальшому має залишатися ГК України. Для адаптації його положень до нових реалій необхідне виконання значного обсягу злагодженої законодавчої роботи, яка згідно Концепції модернізації господарського законодавства України має ґрунтуватися на таких засадах: урахування виявлених тенденцій правового, економічного, політичного і соціального розвитку нашого суспільства; використання системного підходу у процесі узгодження нормативно-правових актів поміж собою на різних рівнях і в різних площинах; врахування особливостей окремих підгалузей господарського права і їх впливу на розвиток господарського (економічного) законодавства загалом; застосування «пакетного» підходу до оновлення за-

конодавства; використання наукових результатів як вітчизняних, так і зарубіжних вчених у галузі права й економіки. Саме оновлений на таких засадах ГК України може стати юридичним фундаментом і орієнтиром для подальшого розвитку і вдосконалення правового регулювання відносин у сфері економіки.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18. Ст. 144.
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16. 01. 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40. Ст.356.
4. Рішення Конституційного Суду України від 12 лютого 2002 року № 3-рп/2002 «У справі за конституційним поданням 45 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про електроенергетику» (справа про електроенергетику)». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-02#Text> (дата звернення 06. 06.2021 р.)
5. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. 2020. Київ, Видавничий дім “АртЕк”, 128 с.
6. Концепція модернізації господарського законодавства України. Юридичний вісник України. 2021. № 13-15. С. 18-19.
7. Науково-експертний висновок до Концепції оновлення Цивільного кодексу України: брошура / під заг. ред. члена-кореспондента НАН України В.А. Устименка. Київ : НАН України, ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова НАН України», 2021. 112 с.
8. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10. 2001 р. № 2768-III. Відомості Верховної Ради України. 2002 р. № 3. Ст. 27.

9. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення 06. 06.2021 р.)
10. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 06. 06.2021 р.)
11. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 7.12.1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення 06. 06.2021 р.)

Гомонай В.В.

д.ю.н., проф. каф. конституційного права
та порівняльного правознавства
Ужгородського національного університету
м. Ужгород, Україна

БАЗОВІ ТЕНДЕНЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАБУТТЯ ПОВНОПРАВНОГО ЧЛЕНСТВА УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ ТА В ОРГАНІЗАЦІЇ ПІВНІЧНОАТЛАНТИЧНОГО ДОГОВОРУ

Основними закономірностями процесу розвитку вітчизняної теоретико-правової думки щодо конституційно-правового забезпечення набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору є такі: теоретичне та практичне розроблення його проблем розпочинається з 1993 р. – набрання чинності Договору про Європейський Союз та укладення Рамкового документу «Партнерство заради миру» в 1994 р.; в 2004 році відбувається активізація наукових досліджень у зв'язку з прийняттям Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, заяви про прагнення України набути членство в Організації Північноатлантичного договору, створення Комісії Україна-НАТО.

Віддаючи належне фундаментальним результатам наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених з пи-

тань конституціоналізму, конституційних цінностей, конституційного ладу, європейського правового простору, конституційно-правового забезпечення європейської інтеграції держав, в тому числі – України, зазначимо, що ключовими питаннями, що потребують дослідження у науці конституційного права в контексті конституційно-правового забезпечення набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, є такі:

- особливості формування курсу України на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, етапи його реалізації;
- роль фундаментальних конституційних цінностей, конституційних традицій в процедурі «оціночного порівняння правових систем»;
- еволюція прав людини в праві ЄС від принципу до цінності, роль в цьому процесі конституційних традицій, спільних для всіх держав-членів ЄС, та роль Європейського суду і правозастосовної практики Конституційного Суду ФРН («Solange Rechtsprechung»);
- поняття та складові конституційної культури, фактори, що впливають на її розвиток, її співвідношення з конституційною правосвідомістю;
- співвідношення концептів «європейська ідентичність», «європейська ідентичність Українського народу», «національна ідентичність Українського народу»;
- характерні риси та тенденції розвитку Європейської моделі конституціоналізму;
- поняття та структура конституційно-правового механізму забезпечення набуття повноправного членства

України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору;

- роль принципів та норм права в конституційно-правовому механізмі забезпечення набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору;
- роль Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України та Президента України в механізмі реалізації зовнішньої політики держави, конституційні основи відповідних функцій цих суб'єктів, принципів, на основі яких вони здійснюються, а також виконання їх конституційних повноважень [1].

Насамкінець зазначимо, що конституційні цінності є індикатором ефективного виконання комплексу заходів з забезпечення реалізації закріпленого в Преамбулі Конституції України стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства в ЄС та Організації Північноатлантичного договору.

Література:

1. Гомонай В.В. Конституційно-правове забезпечення набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору: дис. на здоб. наук. ступ. доктора юрид. наук. Ужгород. 2020. 404 с.

Гришко Л.М.
к.ю.н., старший науковий співробітник
науково-дослідного інституту державного будівництва і
місцевого самоврядування НАПрН України
м. Харків, Україна

ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ ЩОДО ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ІНСТИТУТУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ ЗА ЧАСИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Сьогодні питання про необхідність внесення змін до Конституції України щодо адміністративно-територіального устрою та місцевого самоврядування знову активно порушуються вищими органами державної влади. Децентралізація означає передачу повноважень та відповідальності з центрального рівня врядування до виборних органів влади на субнаціональному рівні — регіональним органам, муніципалітетам тощо. Водночас, децентралізація повинна оцінюватися по результатам та не сприйматися як панацея [1, 120-121].

Процеси децентралізації, реформи адміністративно-територіального устрою впливають на інститут місцевого самоврядування в державі. Слід наголосити на необхідності системного підходу, як у питаннях децентралізації повноважень, так і у питаннях фінансової децентралізації. Як зазначає О. Петришин, одним з ключових факторів успішного місцевого самоврядування у світі є його постійне реформування та адаптація

до нових проблем та напрямів розвитку загальнодержавної та світової політики [2, с. 195]. Здатність органів місцевого самоврядування адекватно та своєчасно адаптуватися до потреб громади та нових викликів, сьогодні є стандартом належного врядування. Розуміння правової природи місцевого самоврядування істотно впливає на реалізацію конституційно-правових норм.

До сьогодні жоден із законопроектів про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації так і не було прийнято, а концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні постійно допрацьовуються та переглядаються.

За часи незалежності Україна погляди щодо правової природи місцевого самоврядування різнилися, що одержало своє закріплення у конституційно-правовому законодавстві. Принцип визнання і гарантування місцевого самоврядування в Україні, що закріплений у ст. 7 Конституції мав кілька варіантів під час розробки проектів конституцій. Зокрема, Проект Конституції України (винесений Верховною Радою України на всенародне обговорення 1 липня 1992р.) передбачав, що держава визнає, підтримує місцеве і регіональне самоврядування, не втручається у його сферу (ст. 4). Проект нової Конституції України (опублікований у пресі 26 жовтня 1993 року) передбачав, що Конституція визнає і гарантує місцеве самоврядування (ст. 4).

Закон СРСР «Про загальні засади місцевого самоврядування і місцевого господарства в СРСР» від 09.04.1990 № 1417-І у ст. 2 передбачає, що сільські, селищні, районні, міські, районні у містах, обласні Ради народних депутатів та їх органи є держаними органами місцевого самоврядування. Ліквідувавши «структурне двовладдя» рад, Закон, закріпивши державницьку концепцію місцевого самоврядування, не уникнув «функ-

ціонального двовладдя» [3, с. 122]. Закон «Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування» від 26 березня 1992 р. не наділяв районні та обласні ради правом створювати власні виконавчі органи (ст. 51), відповідні функції переходили до місцевих державних адміністрацій, що належали до вертикалі державної виконавчої влади, створених при інституції представників Президента. Таким чином, здійснено формальне роздержавлення місцевих рад, які почали визначатися лише як органи місцевого (у селах, селищах, містах) і регіонального (у районах і областях) самоврядування. У системно-структурному плані така модель тяжіла до європейського континентального (французького) зразка. З важливих аспектів, які одержали своє закріплення у Законі 1992 р. слід відзначити наступні: роздержавлення місцевих рад (відтепер це органи місцевого самоврядування); розмежування власних і делегованих повноважень; визначено базовий рівень місцевого самоврядування [3, с.123,126].

Законом України «Про формування місцевих органів влади і самоврядування» від 03.02.1994 № 3917-XII ліквідується модель дуалізму публічної влади на місцях. Також було скасовано інститут місцевої державної адміністрації та відновлювалися виконкоми. Голови рад усіх рівнів мали обиратись всім населенням. За даних умов тогочасна системно-структурна організація місцевого самоврядування скоріше тяжіла до англосаксонської системи. Однак, вже у 1994 р. Верховна Рада України 13-го скликання спробувала відновити радянську модель влади [3, с. 128, 129]. Відсутність «дуалізму» на місцях на той час сприймалася як загроза територіальній цілісності.

У відповідності до Конституційного Договору 1995 р., місцеве самоврядування в Україні - це гарантоване державою право територіальних колективів громадян та обраних ними

органів місцевого самоврядування самостійно вирішувати всі питання місцевого значення в межах Конституції і законів України (ст. 47). Конституційний Договір фактично відновив модель місцевого самоврядування, що діяла на основі Закону 1992 р.; формальне самоврядування залишалось тільки на рівні населених пунктів. Тому не можна говорити про послідовність реформ та єдність поглядів на правову природу місцевого самоврядування. З точки зору системно-структурної організації місцевого самоврядування укладення Конституційного Договору означало перехід від англосаксонської до іберійської моделі за якої обраний населенням керівник виконавчого органу місцевого самоврядування водночас призначається представником держави на відповідній території і є з'єднувальною ланкою між державним апаратом і системою місцевого самоврядування [3, с. 130, 132].

З прийняттям Конституції України 1996 р., місцеве самоврядування набуло конституційного статусу, стало однією із засад конституційного ладу України. На конституційному рівні було закріплено громадівську концепцію місцевого самоврядування. Водночас, у Законі України «Про місцеве самоврядування» 1997 р. є риси державницької концепції місцевого самоврядування. Місцеве самоврядування розглядається як «право та реальна здатність...». Н. Кондрацька відзначає, що з прийняттям Конституції України та Закону України «Про місцеве самоврядування» 1997 р. відбулося повернення до європейської континентальної (французької) моделі місцевого самоврядування, простежуються окремі елементи теорії муніципального дуалізму в конструкції повноважень органів місцевого самоврядування [3, с. 130, 132].

Таким чином, за період незалежності України місцеве самоврядування стає засадою конституційного ладу, тоді як дію-

ча на момент проголошення незалежності Конституція УРСР 1978 р. навіть не передбачає цього інституту. Однак, остання вже у 1991 р. зазнає змін, у відповідності з якими, перелік рад доповнюється Верховною Радою Кримської АРСР і відзначається, що Ради є не просто державними органами влади, а представницькими органами. Обласні, районні, міські, районні в містах, селищні та сільські Ради народних депутатів віднесено до місцевих рад (ст. 78). Керівництво нижчестоящими радами змінюється на координування діяльності нижчестоящих Рад.

Після прийняття Конституції України процес перегляду правової природи місцевого самоврядування та пошуку оптимальної моделі для України не припинився. Було запропоновано кілька законопроектів. Так, відповідно до Проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України» № 3207-1 від 01.07.2003 р. місцеве самоврядування є правом і гарантована законом можливість жителів громади. Дане положення свідчить на користь громадянської концепції місцевого самоврядування.

Проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України» № 4290 від 31.03.2009 р. ч. 1 Стаття 155 Місцеве самоврядування є правом і спроможністю жителів громад здійснювати в інтересах місцевого населення регулювання і управління суспільними справами місцевого значення в межах, визначених Конституцією України і законами.

У той же час, подальші проекти Закону про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади) (№ 4290 від 31.03.2009 р.; № 2598 від 13.12.2019 р.; № 2598 від 13.12.2019 допрацьований; № 2598/П від 19.12.2019) передбачають визначення поняття місцевого самоврядування, яке містить ознаки, як громадянської («право ... жителів громади...»), так і державницької («...і спроможність...») концепції місцевого самоврядування.

Отже, єдністю концепцій конституційне законодавство України не вирізняється. Однак, яка б концепція не одержала перевагу у подальших конституційно-правових перетвореннях, головне — забезпечення прав, свобод та законних інтересів громади у демократичний спосіб. Важливо розширити участь місцевих жителів у прийнятті рішень.

Література:

1. Серьогін В.О. Децентралізація публічної влади: поняття, зміст, основні тенденції. *Юридична наука, законодавство і правозастосовча практика: закономірності та тенденції розвитку* : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Люблін Республіка Польща 30-31 жовтня 2020 р.) / Університет Марії Кюрі-Склодовської, ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2020. С. 120-124.
2. Петришин О.О. Сучасний стан місцевого самоврядування у країнах англосаксонської правової сім'ї: проблеми та перспективи розвитку. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2013. Вип. 25. С. 195-208. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dbms_2013_25_19
3. Кондрацька Н. М. Місьцеве самоврядування в Україні: конституційна модель системно-структурної організації: автореф. дис. ... канд. юрид. Наук: 12.00.02. Харків, 2017. 20 с.

Заборовський В.В.

д.ю.н., проф., проф. каф. цивільного права та процесу
Ужгородського національного університету
м. Ужгород, Україна

ДЕЯКІ НЕДОЛІКИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА АДВОКАТСЬКИЙ ЗАПИТ В АСПЕКТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ

Професійна діяльність адвоката безпосередньо пов'язана із забезпечення належного конституційного механізму захисту прав і свобод людини та громадянина. В той же час можливість здійснення такої діяльності насамперед залежить від наділення адвокатом відповідним комплексом професійних прав.

Одним із основних професійних прав адвоката, реалізація якого можлива під час надання будь-якого виду адвокатської діяльності є право на запит. Право на адвокатський запит, як один із найвідоміших атрибутів адвокатської діяльності [10, с. 9], є важливим елементом механізму надання правової допомоги на професійній основі, а отже, й забезпечення належної реалізації конституційного права особи на таку допомогу. Це зумовлено тим, що право адвоката на запит сприймається як одна з основних форм активної доказової діяльності [2], без посереднього способу участі адвоката в процесі доказування [15, с. 257]. Таке право, яке по своїй суті є гарантією реального

забезпечення принципу змагальності [3, с. 25], спрямоване на формування допустимої та належної доказової бази, яка є необхідною умовою для визначення адвокатом своєї правової позиції, відстоювання інтересів клієнта адвоката на професійній основі та досягнення результату, на який він розраховує.

Адвокатський запит, що розглядається Ю.С. Макаровим, як офіційне звернення адвоката до уповноважених адресатів щодо надання необхідної інформації [12, с. 122], активно використовується абсолютною більшістю адвокатів.

Ми не піддаємо сумніву можливість використання адвокатом даного запиту як «гарну підмогу і підставу» [18] для подання до суду клопотання про витребування відповідних документів, щодо яких адвокату було відмовлено в їх отриманні, проте основне призначення адвокатського запиту насамперед і полягає у формуванні власної доказової бази. На наше переконання, діяльність адвоката щодо формування доказової бази за жодних умов не повинна сприйматись як така, що «носить опосередкований характер» [9, с. 33], а він повинен наділятися самостійним правом збирання та подання доказів. Лише за таких умов є можливість погодитись з твердженням М.Г. Смірної, що законодавче посилення дієвості адвокатського запиту сприятиме підвищенню ефективності правосуддя шляхом розвантаження судів від заяв і клопотань, які стосуються витребування доказів [16, с. 43], що може значно зменшити строє ки розгляду справи [10, с. 51].

Хоча в юридичній літературі і наявна точка зору, відповідно до якої відсутність належного правового регулювання діяльності адвоката щодо збирання доказів може бути йому корисною (в даному випадку адвокат не порушувати тільки те, що прямо заборонено законом, а немає правил – не може бути і їх порушення, а значить, адвокатські докази не можуть бути

визнані недопустимими [8, с. 48]), на нашу думку, такий стан речей призведе тільки до ускладнення практичної реалізації адвокатом свого професійного права на запит, що і зумовлює потребу в розкритті його правової природи насамперед в контексті виявляння недоліків такого регулювання.

Без сумніву, основою правового регулювання виступає Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [14]. Так, ст. 24 Закону розкриває зміст дефініції «адвокатський запит», що дає нам можливість насамперед визначити його форму (письмова) та коло суб'єктів, до яких може звертатися адвокат щодо надання необхідних для його професійної діяльності інформації та копій документів. Слід відмітити, що детальний аналіз положень вказаного Закону свідчить про наявність певної колізії щодо визначення такого кола суб'єктів (на відміну від положень ч. 1 ст. 24, п. 1 ч. 1 ст. 20 Закону передбачає можливість адвоката звертатись із запитом і до фізичної особи, але тільки за її згодою). Вказане дає можливість авторам Методичних рекомендацій щодо підготовки адвокатських запитів та складання протоколів про адміністративні правопорушення за ст. 212-3 КУпАП [13] аргументувати позицію, за якою фізична особа, якщо до неї звертаються не як до посадової чи службової особи (суб'єкта владних повноважень), а як до звичайної людини, не зобов'язана надавати інформацію на адвокатський запит та не несе відповідальності за ненадання (несвоєчасне надання) відповіді на нього.

Ми не піддаємо сумніву неможливість наділення адвоката правом примусу, що явно суперечило б сутності його правового статусу, в той же час вказівка на добровільний характер надання фізичними особами інформації, ставить під питання використання адвокатом саме цього способу отримання доказової інформації. В даному випадку заслуговує на увагу пози-

ція О. С. Старенького, який вказує на необхідність доповнення положень ст. 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» й таким суб'єктом як фізичні особи, звертаючи при цьому увагу на те, що ч. 3 ст. 93 КПК України наділяє захисника правом витребувати відомості, копії документів і від фізичних осіб, тоді як наявність законодавчої прогалини негативно впливає на можливість реалізації такого права [17, с. 62].

Передбачають можливість звертатися із адвокатськими запитами до фізичних осіб і законодавці зарубіжних країн (хоча деякі і вказують на неможливість застосування в такому разі заходів процесуального примусу (наприклад, ст. 44 Закону Литовської республіки «Про адвокатуру [1]), тоді як інші виходять із зворотного (в США ряд штатів прирівнюють запит адвоката за статусом до запиту судді, і його ігнорування передбачає різну відповідальність, аж до кримінальної [3, с. 26])).

Все це свідчить про фундаментальне значення права на адвокатський запит для належної реалізації конституційного права особи на правничу допомогу, а також про наявність значної кількості прогалин та недоліків в його реалізації, більш з яких були предметом наших наукових досліджень [4; 5; 6; 7].

Література:

1. Advokatūros: Įstatymas Lietuvos Respublikos iš Kovo 18, 2004 № IX-2066. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.229789/asr>
2. Адыгезалова Г.Э., Ковалева Ю.Н. Об адвокатском запросе в уголовном процессе и при разрешении юридических конфликтов. Теория и практика общественного развития. 2020. № 3. URL: teoria-practica.ru/rus/files/arhiv_zhurnala/2020/3/law/adygezalova-kovaleva.pdf

3. Боннер А. Реформа адвокатского запроса. Закон. 2014. №9. С. 24-37.
4. Заборовський В.В. Деякі практичні питання реалізації адвокатом права на запит. *Tasks and problems of science and practice: abstracts of XIII International Science Conference (Berlin (Germany), May, 10-12, 2021), 2021*. Р. 97-99.
5. Заборовський В.В. Право на адвокатський запит: проблемні питання. *Травневий з'їзд молодих правознавців: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих учених (м. Ужгород, 16-18 травня 2014 р.)*. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2014. С. 75-76.
6. Заборовський В.В. Правовий статус адвоката в умовах становлення незалежної адвокатури України: монографія. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2017. 900 с.
7. Заборовський В.В., Стойка А.В. Право на адвокатський запит як один із основних елементів забезпечення належної реалізації конституційного права особи на професійну правничу допомогу. *Конституційно-правове будівництво на зламі епох: пошуки оптимальних моделей: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 3-4 травня 2019 р.)*. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2019. С. 160-164
8. Киселёв П.П. Правовой статус собираемых адвокатом сведений и его соотношение с процессуальной формой доказательств. *Евразийская адвокатура*. 2017. № 4 (29). С. 45-51.
9. Кудрявцев В.Л. Реализация конституционно-правового института квалифицированной юридической помощи в деятельности адвоката (защитника) в российском уголовном судопроизводстве: теоретические основы и проблемы обеспечения: автореф. дис. на соиск. научн. степ. докт. юрид. наук: спец. 12.00.09. М., 2008. 55 с.
10. Лаевский Д., Пыльченко Е., Стальмахова Ю. Адвокатский запрос, его польза для клиента и препятствия в применении. *Юридический мир*. 2019. № 11. С. 51-56.

11. Макаров С.Ю. К вопросу о значении Федерального закона «Об адвокатской деятельности и адвокатуре в Российской Федерации» в свете применения адвокатами статусных прав. *Адвокатская палата*. 2012. № 2. С. 9-10.
12. Макаров С.Ю. Перспективы модернизации статусного права адвоката на получение информации с помощью адвокатских запросов в контексте процессов цифровизации. *Актуальные проблемы российского права*. 2019. №11. С. 120-125.
13. Методичні рекомендації щодо підготовки адвокатських запитів та складання протоколів про адміністративні правопорушення за ст. 212-3 КУпАП. URL: kmrada-unba.org/wp-content/uploads/2015/11/метод_адв.запит-Редактир.pdf
14. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076-VI. *Офіційний вісник України*. 2012. № 62. Ст. 17.
15. Рагулин А.В. Профессиональные права адвоката-защитника в Российской Федерации. *Вопросы теории и практики: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.11. М., 2014. С. 257.*
16. Смирнова М.Г. Полномочия адвоката как особого участника гражданского судопроизводства на сбор доказательств посредством адвокатского запроса. *Ленинградский юридический журнал*. 2019. № 4 (58) С. 43-61.
17. Старенький О.С. Витребування документів як засіб отримання доказів захисником у кримінальному провадженні: проблеми визначення процесуальної форми. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 3. С. 58-69.
18. Хмельницкая О.Ю. Адвокатский запрос, как механизм защиты интересов граждан. *Актуальные вопросы развития современного общества: материалы 8 Международной научно-практической конференции*. URL: www.advokatvmo.ru/?razdel=news_1541847647.html

Коломієць В.А.
аспірант кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
Ужгородського національного університету
м. Ужгород, Україна

**ОБОВ'ЯЗОК УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ
ЗДІЙСНЮВАТИ ЗАХИСТ СУВЕРЕНІТЕТУ
УКРАЇНИ У СВІТЛІ СИСТЕМНОГО ТЛУМАЧЕННЯ
СТ. 17 КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ**

Сьогодні українська наука конституційного права приділяє досить мало уваги питанню конституційних обов'язків одного з класичних суб'єктів конституційно-правових відносин – українського народу. Це зумовлює теоретичний та праксеологічний інтерес до дослідження конституційних обов'язків українського народу. Особливої праксеологічної значимості таке дослідження набуває у контексті питання щодо обов'язків українського народу щодо захисту національного суверенітету України та демократичного конституційного ладу. До початку прямої військової агресії РФ проти України в 2014 році увага до положень статті 17 Конституції України приділялася хіба що останній частині про заборону розташування на території України іноземних військових баз. Спочатку цією нормою спекулювали проросійські політичні сили в контексті заборони розміщення баз НАТО, пізніше, в часи Януковича,

патріотичні сили намагалися недопустити продовження строку перебування Чорноморського флоту РФ в час підписання сумнозвісних Харківських угоди.

З 2014 року ситуація змінилася: в Україні виникли і масово поширилися добровольчі військові формування, які взяли активну участь у відбитті нападу РФ через її колаборантів на сході України. У зв'язку з цим виникла особлива потреба легітимізувати такі добровольчі військові формування, які захищають суверенітет і територіальну цілісність України. Такі добровольчі формування хоч і не були прямо передбачені законом, але таким законом вони і не були заборонені, тож в силу ст. 17, 19, 23, 65, 68 Конституції громадяни України, визнаючи свої дії законними (конституційними), бралися до зброї в складі таких добровольчих військових формувань.

Проте, як виявилось, норми ст. 17 Конституції можуть охоплювати та фактично регулювати значно ширше коло суспільних відносин, ніж легітимність добровольчих військових формувань для захисту України від військової агресії РФ. Ця установча норма потребує широкої правничої дискусії щодо її правої природи та обсягу правового регулювання, адже війна проти РФ породила велику кількість питань, що вимагають нагальних відповідей. В цій статті пропонуємо оглянути деякі з них, зокрема

Чи може справа Українського народу здійснюватися за відсутності або недієздатності органів державної влади?

За якими юридичними критеріями відмежувати “законні” збройні формування від незаконних (протизаконних) збройних формувань (НЗФ)? Чи потрібен закон про військових добровольців;

Як визначити та законодавчо закріпити національні інтереси в сфері економічної та інформаційної безпеки? Чи мо-

жуть такі інтереси реалізовуватися Українським народом поза межами повноважень відповідних органів державної влади?

Чи передбачає наша Конституція військовий обов'язок для всіх - і чоловіків, і жінок?

Зрештою, захист України не у складі ЗСУ, СБУ, НГ - це право чи злочин?

Відповідно до ч.1 ст. 17 Конституції захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу.

Буквальне тлумачення цієї правової норми вказує на те, що захищати Україну мають право і повинні всі громадяни, не залежно від їх приналежності до державних інституцій, зокрема таких як Збройні Сили України. Одночасно ці найважливіші функції держави ототожнюються зі справою всього Українського народу. Виглядає на те, що Український народ створює українську державу, щоб

та, як організація, через свої інституції здійснювала захист суверенітету і територіальної цілісності, забезпечувала економічну та інформаційну безпеку, але понад це, те саме повинен робити народ як в межах цих інституцій так і поза ними. Можна стверджувати. Що конституціодавець в ст. 17 конституції України прямо передбачив спеціальний обов'язок особливого суб'єкта конституційно-правових відносин – українського народу здійснювати захист національного суверенітету.

З одного боку таке формулювання вказує на певну правову невизначеність, особливо з огляду на те, що ч. 2 ст. 17 Конституції передбачено, що захист суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України.

З іншого боку виглядає на те, що справою Українського народу є створити державу, а далі держава вже сама, зокрема через ЗСУ, подбає про захист суверенітету, територіальної цілісності та недоторканості.

Проте досвід 2014 року в час, коли органи державної влади, зокрема і ЗСУ, не були функціонально спроможні виконати свої найважливіші функції, показав, що Український народ через позадержавні інституції (волонтерів і добровольців) поніс субсидіарну відповідальність за виконання цих функцій, передбачених ч.1 ст. 17 Конституції. Тим самим, практично протлумачивши цю норму, вказавши, що захист Україні є одночасно і функцією держави, і справою Українського народу поза державними інституціями.

Доречі ні Конституції РФ, ні Білорусі, ні Польщі такої норми не містять.

Більше того, Право нації на самооборону виникає раніше самої держави за традиційними для філософії права уявленнями. Без цього права неможливо реалізувати право на самовизначення і творення держави

Зрештою, історичний досвід з державотворення українців показав, що право народу на самооборону існувало і реалізовувалося українцями за довго до утворення загальновизнаної держави. Так, можливо, саме з конкретних дій самооборони народу і творилися зародки української держави. Щонайменше досвід козацтва і її держави, Війська Запорозького, тому яскравий приклад.

Внормування в ч. 1 ст. 17 Конституції подвійної (субсидіарної) опіки за захист України не лише державними інституціями, але й народом в цілому очевидно йде на користь зміцнення національної безпеки. Адже додає кожному громадянину, який відчуває несправдливість і приниження від зовнішньої

агресії додаткової впевненості, що його дії на захист своєї країни є легітимними тобто санкціоновані установчою нормою Конституції і не потребують якогось окремого схвалення, зокрема чиновниками. Звичайно, якщо такі дії не йдуть на шкоду іншим як державним так і недержавним інституціям, які залученні до тієї ж справи захисту своєї країни.

Більше того держава після припинення міжнародної агресії повинна розвивати в громадян ініціативу до захисту країни та створювати необхідні умови для інституціоналізації добровольчих та волонтерських процесів і рухів.

Отже, можна вести мову про прямий конституційний обов'язок українського народу здійснювати захист національного суверенітету.

Радченко О.І.

к.ю.н., доц., доц. каф. конституційного і
міжнародного права факультету № 4
Харківського національного
університету внутрішніх справ
м. Харків, Україна

ID-ПАСПОРТИ: КРОК НА ЗУСТРІЧ ЛЮДИНІ ЧИ ЗАГРОЗА ЇЇ ОСОБИСТИМ ПРАВАМ?

Невпинний технічний прогрес, глобалізація та міграція спонукають уряди багатьох держав світу розмірковувати над питанням удосконалення правового статусу своїх громадян з урахуванням нових реалій.

Інститут громадянства є ключовим у стосунках держави з людиною у сучасному світі. Як відомо, документальним підтвердженням перебування особи у громадянстві певної держави є паспорт громадянина. Переважна більшість

країн світу наразі видає паперові документи. Натомість, деякі держави, зокрема й Україна, впроваджують досягнення технічного прогресу у повсякденне життя суспільства. І цей процес невпинно набирає обертів, щорічно збільшуючи кількість країн, що переходять на цифрові технології ідентифікації своїх громадян.

Електронна ідентифікація особи дозволяє значно скоротити час на процедуру, матеріальні витрати та зусилля пер-

соналу, а також зробити більш зручним процес використання паспорту як для особи, так і для держави.

Однак, у комфорту, що є результатом запровадження ID-паспортів (або ID-карток), є і зворотній бік, про який теж не варто забувати.

З одного боку наявність громадянства надає людині певні додаткові можливості. В основі її правового статусу лежить загальний статус людини, який, втім, значно розширюється завдяки набуттю особою громадянства певної держави. Насамперед, піклування держави відчутне у сфері соціально-економічних відносин. Проте, не є винятком і сфера особистих або громадянських прав особи. Найважливіші з них – право на життя, право на свободу та особисту недоторканність, право свободу думки, право на свободу віросповідання, право на свободу пересування, право на таємницю комунікацій, право на таємницю та недоторканність особистого життя тощо. Останні в англомовній науковій літературі отримали загальну назву «прайвесі».

Вищезазначена сфера нашого життя є вкрай чутливою до порушень, передусім з боку держави. Ступінь втручання держави у сферу особистих прав і свобод людини залежить від багатьох факторів. Одним з них, якби це не дивно звучало, є технічний прогрес. Визнання на законодавчому рівні електронних паспортів певною мірою прискорило та посилило, на нашу думку, втручання держави у сферу прайвесі людини та зробило її ще більш залежною від волі держави.

Електронні паспорти, окрім згаданих вище переваг для їх власників, створюють й певні умови для більш щільного контролю за їхнім життям з боку держави. Наявність у паспорті спеціальної мікросхеми (так званого електронного чіпу), на яку записана та зберігається фактично вся, у тому числі кон-

фіденційна, інформація про власника документа. Проте, зашкодити громадянину може не стільки доступ держави саме до цієї інформації, адже вона міститься у державних реєстрах і за замовчуванням її розпорядником виступає держава, скільки можливість моніторингу державою і не тільки нею цієї інформації у режимі реального часу з усіма неприємними для громадянина наслідками.

По-перше, це суто технічна можливість вкрасти дані з ID-картки, оскільки безконтактна технологія теоретично дозволяє дистанційно зчитувати дані з неї за допомогою спеціальних електронних пристроїв. А це, як мінімум, можна вважати порушенням положень Закону України «Про захист персональних даних», спрямованих на гарантування деяких особистих прав і свобод, зокрема, права на приватність (прайвесі).

Крім того, не можна відкидати ймовірність створення за певних обставин двійників оригінальних ID-карток. У такому випадку надійне збереження персональних даних залишається під великим питанням. Відтак, у разі виникнення подібної ситуації об'єктом порушень можуть виявитися одразу декілька основних прав людини, зокрема соціально-економічного характеру. Адже, особа, у тому числі посадова, яка виготовила чи у якийсь інший спосіб отримала дублікат оригінальної ID-картки може скористатися нею, зокрема, для отримання банківських послуг, наприклад під час оформлення кредиту. Це може призвести до виникнення у володільця оригінального електронного паспорту фінансових зобов'язань за кредитом перед фінансовою установою. Адже банк вважатиме позичальником саме громадянина з оригінальним електронним документом.

Нарешті, найбільш відчутну загрозу основним правам і свободам людини може становити технічна можливість від-

стеження компетентними органами держави пересування громадянина по її території. Після повної і остаточної відмови держави від традиційних паспортів-книжечок та перехід виключно на електронні держава в особі відповідних органів, наприклад поліції чи органів національної безпеки, матиме можливість майже у режиму реального часу відстежувати пересування громадянина своєю територією. Реєстрація за допомогою ID-картки у готелях, хостелах, інших закладах відпочинку, а також у державних і недержавних установах і організаціях дає компетентним державним органам можливість відстежити місця перебування та маршрути пересування громадянина.

Звичайно, прихильники діджиталізації стосунків громадянина з державою можуть як контраргумент навести тезу про те, що перехід на електронні паспорти дозволить державі моніторити процес пересування осіб, які підозрюють у причетності до вчинення злочинів, та оперативно їх затримувати. І частково, вочевидь, вони матимуть рацію. Проте, користь від цього ноу-хау навряд чи можна вважати співрозмірною з потенційними загрозами основним правам і свободам людини, насамперед праву на таємницю особистого життя, комунікацій свободу пересування.

З моменту прийняття чинної Конституції України чимало змінилося у повсякденному житті людини, суспільства та держави. Незмінними лишалися тільки норми розділу II Основного Закону, якими законодавець визначив конституційно-правовий статус людини і громадянина в Україні. Відтоді у нашій державі відбулися суттєві зрушення, зокрема у питанні оформлення громадянства України завдяки технічному прогресу та тотальній цифраїзації усіх сфер суспільного життя, зокрема, і сфери надання адміністративних послуг з оформлення та видачі ID-паспортів (паспортного сервісу).

На наше глибоке переконання, держава, запроваджуючи цифрові технології у сферу надання адміністративних послуг, повинна дбати не тільки, а подекуди можливо навіть й не стільки, про зручність цього процесу для себе та створення відчуття безмежного комфорту для громадян, скільки зосереджувати основну увагу на створенні умов, вжиття відповідних заходів та використання технічних засобів, що гарантуватимуть надійних захист передбачених Конституцією та законами України прав і свобод людини, насамперед, особистих, передусім права на недоторканність приватного життя та свободу пересування.

Саме у вищезгаданому напрямку має тривати процес удосконалення конституційних норм. Положення Основного Закону нашої держави повинні відображати особливості впровадження до повсякденного життя суспільства результатів глобального технічного прогресу, тим паче з урахуванням його неминучості та невідворотності.

Сердюк Н.А.

д.ю.н., доц., проф. каф. політичних наук і права
факультету урбаністики
та просторового планування
Київського національного університету
будівництва і архітектури
м. Київ, Україна

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ОРІЄНТИРИ МОДЕРНІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ В УКРАЇНИ

До пошуку оптимального устрою державного життя потрібно підключення вчених різних напрямів і спеціальностей. Інакше державу чекає неминуче вимирання і зникнення з геополітичної арени до надр історії. Модифікації капіталізму і комунізму тут не допоможуть. Потрібен новий державний лад. Адже ні розвиток капіталізму, ні комунізму не приведуть до появи нових соціально-економічних і політичних моделей держави. Якість життя населення повинна стати взірцем, метою соціально-орієнтованої держави.

Будувати соціальну державу «наосліп» неможливо. Потрібен якісний проект і чисте формулювання мети, з наближенням до якої визначається правильність напрямку. Сучасні економічні орієнтири для цього недостатні, бо не відображають стан самої людини, наскільки їй комфортно в навколишньому світі. Більш вагомим ідеалом постає якість життя. Вона пока-

зує, якою мірою умови існування людей відповідають їхній природі, потребам і можливостям.

Таким чином, якість життя залежить від матеріальних умов приблизно на третину, а на дві третини – від духовних та інтелектуальних чинників, як-то високих ідеалів, відчуття свободи і справедливості, якості освіти, залучення до культури тощо. Щоб бути інструментом політичного управління, якість життя повинна мати чіткі встановлені показники. Такими є найважливіші людські цінності, що виражені в статистичних індикаторах, які показують якість і тривалість життя; народжуваність; наявність сенсу життя, відсутність якого призводить до самогубства; взаємоповагу у відносинах між людьми; справедливий розподіл власності, відсутність якого породжує грабежі, розбої та ін. [1].

Досліджуючи стан соціальної моделі нашої країни, потрібно зазначити, що в основному матеріально-технічний комплекс був створений до моменту розпаду СРСР. Тепер потрібно здійснити перерозподіл отриманих коштів на користь розвитку інфраструктури соціально-побутової сфери, яка була створена спільною працею всіх громадян СРСР і являла собою державну систему благ, що не мала аналогів у світі. Будівництво нових підприємств, на той час, не мало сенсу, оскільки вся модель виробничого комплексу була пов'язаною і достатньою. Її вдосконалення повинно було піти шляхом модернізації підприємств і розвитку сектору послуг і соціальної інфраструктури.

Цього не було зроблено, народ не побачив у діях держави позитивних рішень, що і викликало кардинальну зміну влади, яка повинна була здійснити відповідні зміни в економічній системі. Держава повинна була взяти курс на перетворення рукотворного середовища соціуму, що оточує його, у бік впрова-

дження новітніх архітектурних та містобудівних ідей і рішень, що прикрашають і полегшують життя людини, а також спрямованих на модернізацію виробництва, що забезпечує високу комфортність робочого процесу для людини і гармонійну взаємодію цих виробництв із середовищем.

А оскільки нових пропозицій для розвитку соціалістичної держави шляхом спільних зусиль не було, то соціум повернувся до капіталістичної моделі відносин, яка до того моменту демонструвала ряд досягнень в окремих аспектах життєдіяльності суспільства в розвинених державах капіталістичного світу. Через те, що системних розробок у цьому напрямі не було, то державні службовці у властивій манері, що нам все «по-плечу», взялися за впровадження цих доленосних ідей, але на рівні сільських «кулібіних» [2; 3; 4; 5; 6]. Результати такого перетворення сьогодні виглядають яскраво. У державі, що використовує в своїй діяльності ідеологію соціальної захищеності, перерозподіл новоствореної вартості має здійснюватися з урахуванням розвитку рукотворного середовища проживання, яка забезпечує людині максимальний комфорт існування.

Виробництво повинно виконувати функції елементів, які існують для створення матеріальної бази, використовуваної для підвищення комфорту нашого побуту, а не забезпечення нас мінімальною зарплатою. Повинно розвернутися повномасштабне будівництво дорожньої інфраструктури, яка бажає кращого по всій Україні. Необхідно будувати і модернізувати зони відпочинку, центри здоров'я. У сучасних умовах відкривається можливість будівництва нових міст з новими сучасними функціями, в яких не буде проблем, що дісталися нам від архітектурних особливостей колишнього містобудування.

Якщо ознайомитися з проектом «Венера» [7], який розроблений групою західних учених, то можна побачити те місто

майбутнього, якого гідна цивілізація, що йде шляхом свого гармонійного розвитку. Ідеї вчених вражають своєю грандіозністю, фантастичністю, але разом з тим продуманістю всіх деталей. Прикладом такої цивілізації може стати Сінгапур, який за короткий термін із злиденного села, де немає ніяких ресурсів, перетворився в острів-сад.

Ефективний економічний розвиток вимагає розкріпачення творчої енергії працівників. У процесі капіталізму продуктивні сили обмежені державними і колективними формами діяльності, а під час соціалізму вони також обмежені, але індивідуальними і приватними формами діяльності. У соціальній державі продуктивні сили виходять на творчий простір. Адже здібності і потреби людей розрізняються, оскільки одних влаштовує спільна праця, іншим імпонує індивідуальне, самостійне виробництво на базі власних засобів. Сама економіка складається з різних за тривалістю і трудомісткістю циклів. Тому на відміну від капіталізму, де першочерговими вважаються приватна власність і ринок, та соціалізму, де першочерговими є загальнонародна власність і план, у соціальній державі є абсолютно прийнятними будь-які форма власності та спосіб регулювання, якщо вони справедливі за походженням і слугують раціональним зерном здорового господарювання. Таким критеріям відповідає економіка з трьохсекторною власністю: загальнонародною, колективною та індивідуальною (приватною). Спосіб регулювання включає використання плану, ринку і договорів, які враховують як специфіку довгострокових трудових циклів і великих виробничих комплексів, так і швидко мінливих виробництв з невеликою кількістю учасників. Тим самим господарська система такої держави постає не одновимірною, а триединою, де кожен сектор є домінуючим у своїй економічній «ніші». При цьому пропорції секторів і спо-

соби регулювання визначаються не ідеологічними установками, а здоровим господарським змістом.

Верховенство соціальної політики держави соціального спрямування – це істинно соціальна, правова держава, де соціальна політика спрямована на задоволення інтересів народу не за залишковим принципом, а як основний обов’язок влади. З цією метою з громадських фондів безкоштовно задовольняються базові життєві потреби, забезпечуючи гарантії справедливої соціальної рівності. Одночасно кожній людині надається свобода підвищення індивідуального благополуччя за рахунок власної праці. Тим самим гарантується справедливість соціальної диференціації, стимулюючої дух творчого змагання.

Безумовно, треба вивчати світовий досвід у сфері соціальних інновацій, пропонувати людям для ознайомлення, можливо, навіть локально проводити експерименти. (Показовим у цьому є досвід Німеччини: перш ніж приймається рішення на державному рівні, проводяться багаторічні дослідження). Але остаточне рішення щодо впровадження певних соціальних інновацій у масовому порядку через зміну законодавства проводити тільки з урахуванням апробованості їх на практиці, в наших же реаліях.

Література:

1. Грищенко Д. М. Демографічна ситуація як чинник економічної безпеки України [Електронний ресурс] / Д. М. Грищенко // Науковий блог. Національний університет «Острозька академія». URL: <https://naub.oa.edu.ua/2018/%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0-%D1%81%D0%B8%D1%82%D1%83%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F-%D1%8F%D0%BA-%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD/> (дата звернення – 24.05.2021).

2. Богословська І. План розвитку країни / І. Богословська, І. Дідковський, О. Чалий. К. : Вид-во «Пенсія», 2006. 212 с.
3. Письмак В. П. Региональные аспекты специального режима инвестирования: теория и практика, проблемы и решения / В. П. Письмак. Донецк: Изд-во «Донеччина», 2000. 255 с.
4. Підвищення конкурентоспроможності економіки областей Заходу та Півдня України на основі формування нових виробничих систем (кластерів). Підсумки соціально-економічних досліджень / під заг. ред. С. І. Соколенка. К. : Міжнародна фундація сприяння ринку, 2005. 238 с.
5. Титаренко Л. Г. Экологически ориентированный образ жизни как составляющая высокого качества жизни населения и устойчивого развития общества / Л. Г. Титаренко // Социологический альманах. Минск : ИСНАН, 2011. С. 157–164.
6. Стиглиц Дж. Ю. Экономика государственного сектора / Дж. Ю. Стиглиц ; пер. с англ. М. : МГУ: ИНФРА. М., 1997. 720 с.
7. «Проект Венера» предлагает новый дизайн городов и общества [Электронный ресурс] // ЭкоТехника. URL: <https://ecotechnica.com.ua/arkhitektura/2140-proekt-venera-predlagaet-novyj-dizajn-gorodov-i-obshchestva.html> (дата звернення – 24.05.2021).

Сидій О.

член ВГО «Асоціація українських правників»,
експерт з правових засад інформаційної безпеки

МОДЕРНІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ЗАБОРОНИ ДІЯЛЬНОСТІ АНТИДЕМОКРАТИЧНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

Існування демократичного конституційного ладу в умовах постмодерного дискурсу потребує застосування публічною владою спеціальних механізмів забезпечення недопущення повалення конституційного ладу. Це зумовлює особливу увагу наукової спільноти, громадянського суспільства та політикуму. Ключовим у цьому контексті є застосування правових запобіжників проти функціонування політичних партій діяльність яких спрямована проти фундаментальних прав людини або проти національного суверенітету держави. Характерно, що Конституція України містить спеціальну норму – ст. 37 присвячену забороні діяльності антидемократичних за змістом своєї діяльності політичних партій. Так, конституціонадавець передбачив заборону діяльності політичних партій які:

- 1) Цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України;
- 2) Цілі або діяльність яких спрямовані на зміну конституційного ладу насильницьким шляхом,;

- 3) Цілі або дії яких спрямовані на порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади,;
- 4) Цілі або дії яких спрямовані на пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення.

З огляду на прийняття Конституції України Верховною Радою України в 199 році такий перелік підстав для заборони діяльності політичних партій виглядає логічним. Однак, з врахуванням початку з 2014 року гострої фази російської гібридної агресії проти нашої держави є сенс розглянути питання модернізації переліку підстав для заборони діяльності політичних партій визначених в ст. 37 Конституції України і відтворених в ст. 5 Закону України «Про політичні партії».

З огляду, на характер російської гібридної агресії проти нашої держави та використання РФ технологій постправди та альтернативних фактів доцільним є передбачити на конституційному рівні пряму заборону діяльності політичних партій, які здійснюють діяльність направлену на поширення інформаційної пропаганди держави визнаної Верховною Радою України агресором та спрямованою на створення внутрішнього суспільного конфлікту в Україні. Відповідне положення варто відтворити і на рівні Закону України «Про політичні партії».

Аксіологічна мета модернізації конституційно-правових засад заборони діяльності політичних партій.

З точки зору аксіології права запровадження вищерозглянутого нового критерію для заборони діяльності політичних партій покликаний захистити такі конституційні цінності:

- 1) Національний суверенітет України;
- 2) Фундаментальних прав та свобод людини;
- 3) Установчий характер публічної влади.

Аксіологічне значення захисту національного суверенітету при запровадженні запропонованої конструкції полягає в додатковому і прямому обмеженні деяких існуючих інструментів російської гібридної агресії

Аксіологічне значення захисту фундаментальних прав людини при запровадженні запропонованої конструкції полягає в недопущенні застосування інструментів постправди та альтернативних фактів з метою створення внутрішніх протистоянь в Україні.

Аксіологічне значення захисту установчого характеру публічної влади при запровадженні запропонованої конструкції полягає в недопущенні застосування російських гібридних технологій для маніпуляції результатами виборчого процесу в Україні і відповідно є безпосередньо спрямованою на захист національного суверенітету нашої держави.

Отже, конституційна модернізація конструкції ст. 37 Конституції України з врахуванням нових політико-правових реалій породжених російською гібридною агресією проти України є правильним для постмодерного дискурсу кроком. Цей крок аксіологічно спрямований на захист засадничих демократичних конституційних цінностей і спрямований на модернізацію правого регулювання діяльності політичних партій у відповідності з наявною соціальною реальністю.

Ямельська Х.Ю.
аспірант кафедри міжнародного права
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, адвокат
м. Київ, Україна

КОНСТИТУЦІЙНА МОДЕРНІЗАЦІЯ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ПОСТМОДЕРНИХ МАРКЕРІВ ЛЮДИНОЦЕНТРИСТСЬКОЇ ПРАВОВОЇ ІДЕОЛОГІЇ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ГІДНІСТЬ

Конституційна реформа, як і її наслідок процес конституційної модернізації повинні мати аксіологічну спрямованість на утвердження людиноцентристської правової ідеології в Україні. Одним з ключових питань у цьому контексті є забезпечення права людини на гідність у взаєминах з носіями публічної влади. У цьому контексті набуває особливого значення питання конституційно-правової заборони катувань та нелюдського поводження, як найбрутальнішого за своєю суттю приниження людської гідності, яку варто розглядати універсальною цінністю для європейської цивілізації. Конституція України у чинній редакції з одного боку дає досить повне та відповідне практиці Європейського суду з прав людини та актів м'якого права органів Ради Європи. З іншого боку вже сьогодні існує праксіологічна потреба в розширенні конституцій-

но-правових гарантій прав людини з урахуванням тенденцій розвитку судової та правозастосовної практики. Це дозволяє в контексті формування цілісної людиноцентриської правової ідеології запропонувати деякі зміни спрямовані на обмеження свавілля носіїв публічної влади, що може призводити до допущення випадків катувань або нелюдського поводження.

Аксіологічно такий підхід знаходить повне співвідношення з класичним для європейського конституціоналізму підходом обмеження публічної влади в інтересах захисту фундаментальних прав індивіда. Саме такі постмодерні за своєю суттю маркери мають стати основою нової хвилі Конституційної реформи в нашій державі.

Ст. 28 Конституції України визначає, що кожен має право на повагу до його гідності. А відповідно до ч. 2 ст. 28 Конституції України “Ніхто не може бути підданий катуванню, жорсткому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню.”. Така конституційна конструкція є дуже прогресивною і належно відтворює міжнародні зобов’язання України. Однак, правозастосовча та судова практика демонструє проблему здійснення катувань або нелюдського поводження особами наділеними повноваженнями на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Це зумовлює цілком практичний інтерес до модернізації положень ст. 28 Конституції України з особливим акцентом на недопущенні відповідних дій з боку носіїв публічної влади. Слід відзначити, що такий підхід до конституційної модернізації є повністю відповідним положенням ст. 1, 3, 8 та 21 Конституції України та спрямований на практичну реалізацію принципів правової держави і верховенства права.

Вбачається доцільним доповнити ст. 28 Конституції України ч. 3 такого змісту « Забороняється зловживання повнова-

женнями органів державної влади або місцевого самоврядування з метою вчинення або сприяння вчиненню катувань або допущення нелюдського поводження». Закріплення маркеру заборони зловживанням повноваженнями публічної влади у контексті заборони катувань або нелюдського поводження має спонукати законодавця до відповідної модернізації національного кримінального законодавства у бік запровадження криміналізації нелюдського поводження та у бік запровадження спеціальних кваліфікованих складів злочинів катування і нелюдське поводження у випадку із вчинення носіями публічної влади. Такий підхід повною мірою є спрямованим на посилення охоронної спрямованості публічної влади та на надання примату охоронній функції держави над регулятивною. З урахуванням зарубіжного досвіду, міжнародно-правових актів та тенденції розвитку судової практики така модернізація Конституції України виглядає прогресивною та спрямованою на реальне підвищення ефективності національного механізму захисту прав людини.

Напрям 3

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ СТРАТЕГІЇ РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОСУДДЯ

Берч В.В.

к.ю.н., доц. каф. конституційного права
та порівняльного правознавства
Ужгородського національного університету
м. Ужгород, Україна

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ СУДОЧИНСТВА СУДОМ ПРИСЯЖНИХ У ФРАНЦІЇ

Суд присяжних у Франції розглядає кримінальні правопорушення, за які відбувається притягнення до відповідальності – позбавлення волі на 5 і більше років. При цьому присяжні повинні приймати рішення незалежно, на основі внутрішнього переконання та правової свідомості [1, с. 166]. Суд присяжних у Франції також наділений повноваженнями розглядати справи щодо неповнолітніх осіб віком від 16 до 18 років, якщо такі справи стосуються тяжких злочинів.

Кількість членів суду присяжних становить 12 осіб, з них – 3 судді, котрі здійснюють судочинство на професійній основі, а також 9 присяжних. Присяжні обираються зі списку виборців спеціально утвореними комісіями місцевих муніципалітетів.

Цікавим є той факт, що протягом деякого періоду часу (1808-1942 р.р.) у Франції кількість присяжних у суді присяжних становила дванадцять осіб, котрі вирішували питання вини підсудного. На даному етапі розвитку зазначеного правового інституту присяжні наділені повноваженнями і розглядати питання щодо покарання. Поряд з цим, як питання вини, так і покарання, присяжні вирішують не самостійно, а разом із професійними суддями. Присяжний під час судового засідання має право робити нотатки, а також ставити питання для з'ясування істини по справі. На присяжного покладаються і певні обов'язки:

- 1) бути незалежним, неупередженим та уважним під час здійснення судочинства;
- 2) дотримуватись принципу таємниці нарадчої кімнати;
- 3) бути присутнім на усіх судових засіданнях, котрі стосуються справи, до якої його було залучено тощо.

За невиконання обов'язків, що покладаються на присяжного, останній несе відповідальність, передбачену законом. Невідвідування судових засідань по справі тягне за собою притягнення до відповідальності у вигляді накладення штрафних санкцій у розмірі 3 750 євро, а порушення таємниці нарадчої кімнати – позбавлення волі строком на 1 рік та штраф у розмірі 15 000 євро.

До присяжних у Франції висуваються певні кваліфікаційні вимоги. Так, присяжним може бути громадянин Франції, котрий досяг 23-річного віку, володіє французькою мовою в обсязі, що дозволяє йому читати та писати, є фізично здатним на-

лежним чином реалізовувати функції, котрі покладаються на нього у рамках здійснення судочинства за участю присяжних.

Поряд з цим, присяжними не можуть бути особи, котрі:

- є недієздатними чи обмежено дієздатними;
- засуджені за вчинення злочину;
- є членами парламенту, уряду, магістратів;
- були звільнені з посад державних службовців;
- працівники правоохоронних органів.

Розглянемо особливості організації та проведення судового засідання судом присяжних. Так, головуючий на засіданні вживає усіх необхідних заходів для належного проведення слухання, надає слово учасникам судового процесу. На початку слухання він повідомляє обвинуваченому його права під час розгляду справи, а клерк зачитує обвинувальний акт. Перш ніж заслухати покази свідків та потерпілої сторони, висновки експертів по справі, головуючий надає слово обвинуваченому.

Присяжні мають право задавати питання обвинуваченому, свідкам, експертам та потерпілому за умови надання дозволу на це головуючим. Обвинувачений та потерпілий також можуть задавати питання через головуючого. Далі заслуховується потерпіла сторона та її адвокат, а захисник обвинуваченого виступає із захистом. Наприкінці судових дебатів головуючий запитує обвинуваченого, чи бажає він виступити із своєю остаточною заявою.

Після завершення дебатів суд присяжних покидає залу судового засідання та переходить до нарадчої кімнати, де відбувається таємне обговорення, котре включає два етапи:

- 1) обговорення щодо вини;
- 2) обговорення щодо призначення покарання.

Суд залишає нарадчу кімнату лише після винесення остаточного рішення (вироку), сам процес обговорення може

зайняти декілька годин. Вмотивоване рішення суду оголошується у відкритому судовому засіданні. Якщо було прийнято рішення про визнання обвинуваченого невинним, він звільняється від притягнення до відповідальності. За таких умов обвинувачений може подати вимогу про відшкодування у зв'язку із невинуватим триманням під вартою протягом 6 місяців з моменту проголошення виправдувального вироку. Якщо його ж визнано винним, головуючий на судовому засіданні повідомляє про можливість оскарження рішення протягом 10 календарних днів з моменту вручення рішення [2].

Рішення суду присяжних у Франції приймається більше як половиною голосів з загального кількісного складу суду присяжних. Однак, якщо рішення стосується, до прикладу, настання певних негативних правових наслідків щодо підсудного, то рішення приймається не менше як 8-ма голосами.

Відповідно до чинного законодавства Франції станом на сьогодні на рішення суду присяжних можна подати апеляцію до суду присяжних іншого округу. У цьому випадку до суду присяжних апеляційної інстанції входить 3 професійні судді та 12 присяжних.

Що ж до матеріального забезпечення присяжних під реалізації їх функцій, то вони на час судового провадження не отримують заробітну плату за місцем роботи. Відшкодування витрат, пов'язаних із відправленням правосуддя здійснюється державою, із урахуванням інформації, поданої від роботодавця, щодо розміру винагороди, яку така особа могла отримати, якщо б не була залучена до розгляду справи.

Судове засідання під час розгляду справи судом присяжних є відкритим. Кожен бажаючий може бути присутнім, окрім запрошених по справі експертів, котрі перебувають на засіданні лише для заслуховування судом їх висновків. Голова

суду може прийняти рішення про заборону перебування у залі судового засідання неповнолітніх осіб, якщо дійде висновку, що зміст дебатів вірогідно може негативно на них вплинути.

Поряд з цим, в інтересах забезпечення моральності суспільства та підтримки громадського порядку суд присяжних (не повним складом, а лише професійні судді) може прийняти рішення про проведення закритого засідання. У такому випадку у залі судового засідання можуть бути присутніми лише учасники провадження. Щодо певних категорій злочинів (згвалтування, насильницьке поведіння, катування) на вимогу потерпілого також може бути прийнято рішення про проведення закритого засідання. Цікаво, що обвинувачений не наділений правом вимоги щодо проведення закритого засідання. В інших випадках закрите засідання може бути проведено лише у тому випадку, якщо потерпіла сторона не заперече.

Що ж до розгляду справи щодо неповнолітніх, то тут є свої особливості. Так, навіть за умови проведення закритого засідання, остаточне рішення по справі (вердикт суду присяжних) повинно бути винесено у «відкритому суді».

Література:

1. Сердинський В. С. Особливості здійснення правосуддя судом присяжних у Французькій Республіці. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2016. № 20. С.165–168.
2. Procès devant la cour d'assises ou la cour criminelle. URL: [https://www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/F1487#:~:text=Caract%C3%A8re%20public%20des%20d%C3%A9bats,assister%20qu'apr%C3%A8s%20leur%20d%C3%A9position.&text=Par%20ailleurs%2C%20le%20proc%C3%A8s%20peut%20se%20d%C3%A9rouler%20C3%A0%20huis%2Dclos%20.,-La%20cour%20d%20\(date%20d'appel: 20. 06. 2021\).](https://www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/F1487#:~:text=Caract%C3%A8re%20public%20des%20d%C3%A9bats,assister%20qu'apr%C3%A8s%20leur%20d%C3%A9position.&text=Par%20ailleurs%2C%20le%20proc%C3%A8s%20peut%20se%20d%C3%A9rouler%20C3%A0%20huis%2Dclos%20.,-La%20cour%20d%20(date%20d'appel: 20. 06. 2021).)

Іванов А.Б.
аспірант кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
Ужгородського національного університету
м. Ужгород, Україна

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ГЕНЕРАЛЬНОЇ РАДИ СУДОВОЇ ВЛАДИ У ІСПАНІЇ

Генеральна рада судової влади у Іспанії (Consejo General del Poder Judicial, CGPJ) – конституційний, колегіальний, автономний орган, що складається з суддів та інших правників, який виконує функції щодо урядування судової влади з метою гарантування незалежності суддів.

Щодо Основного закону Іспанії 1978 року, то особливості здійснення судочинства закріплені в окремому розділі 6 під назвою «Судова влада», котрий присвячений регламентації повноважень та особливостей функціонування судів. Принцип юрисдикційної єдності є основою організації та діяльності судів, а створення виключних судів заборонено. Рішення судів є обов'язковими, а їх виконання забезпечується співпрацею з органами виконання вироків суду. Правосуддя характеризується вільним доступом до захисту порушених прав у судовому порядку. Судове провадження характеризується відкритим (публічним) розглядом судової справи, за винятком випадків, встановлених законом. Судовий процес здійснюється здебіль-

шого в усній формі. Збитки, що були завдані внаслідок судової помилки, повинні бути відшкодовані державою у порядку, встановленому законом.

Положення Конституції Іспанії розвиваються Частиною I Органічного закону 6/1985 від 1 липня «Про судову владу». Даний органічний закон більш детально закріплює межі повноважень, структуру і організацію роботи судів і трибуналів, компетенцію органів прокуратури, статус суддів і адвокатів. Більш значного розвитку ці питання отримали у Законі 38/1988 від 28 грудня «Про поділ влади і судову владу». Періодично у ці закони вносяться зміни і доповнення.

Поряд з цим, основними проблемами судової системи Іспанії, на думку А. Шашкової є те, що вона перевантажена позовами за відсутності адекватних ресурсів і значною мірою політизована. Окрім зазначеного, особливості діяльності судової гілки влади у Іспанії є регламентованими здебільшого у правових актах, котрі були прийняті наприкінці ХХ століття, хоча і деякі змін вони все-таки зазнали. Тому закономірною буде позиція, відповідно до якої правове регулювання здійснення судової влади в Іспанії є дещо застарілим [1].

Слід зауважити, що у статті 116 Конституції Іспанії Генеральна рада судової влади визначається як орган судового управління (пункт 2 статті 116) [2]. Зазначений орган вирішує такі питання, як призначення суддів, підвищення їх кваліфікації та переведення до іншого суду; перевірка функціонування судів та трибуналів на предмет вимог дисциплінарної відповідальності. Таким чином, Генеральна рада судової влади Іспанії як орган судового управління здійснює захист судової незалежності, що також включає утримання від надання будь-якого вказівок, розпоряджень щодо способу тлумачення чи застосування правових норм у цій (та будь-якій іншій) сферах.

Генеральна рада судової влади Іспанії складається з 21 особи, котрі іменуються радниками. З них дванадцять членів призначаються із числа представників суддівського корпусу та магістратів, по чотири – Конгресом та Сенатом. Голова Верховного Суду є одночасно і Головою Ради. Усі призначені особи обов'язково повинні бути юристами зі стажем роботи у галузі права п'ятнадцять років та більше.

Слід зауважити, що управління матеріальними та особистими ресурсами судової системи здійснюється виконавчою владою, а Рада виконує та контролює дотримання річного бюджету, про що доповідає Рахунковій палаті. Генеральна рада судової влади зобов'язана також надсилати судам щорічний звіт про свою діяльність, а також роботу судів і трибуналів Іспанії. Звіт включає потреби, які, на думку Ради, існують щодо персоналу, приміщень та ресурсів для правильного виконання функцій, покладених на судову владу. Суди можуть обговорювати зміст щорічного звіту та вимагати, де це доречно, явки Голови CGPJ або члена, якого він делегує. Парламентарі можуть формулювати клопотання та запитання, на які Рада повинна відповісти [3].

Управлінська робота Ради значною мірою пов'язана із адміністративними актами, її резолюції підлягають контролю з точки зору законності судами та трибуналами адміністративної юрисдикції. Слід зазначити, що функція суддівського урядування не покладається виключно на Генеральну раду судової влади, оскільки палати Верховного суду, Національний суд та вищі суди також мають повноваження з цього питання, хоча, зрештою, їх рішення все-таки переглядаються Радою.

Література:

1. Шашкова А. Проблемы и принципы функционирования судебной системы Испании. Социально-политические науки. 2018.

- №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/problemy-i-printsipy-funktsionirovaniya-sudebnoy-sistemy-ispanii> (дата обращения: 10.04.2021).
2. Constitución Española. Aprobada por Las Cortes en sesiones plenarias del Congreso de los Diputados y del Senado celebradas el 31 de octubre de 1978. 51 p.
 3. Misión del CGPJ. <https://www.poderjudicial.es/cgpj/es/Poder-Judicial/Consejo-General-del-Poder-Judicial/Informacion-Institucional/Que-es-el-CGPJ/Mision> (date of the application: 06.08.2020).

Кравчук В.М.

д.ю.н., доц., доц. каф. конституційного,
адміністративного та міжнародного права
Волинського національного університету
імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ ПОРЯДКУ ЗАЙНЯТТЯ ПОСАДИ СУДДІ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ

Після подій 2013-2014 років Україна цілеспрямовано обрала шлях очищення державної влади, а, особливо, такої її складової, як судова влада. При цьому запропоновано різні інструменти оновлення складу суддівського співтовариства від непрофесійних і недоброчесних суддів у процесі очищення державної влади. У 2014-2020 роках було суттєво оновлено законодавчу базу щодо судоустрою, зокрема, внесено зміни до Конституції України, прийняті нові процесуальні кодекси, новий закон «Про судоустрій і статус суддів» тощо. За цей період було напрацьовано та затверджено чимало концепцій та стратегій, що стосувалися розвитку правосуддя та суміжних інститутів. Власне, 11 червня цього року указом Президента України № 231/2021 затверджено Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки

[1], яка, зокрема, визначає пріоритети удосконалення статусу суддів.

На необхідності усунення політичного впливу на порядок зайняття посади судді неодноразово наголошували вітчизняні науковці та практики, висловлюючи при цьому різні погляди. Так, М. Мельник пропонує питання про призначення (обрання) на посади суддів і переведення суддів виключити з компетенції не тільки Верховної Ради, але й Президента, і віднести ці питання до компетенції спеціального державного органу, забезпечивши його справжню незалежність [2, с. 7].

Порядок зайняття посади судді тривалий час залишаються предметом численних наукових досліджень. Так, ще Арістотель писав, що існує чотири способи впорядкування суду; стільки ж способів буде в тому випадку, коли суддів призначають не з числа усіх громадян, і коли вони судитимуть, дотримуючись певної черги; знову ж таки, судді можуть обиратися з числа декотрих громадян для ведення всіх справ через вибори чи за жеребом або в одних випадках за жеребом, в інших – через вибори; чи, нарешті, в одних випадках одні й ті самі справи розглядатимуть судді, призначені за жеребом або шляхом голосування [3, с. 127-128].

На початку ХХ століття В. Случевский виокремлював чотири способи вступу на посаду судді: 1) вибори осіб суспільством або його представниками; 2) вибори осіб тими судовими установами, у яких з'явилась вакансія судді; 3) призначення урядовою владою; 4) призначення шляхом жеребкування з числа осіб, що відповідають законним умовам [4, с. 127].

Конституційно-правові механізми оновлення порядку зайняття посади судді є визначальним елементом правового статусу суддів та передбачають використання механізмів призначення та виборності. В Україні, після внесення змін до за-

конодавства про судоустрій та статус суддів, передбачено виключно процедуру призначення на посади суддів.

Нині найпоширенішими механізмами оновлення суддівського корпусу науковці називають: відбір кадрового резерву, призначення на посаду судді, формування корпусу професійних суддів, обрання на посаду судді.

Отже, в рамках вивчення механізмів оновлення складу суддівського співтовариства у процесі очищення державної влади є необхідним дослідження порядку зайняття посади судді. Тож, порядок зайняття посади судді детально врегульований розділом 4 Закону про судоустрій і статус суддів, яким зроблено істотний крок у напрямку упорядкування добору та призначення на посади суддів. Громадянин України, який виявив бажання зайняти посаду судді, повинен відповідати вимогам чинного законодавства, що висуваються до кандидатів на посаду професійного судді.

Відповідно до ст. 70 Закону про судоустрій і статус суддів, добір та призначення на посаду судді здійснюється у встановленому порядку та складається з відповідних стадій [5]. Таким чином, нормативно закріплюючи порядок зайняття посади судді, законодавець використовує поняття «добір», яке широко використовується у наукових джерелах.

У зв'язку з прийняттям у 2016 році в новій редакції Закону про судоустрій і статус суддів, можемо говорити про законодавче закріплення п'ятнадцяти стадій добору та призначення на посаду судді, кожна з яких покликана сприяти відбору лише найдостойніших кандидатур, але у самих стадіях закладено різні критерії добору. Такі стадії доцільно поділяти на формальні та кваліфікаційні.

До формальних варто віднести рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (далі – ВККСУ) про оголошення до-

бору кандидатів на посаду судді з урахуванням прогнозованої кількості вакантних посад суддів; розміщення ВККСУ на своєму офіційному веб-сайті оголошення про проведення добору кандидатів на посаду судді; подання особами, які виявили намір стати суддею, до ВККСУ відповідної заяви та документів, визначених законом; здійснення ВККСУ перевірки відповідності осіб, які звернулися із заявою для участі в доборі, установленим Законом про судоустрій і статус суддів вимогам до кандидата на посаду судді на основі поданих документів; допуск ВККСУ осіб, які за результатами перевірки на час звернення відповідають установленим Законом про судоустрій і статус суддів вимогам до кандидата на посаду судді, до участі у доборі та складенні відбіркового іспиту; встановлення ВККСУ результатів відбіркового іспиту та їх оприлюднення на офіційному веб-сайті ВККСУ; проведення стосовно осіб, які успішно склали відбіркового іспит, спеціальної перевірки в порядку, визначеному законодавством про запобігання корупції, з урахуванням особливостей, визначених законом; зарахування ВККСУ кандидатів на посаду судді за результатами кваліфікаційного іспиту до резерву на заміщення вакантних посад судді, визначення їх рейтингу, оприлюднення списку кандидатів на посаду судді, включених до резерву та рейтингового списку, на офіційному веб-сайті ВККСУ; оголошення ВККСУ відповідно до кількості вакантних посад судді у відповідних судах конкурсу на заміщення таких посад; проведення ВККСУ конкурсу на заміщення вакантної посади судді на основі рейтингу кандидатів, які взяли участь у такому конкурсі, та внесення рекомендації ВРП щодо призначення кандидата на посаду судді [6, с. 339-340].

На цих стадіях визначальна роль належить ВККСУ, але не варто вважати що все залежить виключно від неї. Адже правильність оформлення документів, поданих на конкурс, ре-

зультати відбіркових іспитів, відповідність законодавству про запобігання корупції залежать безпосередньо від претендента на посаду судді.

Кваліфікаційні стадії полягають у перевірці та реалізації кандидатами на посаду судді різних навиків, необхідних для здійснення суддівських функцій. До кваліфікаційних стадій можемо віднести складання особою, допущеною до участі у доборі, відбіркового іспиту; проходження кандидатами, які успішно склали відбіркового іспит та пройшли спеціальну перевірку, спеціальної підготовки, отримання свідоцтва про проходження спеціальної підготовки; складання кандидатами, які пройшли спеціальну підготовку, кваліфікаційного іспиту та встановлення його результатів [6, с. 340].

Таким чином, на сучасному етапі у вітчизняній та зарубіжній практиці сформувались такі процедурні підходи до порядку зайняття посади судді: призначення на посаду судді; обрання судді на посаду (виборність суддів); формування корпусу професійних суддів (суддівського корпусу); порядок відбору (добору) кандидатів (кадрового резерву) на посаду судді; кадрове забезпечення судової влади та судів; кадрове комплектування судової системи та суддів.

Тож, передбачений чинним законодавством порядок зайняття посади судді є важливим елементом правового статусу суддів, адже передує безпосередньому виникненню правосуб'єктності судді.

Література:

1. Указ Президента України № 231/2021 «Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки» URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2312021-39137> (дата звернення: 14.06.2021).

2. Мельник М. Фрагментарні зміни не врятують українське правосуддя. *Юридичний вісник України*. 2012. № 46. С. 7.
3. Арістотель. Нікомахова етика / пер. В. Ставнюка. Київ, 2002. Кн. 5. 480 с.
4. Случевский В. Учебник русского уголовного процесса. Судостроительство – Судопроизводство. Санкт-Петербург, 1913. 686 с.
5. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р., з наступними змінами / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/print1465331835457898> (дата звернення: 11.06.2021).
6. Кравчук В.М. Теоретичні основи конституційно-правового статусу суддів в Україні: дис... докт. юрид. наук: 12.00.02. Ужгород, 2020. 507 с.

Марченко М.В.
к.ю.н, провідний експерт з конституційного
та виборчого права
Асоціації Українських правників

ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ АКТІВ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ АНАЛІЗУ ПРАКТИКИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Конституційний Суд України займає особливе місце в системі стримування та противаг, і є визначальним елементом в концепті розподілу влади. Це зумовлює спеціальний за характером вплив актів Конституційного Суду України на всі сфери суспільного життя. Створює праксеологічну та теоретичну потребу в дослідженні особливостей правової природи актів Конституційного Суду України.

Правова природа актів Конституційного Суду України є предметом наукових дискусій з 1996 року. Однак, повною мірою проблематика правової природи актів Конституційного Суду України досі не знайшла свого системного дослідження в українській науці конституційного права. Це зумовлює потребу у системному дослідженні правової природи актів Конституційного Суду України з врахуванням постмодерних тенденцій в еволюції правової системи України і її впливу на особливості системи джерел права.

Ключове значення для дослідження правової природи мають положення чинної редакції розділу XII Конституції України. Ст. 151-2 Конституції України [1-141] визначає два види актів Конституційного Суду України – рішення та висновки. Однак згідно з ст.83, 84, 85, 86 та 96 Закону України «Про Конституційний Суд України» [2-371] визначають додатково – ухвали, постанови з питань, що не стосуються конституційних проваджень та прийняття регламенту Конституційного Суду та інших актів з питань організації роботи інституції. Саме ця ситуація, що склалася після конституційної реформи 2016 року породила цілу низку політично зумовлених дискусій щодо загальної обов’язковості та остаточності такої форми актів Конституційного Суду України - як постанова. Це зумовило реалізацію 49 народними депутатами України права на внесення до Конституційного Суду України конституційного подання щодо офіційного тлумачення положень ст. 151-2 Конституції України від 24 червня 2019 року № 004/19-2-0018 (представники за конституційним поданням народний депутат України VIII Висоцький С.В. та к.ю.н. Марченко М.В.). Суб’єкт права на конституційне подання наголошував на тому, що: «Потреба в офіційному тлумаченні статті 151-2 Конституції України спричинена правовою невизначеністю означеної норми Основного Закону України в контексті питання про те, які саме рішення Конституційного Суду України не можуть бути оскаржені: будь-які рішення, що їх приймає Конституційний Суд України на своїх засіданнях, зокрема, у формі постанов на засіданнях та спеціальних пленарних засіданнях, чи лише рішення з питань, пов’язаних із здійсненням конституційного провадження за наслідками розгляду справ за конституційними поданнями, конституційними зверненнями та конституційними скаргами.» [3] Така постановка питання перед Конституцій-

ним Судом України суб'єктом права на конституційне подання фактично була покликана закрити питання щодо певної незгодженості між ст. 151-2 Конституції України та ст. 83 Закону України «Про Конституційний Суд України». Суб'єкт права на конституційне подання надав концептуальне розуміння правової природи постанов Конституційного Суду України.

Конституційний Суд України, розглядаючи аргументи суб'єкта права на конституційне подання у рішенні визначив: «Викладене дає підстави для висновку, що відповідно до приписів статті 151-2 Конституції України не можуть бути оскаржені будь-які рішення Конституційного Суду України незалежно від їх юридичної форми (виду), ухвалені ним як з питань, пов'язаних зі здійсненням ним конституційного провадження, так і питань, пов'язаних із забезпеченням належної організації діяльності Конституційного Суду України та реалізацією конституційно-правових гарантій незалежності і недоторканності суддів Конституційного Суду України. Це зумовлюється особливим конституційним статусом Конституційного Суду України, юридичною природою його рішень, а також надзвичайною важливістю покладених на нього функцій та завдань, пов'язаних із забезпеченням верховенства Конституції України.» [4]

Однак, Конституційний Суд України може переглянути індивідуальні акти, ухвалені ним з підстав, передбачених частиною другою статті 149-1 Конституції України. Такий перегляд має здійснюватися з дотриманням вимог, встановлених частиною третьою статті 149-1 Конституції України для ухвалення таких актів». Таким чином, Конституційний Суд України повною мірою сприйняв аргументи суб'єкта права на конституційне подання щодо правової природи постанов Конституційного Суду України. Варто також відзначити, що в аналізованому рішенні Конституційний Суд України допустив можливість

перегляду ним самим прийнятих раніше індивідуальних актів з підстав передбачених ст. 149-1 Конституції України [4].

Тобто, мова іде про можливість оскарження індивідуального акту Конституційного Суду України щодо звільнення судді Конституційного Суду України. Таке офіційне тлумачення конституційного положення дане органом конституційного контролю дозволяє особі щодо якої було прийнято відповідний індивідуальний акт органом конституційного контролю у майбутньому за наявності вагомих підстав спробувати поновити своє правове становище через звернення до самого Конституційного Суду України.

Українська доктрина конституційного права сьогодні не має усталеного погляду на правову природу актів Конституційного Суду України та їх місце в системі джерел права.

Сьогодні практика Конституційного Суду України певною мірою вже набуває характеру правового прецеденту, що впливає на трансформацію їх правової природи та значення для національної правової системи.

Необхідно відзначити наступні особливості правової природи актів Конституційного Суду України у зв'язку з їх місцем в правовій системі:

- 1) Акти Конституційного Суду України мають вплив на всі сфери суспільного життя, можуть бути підставою для зміни або припинення правовідносин у будь-якій сфері;
- 2) Акти Конституційного Суду України за своєю спрямованістю виступають певним антиподом актів парламенту з спрямованістю на захист демократичного конституційного ладу;
- 3) Акти Конституційного Суду України встановлюють орієнтири для законодавця та інших органів публічної влади в їх нормотворчій діяльності.

З врахуванням вище наведених ознак слід констатувати, що за своїм місцем в постмодерній правовій системі акти Конституційного Суду України займають становище рівне законам виданих парламентом, а десь навіть привілейоване з врахуванням тенденції до набуття статусу правового прецеденту.

Розглядаючи правову природу актів Конституційного Суду України варто також відмітити, що вони мають ряд своїх характерних особливостей зумовлених правовою природою самого органу конституційного контролю.

Доцільно запропонувати наступну класифікацію особливостей актів Конституційного Суду України:

- 1) Приймають у спеціальному процесуальному порядку визначеному законом та регламентом органу конституційного контролю;
- 2) Мають загальнообов'язковий характер;
- 3) Є остаточними та не підлягають оскарженню. Індивідуальні акти органу конституційного контролю можуть бути переглянуті тільки ним самим;
- 4) Спрямовані на забезпечення фундаментальних прав людини та на захист демократичного конституційного ладу;
- 5) Мають особливий характер впливу на правовідносини та їх учасників;
- 6) Можуть виконувати роль «негативного законодавця» та виступати орієнтиром для законодавчої діяльності парламенту;
- 7) Впливають на нормотворчу діяльність органів публічної влади та практику загальних судів.

Отже, наведені особливості правової природи актів Конституційного Суду України дозволяють стверджувати, що акти Конституційного Суду України – це спеціальні за своїм

характером приписи органу конституційного контролю прийняті ним в межах своїх повноважень з метою захисту фундаментальних прав людини, демократичного конституційного ладу та належної організації функціонування інституції.

Тому слід констатувати, що в умовах постмодерної еволюції української правової системи роль актів Конституційного Суду України у системі джерел права зростає. Для цього існують наступні підстави:

- 1) особливе місце Конституційного Суду України в системі стримування та противаг;
- 2) поступове набуття рішеннями Конституційного Суду України природи правового прецеденту;
- 3) підвищення через інститут конституційної скарги ролі органу конституційного контролю в національному механізмі захисту прав та свобод людини.

Усе це зумовлює спеціальну правову природу актів Конституційного Суду України, яка певною мірою має динамічний характер та модернізується з розвитком практики органу конституційного контролю через застосування ним розширеного тлумачення конституційних положень. Слід відзначити, що подібна ситуація є сьогодні характерною для багатьох країн романо-германської правової сім'ї. Однією з її ключових детермінант є тенденція до зближення правових систем та до «При реалізації інших передбачених Конституцією України повноважень Конституційний Суд України приймає рішення у формі постанов з питань посилення ролі національного механізму захисту прав людини.

Література:

1. Конституція України від 28. Червня 1996 р. №254к/96-ВР Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. - №30 – Ст. 141.

2. Закон України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 р. № 2136- VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2017. № 35. Ст. 376.
3. Конституційне подання 49 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення статті 152-1 Конституції України. № 044/19-2-0018 від 24 червня 2019 р. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/3_4165.pdf (дата звернення 11.06.2021).
4. Рішення Конституційного Суду України №11-р/2019 від 2 грудня 2019 р. у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів щодо офіційного тлумачення ст. 151-2 Конституції України. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/11_p_2019.pdf (дата звернення 13.06.2021 р.).

Медвідь А. Б.

д.ю.н., доц., проф. каф. теорії держави і права
Львівського торговельно-економічного університету
м. Львів, Україна

ЩОДО ПРАКТИКИ ОФІЦІЙНОГО ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВА НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ ГАРАНТОВАНОГО КОНСТИТУЦІЄЮ УКРАЇНИ

Україна, як одну із своїх головних цілей, визначила побудову держави на засадах верховенства права та гарантування і забезпечення прав та свобод людини. Водночас, право на судовий захист займає особливе місце не лише у системі прав людини, але й серед глобальних цінностей демократичного суспільства. Саме право на судовий захист забезпечує найбільш надійну та ефективну систему захисту усіх прав людини, якою є механізм судового розгляду та здійснення правосуддя.

З огляду на це, актуальним є дослідження практики офіційного тлумачення юридичного змісту вітчизняних конституційних приписів, які гарантують право особи на судовий захист.

Зокрема, перш за все, слід констатувати, що у тексті Конституції України [1] формально відсутнє закріплення як права на судовий захист так і права на справедливий суд (гарантованого статтею 6 Європейської конвенції про захист прав людини [2]), і на цьому, як на негативній ознаці, неодноразово акценту-

вали увагу вітчизняні та іноземні експерти [3, с. 7, 15; 4, с. 5; 5; 6]. Водночас, окремі елементи вказаного права все ж таки знайшли своє закріплення, але вони розпорошені не лише у різних статтях, але й у різних розділах Конституції України. Зокрема, припис другого речення частини третьої статті 8 Розділу I «Загальні засади» Конституції України вказує: «Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується». Частини перша та друга статті 55 Розділу II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» Основного Закону України, зазначають: «Права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб». Своєю чергою, частина друга статті 129 Розділу VIII «Правосуддя» Конституції України закріплює основні засади судочинства, до яких, серед іншого, включено: «рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом», «гласність судового процесу...», «розумні строки розгляду справи судом», «обов'язковість судового рішення» [1].

Офіційне тлумачення наведених положень Основного Закону України надано Конституційним Судом України у Рішеннях: від 25.11.1997 р. № 6-зп, від 25.12.1997 р. № 9-зп, від 23 травня 2001 р. № 6-рп/2001, від 14.12.2011 р. № 19-рп/2011 від 13 червня 2019 року № 4-р/2019 та інших. Так, у другому абзаці пункту 4.1. мотивувальної частини Рішення КСУ № 19-рп/2011 від 14.12.2011 р., наголошується: «Утвердження правової держави, відповідно до приписів статті 1, другого речення частини третьої статті 8, статті 55 Основного Закону України, полягає, зокрема, у гарантуванні кожному судового захисту прав і свобод, а також у запровадженні механізму такого захисту». Тоді як, у

Рішенні КСУ від 13 червня 2019 року № 4-р/2019 не лише вчерегове підтверджено зазначене, але й додатково наголошується, що: «Судовий захист вважається найбільш дієвою гарантією відновлення порушених прав і свобод людини і громадянина» (другий абзац пункту 2.3. мотивувальної частини Рішення).

Щодо цього зауважимо, що відповідно до Рішення Конституційного Суду України від 29 грудня 1999 року № 11-рп/99, положення Конституції мають тлумачитися в контексті всіх інших положень Конституції як єдиного цілісного документа. Тому, вітчизняні експерти доречно зазначають, що «... право на судовий захист, зокрема, та принцип прямої дії, взагалі, ґрунтуються на основоположному принципі верховенства права, закріпленому в частині 1 статті 8. Такий висновок впливає *prima facie* із структурного тлумачення статті 8, в якій принцип прямої дії положень Конституції та право на судовий захист логічно підпорядковані принципу верховенства права, закріпленому в частині 1 цієї статті. Право на судовий захист, що закріплено у статті 55 Конституції, таким чином, виступає в якості *lex specialis*, або реалізації принципу верховенства права і підпорядковується йому» [7, с. 3].

Своєю чергою, Конституційний Суд України у Рішенні від 7 травня 2002 року № 8-рп/2002 наголошує: «Судовий захист прав і свобод людини і громадянина необхідно розглядати як вид державного захисту прав і свобод людини і громадянина. І саме держава бере на себе такий обов'язок відповідно до частини другої статті 55 Конституції України. Право на судовий захист передбачає і конкретні гарантії ефективного поновлення в правах шляхом здійснення правосуддя. Відсутність такої можливості обмежує це право» (абзац п'ятнадцятий пункту 3 мотивувальної частини Рішення). Тоді, як у Рішенні від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 (справа про призначення судом

більш м'якого покарання) акцентує: «Конституційне право на судовий захист належить до невідчужуваних та непорушних» (абзац перший пункту 5 мотивувальної частини Рішення). Водночас, у Рішенні від 23 листопада 2018 року № 10-р/2018 орган конституційної юрисдикції зазначає: «право на судовий захист є гарантією реалізації інших конституційних прав і свобод, їх утвердження й захисту за допомогою правосуддя».

Зважаючи на це, видається обґрунтованою теза, що «право на судовий захист має розглядатися в двох аспектах, як окреме конституційне право (стаття 55 Конституції), та як компонент матеріальних конституційних прав та свобод, гарантованих Конституцією (стаття 8 Конституції)» [7, с. 7].

Конституційний Суд України у своїх рішеннях (до прикладу рішення від 14 грудня 2011 року, № 19-рп/2011) послідовно підкреслює значущість та здійснює тлумачення юридичного змісту положень статті 55 Конституції України, щодо захисту кожним у судовому порядку своїх прав і свобод. Зокрема, у пункті 2 мотивувальної частини Рішення № 9-зп від 25.12.1997 р. Конституційний Суд України наголошує: «Частина перша статті 55 Конституції України містить загальну норму, яка означає право кожного звернутися до суду, якщо його права чи свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші ущемлення прав та свобод». На підставі цього, КСУ доходить висновку, що «положення частини першої статті 55 Конституції України закріплює одну з найважливіших гарантій здійснення як конституційних, так й інших прав та свобод людини і громадянина». Водночас, у пункті 1 резолютивної частини цього ж рішення Конституційний Суд України вказує: «Частину першу статті 55 Конституції України треба розуміти так, що кожному гарантується захист прав і свобод у судовому порядку».

Поряд із цим, у Рішенні від 13 червня 2019 року № 4-р/2019 орган конституційної юрисдикції наголошує: «Гарантуючи відповідно до частини першої статті 55 Основного Закону України право особи на судовий захист, Конституція України визначає основні засади судочинства, метою закріплення яких є, зокрема, забезпечення неупередженості здійснення правосуддя судом, відповідність винесеного рішення верховенству права, а також своєчасне, ефективне та справедливе поновлення особи в правах протягом розумних строків» (восьмий абзац пункту 2.3. мотивувальної частини Рішення).

Окрім цього, у Рішенні № 6-зп від 25 листопада 1997 р. Конституційний Суд України сформулював юридичну позицію, за якою «удосконалення законодавства в контексті статті 55 Конституції України має здійснюватися поступово, а саме спрямовуватися на розширення судового захисту прав і свобод людини, зокрема судового контролю за правомірністю і обґрунтованістю рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень» (пункт 2 мотивувальної частини рішення), на яку вітчизняний орган конституційної юрисдикції, згодом неодноразово покликався (до прикладу, абзац четвертий пункту 2.3 мотивувальної частини Рішення від 13 червня 2019 року № 4-р/2019).

Керуючись викладеним, доходимо висновку, що хоча Конституція України не містить регламентації права на судовий захист, проте приписи частин першої та другої її статті 55, у поєднанні з іншими конституційними положеннями, закріплюють право кожного на звернення до суду, яке є однією з найважливіших гарантій здійснення конституційних прав та свобод особи, а отже невід'ємним елементом принципу верховенства права. Водночас, є достатні підстави стверджувати, що Конституційним Судом України сформовано усталену

судову практику (*jurisprudence constante*) стосовно офіційного тлумачення юридичного змісту статті 55 Конституції України, відповідно до якої на конституційному рівні закріплено право людини і громадянина на судовий захист.

Література:

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 30. – Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950р. Офіційний вісник України від 16.04.1998 р., № 13, / № 32 від 23.08.2006/, стор. 270.
3. Opinion on the draft Constitution of Ukraine (text approved by the Constitutional Commission on 11 March 1996 (CDL(96)15)) adopted at the 27th Meeting of the Venice Commission on 17-18 May 1996. Strasbourg, 21 May 1996. CDL-INF(1996)6. URL: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF\(1996\)006-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF(1996)006-e)
4. Рабінович П. М. Можливості удосконалення конституційно-правового статусу людини і громадянина в Україні. *Юридична Україна*, 2014 р, № 4, С. 32-41.
5. Конституційна Комісія: пропозиції Сергія Головатого щодо внесення змін до Конституції України. *Закон і Бізнес*. URL: https://zib.com.ua/ua /print/116397konstituciyna_komisiya_propozicii_sergiya_golovatogo_schodo_.html
6. Євген Захаров. Посилення конституційних гарантій прав людини. Конституція і права людини. *Права Людини в Україні*. URL: http://khp.org/index.php?id=1561894103#_ftn1
7. Висновок Центру порівняльного права при Міністерстві юстиції України у справі за конституційним поданням Верховного суду

України щодо відповідності конституції (конституційності) положень частини 5, 6 статті 234, частини 2 та з статті 236, частини з статті 120, статті 110 Кримінально-процесуального кодексу України та офіційного тлумачення положень частини з статті 8, частини 2 статті 55, частини 1 статті 64 Конституції України, частини 4 статті 12 Закону України «Про прокуратуру» та понять «акти», «рішення», «дії», «бездіяльність», які застосовані в частині 2 статті 55 Конституції України, статтях 110, 234, 236 Кримінально-процесуального кодексу України статті 2483 Цивільно-процесуального кодексу України та частини 4 статті 12 Закону України «Про прокуратуру» (у контексті міжнародного та європейського досвіду). URL: <http://www.ccu.gov.ua/docs/470>.

Сарай А.І.
ст. викл. каф. конституційного права та
порівняльного правознавства
Ужгородського національного університету
м. Ужгород, Україна

КОНЦЕПТУАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД: ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ ЄСПЛ

Право на справедливий судовий розгляд виступає справжнім мірилом суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави [1].

Справедливий судовий розгляд являється основоположним та невідчужуваним правом кожної особи бути вислуханою в суді незалежним, неупередженим та доступним судом. Це право гарантується низкою міжнародно-правових актів, зокрема, ст. 8 та 10 Загальної декларації прав людини [2], ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [3], а також статтею 6 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [4].

В серцевині права на справедливий судовий розгляд покладено принципові положення верховенства права, справедливого та неупередженого здійснення правосуддя та правової визначеності. Так, ч. 1 ст. 6 Європейської конвенції зазначає, що «кожен має право на справедливий та публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним та неупе-

редженим судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або – тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, – коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя» [4].

Як впливає зі змісту досліджуваної статті, дане положення містить комплексний характер, до якого входять наступні гарантії:

- Доступність правосуддя;
- Справедливий та публічний судовий розгляд;
- Розгляд справи в розумні строки;
- Незалежність, безсторонність та неупередженість суду;
- Наявність правового спору щодо прав та обов'язків особи;
- Презумпція невинуватості.

Розглянемо детальніше зазначені елементи. Так, право на доступ до суду в широкому розумінні цього слова можна інтерпретувати як право на звернення до справедливого та неупередженого суду з метою розгляду своєї скарги відповідно до встановлених стандартів. Так, Європейський суд з прав людини наголошує, що право на доступ до суду не є абсолютним та може підлягати обмеженням. Однак ці обмеження повинні переслідувати законну мету та відбуватися пропорційно між використаними засобами та досягнутою метою (*Golder v. United Kingdom*) [5].

Право справедливого судового розгляду займає ключове положення в інтерпретаційній діяльності Суду, та тлумачиться ним надзвичайно широко. Дана гарантія є однією з основних в будь-якому демократичному суспільстві (*Pretto and Others v. Italy*) [6]. Однак, ст. 6 Конвенції не слід тлумачити обмежено, оскільки вимога справедливості стосується провадження загалом не обмежуючись слуханнями (*Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis v. Greece*) [7]. Що стосується вимоги публічності, то основною її метою виступає забезпечення прозорості правосуддя, захист сторін від тайного самоправства. Так, з метою вияву відповідності судового засідання необхідним є розгляд провадження загалом (*Axen v. Germany*) [8]. Слід також додати, що дане право теж не є абсолютним, оскільки піддається обмеженням, коли того вимагає захист суспільних інтересів.

Наступним важливим елементом справедливого судового розгляду виступає розумність строків. Слід зазначити, що ЄСПЛ ніяким чином не застосовує будь які числові рамки до вимоги її «розумності». Ідеться насамперед про ефективний розгляд справи без необґрунтованих затягувань та переривань.

Концепція незалежного, неупередженого та справедливого суду вимагає від суддів бути вільними від зовнішнього та внутрішнього впливу, а також свобод від втручання інших гілок влади та приватних чи політичних інтересів [9, с.25]. Гарантія безсторонності полягає в утриманні суддів від будь яких висловлювань, дій, промов, які можуть порушувати принцип безсторонності суду та підривати професійний авторитет судді та його ділову репутацію. Так, ст. 6 Конвенції вимагає від суддів дотримання принципу неупередженості, який у свою чергу полягає у відсутності упередженості або ж суб'єктивного ставлення до обставин справи (*Wettstein v. Switzerland*) [10].

З метою посилення довіри суспільства до суддів необхідними є інструменти із забезпечення процедур безсторонності суду, а саме регулювання національним законодавством питань відсторонення суддів.

Отже, проаналізувавши судову практику а також положення законодавства із забезпечення гарантій справедливого судового розгляду, можемо зазначити насамперед, що головною метою даної концепції виступає перш за все дотримання принципу верховенства права, а також провадження судових процедур незалежним, безстороннім та неупередженим судом з дотриманням розумних строків, принципу публічності та презумпції невинуватості особи.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. № 995_015. Голос України. 2008. № 236.
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. № 995_04. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 01.06.2021).
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. № 995_004. Офіційний вісник України. 1998. № 13. Ст. 270.
5. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Golder v. United Kingdom» on 21 February 1975 (Application № 4451/70). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57496> (дата звернення: 01.06.2021).
6. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Pretto and Others v. Italy» on 8 December 1983 (Application № 7984/77). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57561> (дата звернення: 01.06.2021).

7. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis v. Greece» on 9 December 1994 (Application № 13427/87).URL:<http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-45603&filename=001-45603.pdf> (дата звернення: 01.06.2021).
8. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Axen v. Germany» on 8 December 1983 (Application № 8273/78).URL: <https://www.legal-tools.org/doc/a2e436/pdf/> (дата звернення: 01.06.2021).
9. Гасс Ш. Деякі спостереження щодо незалежності суду, як вона презентована у міжнародних документах та досвіді. Вісник Центру суддівських студій. 2007. №10. С. 25–32.
10. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Wettstein v. Switzerland» on 21 December 2000 (Application № 33958/96). URL: <https://www.bailii.org/eu/cases/ECHR/2000/695.html> (дата звернення: 01.06.2021).

Свида О.Г.

доц., к. ю. н., доц. каф. організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури
Національного університету
«Одеська юридична академія», адвокат,
м. Одеса, Україна

ПРИСЯГА ПРОФЕСІЙНИХ СУДДІВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ ЄС: ОКРЕМІ ПИТАННЯ

7 лютого 2019 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)», яким абзац п'ятий Преамбули Основного Закону після слів «громадянської злагоди на землі України» було доповнено словами «та підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України» [1, с. 50]. Отже, ці зміни остаточно закріпили орієнтацію нашої держави на європейські цінності та визначили стратегічний курс на набуття Україною членства у ЄС, хоча при цьому вкрай важливим залишається питання щодо збереження національної самобутності, культурних традицій. Безумовно, важливим завданням у контексті євроінтеграції є адаптація вітчизняного законодав-

ства до стандартів ЄС у найрізноманітніших сферах і розбудова судової влади у цьому відношенні не є виключенням. Одним із таких аспектів є забезпечення реалізації правового статусу професійних суддів, складення ж присяги виступає завершальним етапом набуття такого статусу.

Інститут присяги як для вітчизняного законодавства, так і законодавства держав-членів ЄС не є новим, оскільки відомий з давніх часів. Досить широко поширений він і у наш час та закріплений досить широким колом нормативно-правових актів. Складення присяги передбачено для цілого ряду державних посадовців, насамперед глав держав, депутатів, правоохоронців тощо. В Україні присягу повинні складати депутати усіх рівнів, нотаріуси, посадові особи митної служби України, поліцейські, члени Вищої ради правосуддя на багато інших. Присяга як офіційна публічна обіцянка дотримуватися певних вимог у своїй професійній діяльності розроблена та запроваджена також для лікарів і адвокатів, оскільки їх діяльність також має досить велике значення у житті громадян і держави в цілому.

Отже, варто зупинитися на деяких аспектах складення суддівської присяги в Україні та державах-членах ЄС.

Наголошуючи на рівні правового регулювання складення суддями присяги і узагальнюючи досвід України та держав-членів ЄС, варто вказати, що можна виділити декілька підходів до нормативного закріплення тексту присяги: 1) текст суддівської присяги сформульований спеціально для суддів та визначений на конституційному рівні (Словаччина); 2) текст суддівської присяги визначений на конституційному рівні, проте є загальним для усіх державних службовців (Люксембург); 3) повний текст суддівської присяги сформульований поєднанням текстів присяги для державних службовців та уточнень із законо-

давства про судоустрій [Угорщина, до речі, саме такий варіант закріплений і у законодавстві США – 5 U.S.C. § 3331 (2000) (присяга для федеральних чиновників) та 28 U.S.C. § 453 (2000) (відповідно до редакції прийнятого у грудні 1990 року Закону про вдосконалення судової діяльності 1990 року]; 4) текст присяги для суддів закріплений у спільному нормативно-правовому акті для суддів та прокурорів (Румунія); 5) текст присяги для суддів закріплений у спеціальному галузевому нормативно-правовому акті щодо судоустрою чи статусу суддів (Україна, Латвія, Словенія, Литва, Естонія, Чехія, Польща, Болгарія, Нідерланди, Німеччина, Фінляндія, Іспанія тощо).

До речі, у Великій Британії, яка до недавнього часу була членом ЄС, судді складають по суті дві присяги. Перша з них – це присяга на вірність монархові, а вже друга – це безпосередньо суддівська присяга; їх спільно називають судовою присягою. Присяга на вірність королеві сформульована наступним чином: «Я, __, клянусь Всемогутнім Богом, що буду вірний і буду по-справжньому відданий Її Величності королеві Єлизаветі Другій, її спадкоємцям і наступникам, згідно із законом». Суддівська присяга сформульована так: «Я, __, клянусь Всемогутнім Богом, що буду добре і по-справжньому служити нашій Суверенній Леді Королеві Єлизаветі II в офісі [назва суду], і я буду чинити право всім людям згідно із законами та звичаями цього царства, без страху чи прихильності, прихильності чи недоброзичливості». При цьому варто звернути увагу, що британське законодавство у тексті присяги враховує релігійну багатоманітність, а, отже, є прийнятними певні зміни тексту присяги, в залежності від релігійних переконань, зокрема члени індуїстської віри мають змогу опустити слова “Клянусь Всемогутнім Богом” і замінити їх словами “Клянусь Гітою”, представники іудейської віри можуть використати наведений

вище текст присяги, хоча деякі з них вправі присягнути з іншим формулюванням, представники мусульманської віри мають змогу опустити слова «Клянусь Всемогутнім Богом» і замінити їх словами «Клянусь Аллахом»; члени віри сикхів можуть опускати слова «Я клянусь Всемогутнім Богом» і замінити їх словами: «Я клянусь Гуру Нанака» [2].

Якщо ж звернутися до релігійного питання при проголошенні суддівської присяги, то варто вказати, що окрім України, у Латвії, Словенії, Естонії, Чехії, Словаччині, Болгарії, Бельгії, Люксембурзі, Іспанії, Греції текст присяги закріплений у законодавстві відповідних держав-членів ЄС виключно у світській формі, проте в інших державах запропоновано варіант обрання окремого тексту присяги з релігійним посиланням або суто світський варіант (Литва) чи просто міститься вказівка щодо можливості звернення до Бога відповідно до релігійних переконань особи (Румунія, Угорщина, Польща, Нідерланди, Німеччина).

У розрізі досліджуваного питання варто зауважити, що відповідно до Закону Фінляндії про суд від 25 серпня 2016 року, який набув чинності 1 січня 2017 року [3], суддя та інший член суду перед тим, як приступити до виконання своїх обов'язків, роблять таку заяву судді: «Я, [вставити ім'я], обіцяю і підтверджую своєю честю і совістю, що я буду діяти на своїй посаді відповідно до Конституції і закону, судити справедливо і неупереджено в міру своїх можливостей і поважати рівність людей перед законом». При цьому варто зауважити, що у фінському законодавстві використовується не термін «присяга», а афімація (коротке твердження з певним формулюванням), що пов'язане із тим, що сам термін «присяга» пов'язують із релігійною обіцянкою діяти певним чином, у зв'язку із чим фінським законодавцем було застосовано нейтральне, на його думку, поняття.

На підставі дослідження досвіду держав-членів ЄС можна зробити висновок, що у майбутньому варто доповнити статтю 57 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» вказівкою, що за бажанням особа, яка складає присягу, може наприкінці проголосити фразу: «Нехай мені допомагає Боже!» або іншу подібну фразу відповідно до релігійних переконань.

Окремої уваги заслуговує питання про те, якою мовою проголошується текст присяги. Тут варто зауважити, що більшість держав-членів ЄС не акцентують уваги на цьому питанні (Латвія, Словенія, Литва, Естонія, Румунія, Чехія Угорщина, Словаччина, Польща, Болгарія, Нідерланди, Німеччина, Італія, Люксембург, Фінляндія), водночас у Бельгії суддівська присяга може проголошуватися нідерландською, французькою або німецькою мовами, в Іспанії вказується, що акт про вступ на посаду (під час цієї церемонії проголошується присяга) може бути проведений офіційною мовою відповідної автономії [4], тобто аранською, галісійською, каталанською чи баскською мовою [5, с. 77-88], водночас знання регіональної мови не є обов'язковою умовою для заняття посади судді в Іспанії [6].

В Україні відповідно до Порядку складення присяги судді особою, призначеною на посаду судді, від 4 березня 2021 року суддівська присяга проголошується перед Президентом України [7, с. 886]. Зрозуміло, що вона проголошується державною мовою (хоча у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» на цьому окремо не акцентується). Разом із тим, якщо у майбутньому буде встановлено, що присяга проголошується перед складом суду, в якому суддя буде працювати, як це передбачено, наприклад, у Болгарії, Бельгії,

Німеччині, Італії, Фінляндії, Іспанії, Греції, то питання щодо можливості проголошення суддівської присяги регіональною мовою набуде своєї актуальності.

До речі, у Люксембурзі запроваджено змішаний порядок проголошення присяги: Голова Суду і Генеральний прокурор складають вказану присягу перед Великим Герцогом або його представником, інші судді складають присягу перед суддівським складом суду або складом відповідної палати [8] (ст. 111 Закону Люксембургу про організацію судової влади від 7 березня 1980 року). Отже, присяга складається залежно від рівня суду, в якому буде працювати суддя, та, мабуть, складності внутрішньої структури суду.

Таким чином, можна зробити висновок, що у державах-членах ЄС немає єдиного підходу до складення суддями присяги, а підхід кожної держави відображає її історичні, культурні та правові традиції, водночас окремі аспекти зарубіжного законодавства заслуговують на увагу вітчизняних законотворців та можуть бути запроваджені в Україні.

Література:

1. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): Закон України від 7 лютого 2019 року № 2680-VIII. Відомості Верховної Ради. 2019. № 9. Ст. 50.
2. Oaths. Courts and Tribunals Judiciary. URL: <https://www.judiciary.uk/about-the-judiciary/the-judiciary-the-government-and-the-constitution/oaths/>
3. Tuomioistuineläki. 25.8.2016/673. [Закон Фінляндії про суд від 25 серпня 2016 року]. URL: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2016/20160673#O1>
4. Acuerdo de 23 de noviembre de 2005, del Pleno del Consejo General del Poder Judicial, por el que se aprueba el Reglamento 2/2005, de honores, tratamientos y protocolo en los actos judiciales solemnes.

- [Угода від 23 листопада 2005 р пленарного засідання Генеральної ради судової влади про затвердження Регламенту 2/2005 про почесні, звернення і протокол в урочистих судових актах]. URL: https://noticias.juridicas.com/base_datos/Admin/a231105-cgpj.cpt3.html#cpt3
5. Евдокимова А.А., Гринина Е.А. Региональные языки Испании: нормализация, нормативизация, кодификация. Вестник Московского государственного лингвистического университета. 2018. №2 (791). С. 77-88.
 6. Языковые права в Испании. Испания для всех на одном портале. URL: https://www.spain.com.ua/derecho_del_idioma
 7. Порядок складення присяги судді особою, призначеною на посаду судді: Затверджений Указом Президента України від 4 березня 2021 року № 88/2021. Офіційний вісник України. 2021. № 21. Ст. 886.
 8. Loi du 7 mars 1980 sur l'organisation judiciaire [Закон Люксембургу від 7 березня 1980 року про організацію судової влади]. URL: http://data.legilux.public.lu/file/eli-etat-leg-recueil-cours_tribunaux-20210412-fr-pdf.pdf

Сиза Н.П.
к.ю.н., доц., доц. кафедри кримінального процесу
та криміналістики
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

УЧАСТЬ НАРОДУ У ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОСУДДЯ ЧЕРЕЗ ПРИСЯЖНИХ: ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЗАСАДИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

Конституцією України проголошено безпосередню участь народу у здійсненні правосуддя через присяжних (ч. 5 ст. 124) [1]. Реалізація зазначених конституційних положень у кримінальному провадженні розпочалася з набранням чинності Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року [2] (далі – КПК України) із запровадженням суду присяжних континентальної моделі, коли присяжні наділені повноваженнями суддів для здійснення правосуддя як на етапі судового розгляду, так і при ухваленні судового рішення: спільно із суддями присяжні у судовому засіданні встановлюють фактичні обставини, досліджують докази та у нарадчій кімнаті вирішують питання про застосування закону і ухвалюють вирок.

Для забезпечення реалізації статті 124 Конституції України щодо безпосередньої участі народу у здійсненні правосуддя

через присяжних наразі пропонується зміна моделі суду присяжних в Україні, що передбачено у кількох законопроектах, які знаходяться на опрацюванні в комітетах Верховної Ради України: Проект Закону України «Про суд присяжних» (реєстр. № 3843 від 14.07.2020 р.) (далі – Проект № 3843) [3], Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку із прийняттям Закону України «Про суд присяжних» (реєстр. № 3845 від 14.07.2020 р.) (далі – Проект № 3845) [4], Проект Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення участі громадян України у здійсненні правосуддя» (реєстр. № 4190 від 05.10.2020 р.) (далі – Проект № 4190) [5].

При порівнянні норм чинного КПК України, що визначають основні ознаки континентальної моделі суду присяжних, яка діє в Україні, та положень зазначених законопроектів, що передбачають ключові ознаки, характерні для класичної англійської моделі суду присяжних і пропонуються до запровадження в Україні, у першу чергу слід звернути увагу на кількісний склад суду присяжних.

Нормами чинного КПК України встановлений склад суду присяжних – два судді та три присяжних, що не дає можливості для повної реалізації конституційної засади участі народу у здійсненні правосуддя. Проектом № 3845 передбачається здійснення судового розгляду судом присяжних у складі одного професійного судді та восьми присяжних, а Проектом № 4190 – у складі одного судді та семи присяжних. Збільшення кількісного складу суду присяжних в Україні більшою мірою відповідатиме класичній моделі суду присяжних і сприятиме ширшому залученню громадян до здійснення правосуддя.

Наступною важливою характеристикою суду присяжних є обсяг його компетенції. Чинним КПК України віднесено до розгляду суду присяжних кримінальні провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі (ч. 3 ст. 31).

У Проекті № 3845 пропонуються положення, що розширюють компетенцію суду присяжних, зокрема, судове провадження в суді першої інстанції щодо злочину, за вчинення якого передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк десять і більше років або довічного позбавлення волі, окрім визначених категорій злочинів. У Проекті № 4190 також містяться пропозиції про розширення кола кримінальних проваджень, до судового розгляду яких залучаються присяжні. Це – злочини, за вчинення яких передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі. Таким чином конституційна засада участі народу у здійсненні правосуддя буде реалізована щодо більшої кількості кримінальних проваджень.

Розглядаючи співвідношення континентальної моделі суду присяжних, яка діє в українському кримінальному процесі, та класичної англійської моделі суду присяжних, слід звернути увагу на повноваження суддів та присяжних під час судового розгляду та ухвалення рішення.

Чинним КПК України визначено, що усі питання, пов'язані з судовим розглядом, крім питання доцільності продовження тримання обвинуваченого під вартою, судді і присяжні вирішують спільно (ч. 3 ст. 383).

На противагу цьому, у Проекті № 4190 передбачено, що усі питання, пов'язані з судовим розглядом, вирішуються головуючим. Проектом № 3845 подібним чином повноваження щодо ведення судового процесу покладаються на головуючого суд-

дю. На підставі вердикту Лави присяжних про винуватість чи невинуватість особи головуючий суддя виносить обвинувальний чи виправдувальний вирок. Зазначені повноваження головуючого судді є визначальними для англійської моделі суду присяжних.

Важливим етапом судового провадження є відбір присяжних у суді, який відбувається після відкриття судового засідання. З числа визначених автоматизованою системою документообігу суду та викликаних до суду осіб, включених до списків присяжних, відбувається формування складу колегії присяжних шляхом заявлення самовідводів і відводів. Чинним КПК України та Проектом № 4190 передбачено, що для з'ясування обставин, що можуть перешкоджати участі присяжного в судовому розгляді, прокурор, потерпілий, обвинувачений з дозволу головуючого можуть ставити присяжним відповідні запитання.

Проте більш оптимальними і такими, що забезпечують реалізацію засади змагальності сторін, є положення Проекту № 3843, якими надаються рівні права стороні обвинувачення і стороні захисту, з метою з'ясування обставин, які можуть перешкоджати кандидату в присяжні в його доборі до складу Лави присяжних, ставити кандидату відповідні запитання і заявити відвід без наведення мотивів щодо двох кандидатів у присяжні. Окрім того сторони можуть заявляти відводи з наведенням мотивів, рішення щодо обґрунтованості яких, задоволення чи відхилення приймає головуючий суддя.

Для забезпечення реалізації повноважень колегії присяжних у Проекті № 3843 передбачається після приведення до присяги обрання присяжними зі свого складу старшину присяжних, який звертається до головуючого судді від присяжних, веде нараду Лави присяжних у нарадчій кімнаті, заповнює

опитувальний лист за результатами голосування із відповідями присяжних і проголошує вердикт Лави присяжних у судовому засіданні. У Проекті № 4190 пропонується подібним чином обрання присяжними із свого складу голови присяжних, який веде наради присяжних, за дорученням присяжних звертається до головуючого з питаннями, з урахуванням результатів голосування проголошує вердикт в судовому засіданні.

Наступною важливою ознакою, що характеризує судовий розгляд за участю присяжних, є напутнє слово головуючого судді, з яким він звертається до присяжних перед їх виходом до нарадчої кімнати для ухвалення вердикту. У Проектах № 3843 і № 4190 пропонуються подібні положення щодо напутнього слова головуючого, які зокрема, передбачають необхідність нагадати присяжним суть обвинувачення, повідомити зміст закону України про кримінальну відповідальність, що передбачає відповідальність за вчинення злочину, у якому обвинувачується особа, роз'яснити основні правила оцінки доказів, зміст презумпції невинуватості, положення про тлумачення сумнівів на користь обвинуваченого, а також змісту стандарту переконання «поза розумним сумнівом». Головуючий роз'яснює присяжним, що їх висновки повинні ґрунтуватися лише на тих доказах, які були безпосередньо досліджені під час судового розгляду, а також нагадує свої настанови щодо недопустимості певних доказів і відомостей. Головуючий також роз'яснює присяжним порядок їх наради, підготовки відповідей на поставлені питання, голосування та ухвалення вердикту (Проект № 3843, Проект № 4190).

Рішення присяжних про винуватість чи невинуватість обвинуваченого має форму вердикту, який ухвалюється ними в нарадчій кімнаті шляхом обговорення і голосування з питань, включених до опитувального листа. Вердикт присяжних про-

голошується старшиною (головою) присяжних після повернення присяжних до зали судового засідання і є обов'язковим для головуючого судді, який на підставі вердикту присяжних складає та проголошує вирок суду присяжних (Проект № 3843, Проект № 4190).

Таким чином, для забезпечення реалізації конституційної засади участі народу у здійсненні правосуддя в Україні необхідне запровадження класичного суду присяжних з відповідною нормативною регламентацією його діяльності.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
3. Проект Закону України «Про суд присяжних» (реєстр. № 3843 від 14.07.2020 р.). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69465
4. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку із прийняттям Закону України «Про суд присяжних» (реєстр. № 3845 від 14.07.2020 р.). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69467
5. Проект Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення участі громадян України у здійсненні правосуддя» (реєстр. № 4190 від 05.10.2020 р.). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70123

Щербанюк О.В.
д.ю.н., проф., зав. каф. процесуального права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна

СТРАТЕГІЯ РЕФОРМУВАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДОЧИНСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Зрозуміти логіку конституційного процесу завжди було завданням політичної та правової думки. Для аналізу конституційних змін недостатньо розділяти правовий та політологічні підходи, необхідно розуміти вплив різноманітних факторів на конституційний процес. Стабільність демократичного переходу в умовах конфронтації перехідних періодів пов'язана не тільки з прийняттям ліберальної конституції, але й зі створенням системи гарантій від повернення назад. Це передбачає створення та постійне відтворення на основі конституції того соціального консенсусу, якого не було до її прийняття. Але стабільність системи не гарантована прийняттям нового права: співвідношення нових конституційних норм та існуючої соціальної реальності може займати цілу епоху, включаючи послідовні етапи їх зближення, протиставлення та органічного синтезу старого та нового права. Так виникає основа для явища конституційної циклічності, яке виражається деконституціоналізацією, конституціоналізацією та реконституціоналізацією [1, с. 9].

Наразі в Україні існує конституційна дилема, тобто виникла ситуація, коли один із найвищих за юрисдикцією судів у країні зробив спробу скасувати чи навіть порушити ту антикорупційну архітектуру, яка почала лише вибудовуватися. Це викликало багато побоювань з боку міжнародних партнерів та і українського суспільства. 27 жовтня 2020 року Конституційний Суд України визнав неконституційною статтю 366-1 Кримінального кодексу, що передбачає покарання за недостовірне декларування. Зокрема, КС визнав неконституційними повноваження НАЗК з перевірки декларацій чиновників, моніторингу способу життя суб'єктів декларування, встановлення своєчасності подання декларацій, а також положення про відкритий доступ до декларацій в Єдиному державному реєстрі.

Криза, у якій наразі перебуває Конституційний Суд України, має фундаментальну політичну причину. Для вирішення проблеми, яка виникла після рішень Конституційного Суду щодо антикорупційного законодавства, потрібно вжити деякі кроки, зокрема перезапустити комплексну судову реформу.

Конституційна реформа 2016 року позиціонувалася як комплекс заходів з унеможливлення неправомірного тиску з боку гілок влади на Суд, зміцнення незалежності Суду. Втім без якісного кадрового наповнення ситуація не зміниться. Квотний порядок обрання чи призначення суддів Конституційного Суду України звів нанівець шанси визнаних науковців та правників, зробивши політичний фактор визначальним у процедурі відбору. Крім того, існуючий закон про Конституційний Суд України знівельював систему стримань і противаг, яка мала б запобігати узурпації та монополізації влади цим органом. Відчувши повну безкарність, деякі особи, що мають зараз домінуючий вплив у Конституційному Суді України, почали використовувати свої посади у власних інтересах, і в супе-

реч інтересам людей та держави. Отже, для вирішення цієї безпрецедентної конституційної кризи необхідно діяти негайно шляхом змін до профільного закону.

Основними проблемами, які зумовлюють необхідність удосконалення діяльності Конституційного Суду України, є: відсутність механізму підтвердження добросовісності судді Конституційного Суду України, який унеможливило недобросовісну поведінку, недотримання стандартів професійної етики, толерування корупційних проявів; недосконалість процедур конкурсного відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України; функціональна недосконалість системи конституційного провадження; відсутність належних механізмів притягнення суддів Конституційного Суду України до дисциплінарної відповідальності; відсутність дієвих механізмів моніторингу виконання суддями Конституційного Суду України антикорупційних обмежень та заборон; недостатня комунікаційна політика Конституційного Суду України; недостатній рівень суспільної довіри до органу конституційної юрисдикції в Україні.

Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021 була затверджена Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021 – 2023 роки [2].

В Стратегії наголошується, що «існує нагальна необхідність забезпечити дотримання принципів верховенства права, повного і всебічного розгляду справ, обґрунтованості рішень і висновків Конституційного Суду України зі збереженням засад незалежності і недоторканності суддів Конституційного Суду України. Результатом реалізації Стратегії має стати ефективне конституційне судочинство, яке забезпечить справедливий розгляд справ Конституційним Судом України, ухвалення ним обґрунтованих рішень і висновків. Судді Конституцій-

ного Суду України мають бути добросовісними правниками із визнаним рівнем професійної компетентності та мати високі моральні якості, залишаючись вільними від будь-якого політичного впливу та підзвітними лише суспільству».

Основною метою Стратегії щодо розвитку конституційного судочинства є визначення пріоритетів щодо удосконалення конституційно-правового регулювання, насамперед з питань порядку добору суддів Конституційного Суду України, забезпечення їх добросовісності, професійної компетентності та політичної неупередженості, прозорих підстав та дієвих механізмів притягнення суддів до відповідальності, гарантування прийняття Конституційним Судом України обґрунтованих рішень і висновків, що ґрунтуються на засадах верховенства права, пріоритету прав і свобод людини, на цінностях і принципах, визначених Конституцією України.

Завданнями щодо розвитку конституційного судочинства є: визначення основних проблем інституційного функціонування Конституційного Суду України; визначення проблемних питань конституційно-правової регламентації статусу суддів Конституційного Суду України, організаційних засад їх діяльності та взаємодії з інститутами суспільства; визначення напрямів удосконалення нормативної основи діяльності Конституційного Суду України та першочергових заходів з розвитку конституційного судочинства; підвищення ефективності та обґрунтованості прийняття рішень і висновків Конституційним Судом України, зміцнення довіри суспільства до його діяльності.

Що треба зробити прямо зараз, які перші кроки?

По-перше, слід відмовитись від квотного порядку призначення (обрання) суддів Конституційного Суду України. Затвердити єдину відкриту конкурсну процедуру і створити єдину

конкурсну комісію за участі представників європейських правничих інституцій (ЄСПЛ, Венеціанська комісія), а також наших шановних професорів-конституціоналістів, суддів Конституційного Суду України у відставці. На підставі результатів такого конкурсу Комісія пропонує список з трьох осіб на одну посаду, з яких вибирає суб'єкт призначення: Верховна Рада, Президент, З'їзд суддів.

По-друге, встановити виключну підсудність щодо спорів суддів Конституційного Суду України з Конституційним Судом України у Верховному Суді Касаційним адміністративним судом. Велика Палата Верховного Суду має стати апеляційною інстанцією для цих спорів.

З метою запобігання штучного затягування з розглядом конституційних звернень встановити 6-місячний термін їх розгляду, а у випадку не ухвалення рішення протягом одного року вважати, що закон (його окремі положення), який підлягає перевірці на конституційність, є конституційним (граничний термін), а справа підлягає закриттю.

Встановити обов'язкову вимогу у 6 голосів для ухвалення рішень з конституційних скарг у Сенаті, оскільки вже зафіксовані випадки штучного пониження кворуму з метою зменшення необхідної кількості голосів «за».

Зменшити фіксовану суддівську винагороду для суддів Конституційного Суду України.

Процесуальну процедуру слід детально визначити законом. Так, законодавство про конституційні суди більшості країн передбачають, що такі правила мають визначатись саме законом, а не Конституційним судом. Це пов'язано з тим, що процесуальні правила конституційного провадження напряму пов'язані з реалізацією прав людини, і тому повинні бути визначені законом.

Література:

1. Медушевский А.Н. Теория конституционных циклов. М., Издательский дом ГУ ВШЭ, 2005. С. 9.
2. Указ Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021 «Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021 – 2023 роки». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2312021-39137>

Напрям 4

ПРИРОДА ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В СУЧАСНІЙ ДОКТРИНІ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Єленіна Ж.М.,
аспірант кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
Ужгородського національного університету
м. Ужгород, Україна

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА СПЕЦИФІКА ГІБРИДНОЇ МОДЕЛІ СУДУ ПРИСЯЖНИХ

Суд присяжних у гібридному вигляді (формі) є однією із можливих та реально існуючих у світі моделей здійснення судочинства та з процесуальної точки зору є схожим на так званий суд шефенів, у котрому вирішення питання щодо вини здійснюється присяжними та суддею колегіально.

З точки зору В. Руденко гібридний суд присяжних є комплексним поєднанням участі громадян у розгляді справ в суді

в складі відносно автономних судових колегій присяжних засідателів (моделі суду присяжних) та дотримання принципу спільної участі громадян і професійного судді або професійних суддів у складі єдиного судового присутності (моделі змішаного суду). Одним із прикладів так званого гібридного суду присяжних є суд асизів, котрий функціонує у Франції. Суди схожого вигляду існують і у Португалії, Італії, Конго, Бельгії, Гвінеї, Маврикії. Особливістю законодавства цих держав у сфері судочинства є те, що колегія у складі суддів та присяжних приймають спільну участь у здійсненні судочинства. За певними ознаками до гібридної моделі можна віднести і суд присяжних у Австрії та Данії. До прикладу, у Австрії може бути проведено голосування серед професійних суддів у конкретному провадженні, і за умови однаковості, а також за згодою присяжних, такі судді після завершення слухання можуть засідати разом із присяжними у нарадчій кімнаті. Натомість у Данії присяжні наділені правом засідати разом із професійними суддями при призначенні покарання [1, с. 5, 12-13].

Таким чином, гібридна модель суду присяжних характеризується тим, що:

- є самостійною моделлю громадської участі у здійсненні судочинства;
- являє собою поєднання сутнісних особливостей «змішаного» суду присяжних та суду шефенів;
- список присяжних формується шляхом жеребкування (рандомно);
- існує єдина колегія, до котрої входять професійні та непрофесійні судді, котрі розглядають та вирішують справу спільно.

Дослідження та вивчення особливостей гібридної моделі суду присяжних є вкрай важливим для формування цілісного

уявлення про форми участі громадськості у здійсненні судочинства, а також виявлення досконалої моделі суду присяжних для України.

Література:

1. Руденко В.Н. Участие граждан в отправлении правосудия в современном мире. Екатеринбург: УрО РАН, 2011. 644 с.

Зозуля О.І.

д.ю.н., доц., завідуючий науковим сектором
порівняльного конституційного
та муніципального права
НДІ державного будівництва
та місцевого самоврядування НАПрН України
м. Харків, Україна

ГАРАНТІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТИМЧАСОВОЇ СЛІДЧОЇ КОМІСІЇ ЯК СКЛАДОВА ЕФЕКТИВНОСТІ ПАРЛАМЕНТСЬКОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Здійснення тимчасовими слідчими комісіями Верховної Ради України розслідування резонансних, суспільно важливих питань потребує надання їм низки правових, організаційних та інших гарантій діяльності. Разом із тим, чинне законодавство виявляє певну неупорядкованість і фрагментарність регулювання гарантій діяльності тимчасової слідчої комісії, що може негативно позначатись на своєчасності, всебічності та повноті дослідження нею питань, які становлять предмет парламентського розслідування. З огляду на це нами й вбачаються актуальними питання особливостей гарантій діяльності тимчасових слідчих комісій Верховної Ради України.

Перш за все, як одну з істотних гарантій діяльності тимчасових слідчих комісій слід виділити можливість продовження ними своєї роботи після закінчення чергової сесії Верховної

Ради України, як за її дорученням, так і за власною ініціативою. Така можливість передбачена ч.3, 4 ст.10 Регламенту Верховної Ради України від 10.02.2010 р. № 1861-VI [3], проте чомусь не згадується у Законі України від 19.12.2019 р. № 400-IX [5]. Адже у міжсесійний період унеможлиблюється вирішення деяких питань організації та діяльності тимчасової слідчої комісії (наприклад, переобрання її голови, заступника голови та члена), що має бути враховано у чинному законодавстві. На нашу думку, з огляду на обмежені терміни проведення парламентського розслідування, значну суспільну важливість та складність його предмету, а також відмежованість парламентського розслідування від інших напрямків діяльності Верховної Ради України продовження роботи тимчасових слідчих комісій у міжсесійний період має бути не опціональною можливістю, а загальним правилом.

Важливою гарантією дотримання прав парламентської опозиції в роботі тимчасової слідчої комісії є можливість скликання її засідань не тільки головою чи заступником голови тимчасової слідчої комісії, а і на вимогу не менше однієї четвертої від її складу. Крім того, встановлення кворуму на рівні присутності більше половини від затвердженого складу та прийняття рішень тимчасової слідчої комісії більшістю голосів присутніх на засіданні її членів (ч.3 ст.6 Закону України від 19.12.2019 р. № 400-IX), а не більшістю від затвердженого складу тимчасової слідчої комісії також запобігає ймовірному блокуванню її роботи з боку окремих парламентських політичних сил. Додатково з метою стимулювання реальної участі членів тимчасової слідчої комісії в її засіданнях, на нашу думку, доцільним було би застосування щодо членів тимчасової слідчої комісії, безпідставно відсутніх на її засіданнях, заходів матеріально-фінансового впливу за аналогією з передбаченим ч.5

ст.33 Закону України від 17.11.1992 р. № 2790-XII [4] припиненням відшкодування витрат, пов'язаних з виконанням депутатських повноважень, у разі прогулу протягом місяця більше половини засідань парламентського комітету. Підкреслимо, що забезпечення реальної колегіальності роботи та прийняття рішень тимчасовою слідчою комісією становить важливу умову проведення нею всебічного й ґрунтовного розслідування, а також напрацювання виважених, консенсусних рішень.

Ще до ухвалення профільного Закону України одним із суттєвих недоліків парламентського розслідування у науковій літературі визначалась непрозорість розгляду питань і прийняття рішень парламентськими комісіями, зокрема з огляду на закритий характер проведення їх засідань [1, с.353]. Проте і сьогодні слід відзначити деяку фрагментарність гарантій відкритості засідань тимчасових слідчих комісій Верховної Ради України. Так, наразі згідно ч.4, 6 ст.6 Закону України від 19.12.2019 р. № 400-IX обмежено підстави проведення закритих засідань й передбачено оприлюднення на веб-сайті парламенту протоколів і стенограм відкритих засідань тимчасової слідчої комісії, їх аудіо- та відеозаписів (хоча здійснення останніх взагалі не є обов'язковим). При цьому, як на нас, право бути присутнім на відкритих засіданнях тимчасової слідчої комісії має надаватись не тільки журналістам і працівникам засобів масової інформації, а й представникам громадськості тією мірою, якою це не заважатиме проведенню засідань. Також таким особам має законодавчо гарантуватись не тільки право присутності, але й право здійснювати аудіо- та відеозапис відкритих засідань тимчасових слідчих комісій у спосіб, що не заважає проведенню їх засідань.

З позитивного боку ж наразі слід зауважити закріплену ч.1 ст.22 даного Закону України гарантію розгляду звіту тимчасо-

вої слідчої комісії, «як правило», саме на відкритому пленарному засіданні парламенту, який може бути закритим лише за наявності у звіті інформації з обмеженим доступом. Це не лише надає суспільству широку можливість безпосередньо ознайомитись з усіма результатами проведеного розслідування, але й мінімізувати кулуарність та формалізованість їх розгляду народними депутатами України.

Разом із тим, не можна залишати поза увагою потребу забезпечення балансу між відкритістю роботи тимчасової слідчої комісії та дотриманням відповідної таємниці парламентського розслідування. В цьому контексті слід загалом позитивно оцінити централізоване надання засобам масової інформації офіційних повідомлень про окремі питання діяльності тимчасової слідчої комісії лише за її рішенням, а також надання виключно керівництву парламенту права отримати повну інформацію про стан виконання завдань тимчасової слідчої комісії (ч.1, 2 ст.8 Закону України від 19.12.2019 р. № 400-IX). Хоча відсутність конкретних заходів відповідальності за недотримання даних правил очевидно ставить під сумнів їх ефективність. Крім цього, такий складний порядок отримання інформації про діяльність тимчасової слідчої комісії може вважатись дещо надмірним, зважаючи на вищерозглянуте висвітлення засобами масової інформації та самою тимчасовою слідчою комісією її відкритих засідань, саме на яких і вирішується значна частина питань парламентського розслідування.

У свою чергу, оскільки парламентське розслідування проводиться з суспільно важливих і резонансних питань, матеріали проведеного розслідування, висновки та пропозиції тимчасової слідчої комісії повинні мати максимальне поширення, а не тільки оприлюднюватись у газеті «Голос України» «за рішенням Верховної Ради України» згідно ч.3 ст.8 Закону України

від 19.12.2019 р. № 400-IX. Із цією нормою, до речі, частково не узгоджується п.4 ч.3 ст.22 даного Закону України, який передбачає опублікування у вказаній газеті лише «висновків» тимчасової слідчої комісії (але не пропозицій чи матеріалів розслідування).

При цьому, законодавчі засади роботи з документами у тимчасовій слідчій комісії наразі передбачають лише паперовий документообіг в її діяльності та відповідні заходи щодо забезпечення їх схоронності. Водночас профільний Закон України від 19.12.2019 р. № 400-IX фактично обмежується досить поверхневим регулюванням даних питань, наприклад, не уточнюючи конкретні правила та порядок зберігання документів у сейфі й залишаючи поза увагою спосіб і місце збереження предметів та матеріалів, які також можуть вилучатись тимчасовою слідчою комісією. Крім того, потребують врегулювання й особливості електронного документообігу у тимчасовій слідчій комісії, у тому числі в контексті забезпечення безпеки електронних даних. Також більшої правової визначеності мають дістати підстави, порядок і юридичні наслідки передбаченого ч.2 ст.10 даного Закону України передання за рішенням парламенту оригіналів отриманих документів разом із висновками і пропозиціями тимчасової слідчої комісії до «Генеральної прокуратури України».

До гарантій діяльності тимчасової слідчої комісії серед іншого відноситься і право її голови ініціювати здійснення державної охорони членів слідчої комісії і заходів охоронного характеру щодо залучених фахівців у разі наявності загрози їх життю чи здоров'ю (ст.11 Закону України від 19.12.2019 р. № 400-IX). Цілком погоджуючись з викладеним, водночас вважаємо, що за наявності реальних загроз забезпечення безпеки членів тимчасової слідчої комісії (предмет діяльності якої становлять

різні резонансні питання, у тому числі пов'язані з особою глави держави) не має залежати від Президента України, який згідно ст.7 Закону України від 04.03.1998 р. № 160/98-ВР [2] приймає рішення про доцільність здійснення державної охорони. Тому у таких випадках слушним було би або надати Голові Верховної Ради України право приймати остаточне рішення про здійснення державної охорони членів тимчасової слідчої комісії, або здійснювати щодо них заходи охоронного характеру.

Таким чином, гарантії діяльності тимчасових слідчих комісій Верховної Ради України, попри недостатню впорядкованість та фрагментарність їх регулювання, є важливою умовою своєчасності, всебічності та повноти парламентських розслідувань. Удосконалення гарантій діяльності тимчасових слідчих комісій пріоритетно має бути направлене на: обов'язкове продовження їх роботи після закінчення сесії парламенту; застосування до членів тимчасової слідчої комісії, безпідставно відсутніх на її засіданнях, заходів фінансового впливу; надання представникам громадськості права бути присутніми на відкритих засіданнях тимчасової слідчої комісії; забезпечення дотримання таємниці парламентського розслідування та відповідальності за її порушення; широке й вільне поширення матеріалів розслідування, висновків і пропозицій тимчасової слідчої комісії; впровадження електронного документообігу у тимчасовій слідчій комісії; надання голові парламенту права приймати остаточне рішення про здійснення державної охорони членів тимчасової слідчої комісії.

Література:

1. Древаль Ю. Д. Участь комітетів (комісій) у забезпеченні механізму парламентського контролю. *Теорія та практика державного управління*. 2009. № 3 (26). С. 352–359.

2. Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб: Закон України: від 04.03.1998 № 160/98-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 35. Ст. 236.
3. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI. Офіційний вісник України. 2010. № 12. Ст. 565.
4. Про статус народного депутата України: Закон України від 17.11.1992 № 2790-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 3. Ст. 17.
5. Про тимчасові слідчі комісії і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України: Закон України від 19.12.2019 № 400-IX. Офіційний вісник України. 2020. № 6. Ст. 262.

Ісламова А.В.
член ВГО "Асоціації Українських правників"
м. Київ, Україна

ДИСКРЕЦІЙНІ ПОВНОВАЖЕННЯ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ЩОДО БЛАГОДІЙНИЦТВА У КОНТЕКСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

Сучасна держава вже за замовчуванням не може ігнорувати соціальну функцію. Байдуже чи уряд притримується старої ідеї держави загального добробуту – чи уряд є схильним до концепту лібертаріанських ідей. Останні роки показують, що реалізація с соціальної функції держави потребує підтримки з боку бізнесу та громадянського суспільства. Досить універсальною формою для такого процесу виступає благодійна діяльність. З врахуванням конституційного закріплення соціальної функції в конституціях більшості країн світу – питання такого партнерства має особливе значення. Певну проблему становить те, що сьогодні значна міра законодавчо передбачених повноважень органів публічної влади щодо благодійництва має чисто дискреційний характер. Так при підході через системний аналіз дискреційні за своєю правовою природою повноваження органів публічної влади мають місце вже на етапі державної реєстрації благодійних організацій. Однак, ключовою сферою де посадові особи публічної влади наділя-

ються дискреційними повноваженнями щодо суб'єктів благодійництва є контроль за відповідністю діяльності останніх встановлених Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації». Системний правовий аналіз норм згаданого закону дає правові підстави стверджувати, що недоліки законодавчої техніки наявні в його тексті створюють надмірний обсяг дискреційних повноважень для посадових осіб органів публічної влади при здійсненні контролю за суб'єктами благодійництва. Так, значна кількість норм закону, які покликані визначати повноваження органів публічної влади щодо суб'єктів благодійництва мають відсылні або бланкетні диспозиції. Як наслідок часто законодавець застосовує такі аморфні конструкції «В межах своїх повноважень» або «Відповідно до визначених законами повноважень». Такі конструкції не сприяють дотриманню принципу правової визначеності у правовому регулюванні діяльності суб'єктів благодійної діяльності і створюють надлишок дискреції органів публічної влади у відповідних правовідносинах.

Це створює потребу в якісному вдосконаленні правового регулювання благодійництва з метою чіткого окреслення меж дискреційних повноважень посадових осіб органів публічної влади. У цьому контексті важливо аби при ухваленні нових законів України у сфері благодійної діяльності законодавець має дотримуватися наступних пріоритетів:

- 1) Максимально уникати використання відсылних та бланкетних диспозицій;
- 2) Конкретно визначати повноваження окремих органів державної влади або місцевого самоврядування щодо суб'єктів благодійництва. Застосовувати принцип регулювання суспільних відносин нормами спеціального закону;

- 3) Насичення законів процесуальними нормами, що має зменшити дискрецію посадових осіб публічної влади при здійсненні відповідних процедур;
- 4) Закріплення на законодавчому рівні досудових механізмів оскарження рішень посадових осіб органів публічної влади щодо суб'єктів благодійництва.

З врахуванням постмодерних тенденцій та пандемії COVID-19 держава має визнати підвищену роль благодійних організацій та створювати сприятливі умови для їх функціонування. Для країн сталої демократії давно є нормою чіткість правового регулювання благодійних організацій заснована на принципі правової визначеності (як класичній частині принципу верховенства права). Це передбачає і досить конкретні межі дискреційних повноважень наданих посадовим особам органів публічної влади щодо суб'єктів благодійництва.

Це зумовлює потребу зведення правового регулювання усього комплексу питань діяльності благодійних організацій та державного контролю за їх діяльністю в рамках одного спеціального закону. Це дозволить позитивно вплинути на динаміку благодійних організацій, уодноманітнити правозастосовчу та судову практику, знищить ряд наявних правових колізій та дозволить забезпечити дотримання принципу правової визначеності при здійсненні посадовими особами публічної влади повноважень щодо суб'єктів благодійної діяльності.

Окремо варто наголосити на потребі конституціоналізації роді благодійних організацій у реалізації соціальної функції сучасної держави, що має сприяти появі нових правил співпраці між публічною владою та суб'єктами благодійництва і може потенційно забезпечити підвищення ефективності реалізації соціальної функції сучасної держави.

Макосій Ю.Д.
аспірант кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
Ужгородського національного університету
м. Ужгород, Україна

ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРЕДСТАВНИЦТВА ПРОКУРОРОМ В СУДІ ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ: ПРАКТИКА ВЕРХОВНОГО СУДУ

Відповідно до п. 3 статті 23 Закону України «Про прокуратуру» прокурор здійснює представництво в суді законних інтересів держави у разі порушення або загрози порушення інтересів держави, якщо захист цих інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, а також у разі відсутності такого органу [1].

При аналізі представництва прокурором інтересів держави у суді в аспекті виявлення ознак державних інтересів варто звернути увагу на рішення Верховного Суду з досліджуваної проблематики.

Об'єднана палата Касаційного господарського суду у постанові від 7 грудня 2018 року у справі № 924/1256/17 із посиланням на Рішення Конституційного Суду України зазначає, що «державні інтереси закріплюються як нормами Конституції

України, так і нормами інших правових актів. Інтереси держави відрізняються від інтересів інших учасників суспільних відносин. В основі перших завжди є потреба у здійсненні загальнодержавних (політичних, економічних, соціальних та інших) дій, програм, спрямованих на захист суверенітету, територіальної цілісності, державного кордону України, гарантування її державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, охорони землі як національного багатства, захист прав усіх суб'єктів права власності та господарювання тощо. Із врахуванням того, що інтереси держави є оціночним поняттям, прокурор у кожному конкретному випадку самостійно визначає з посиланням на законодавство, на підставі якого подається позов, в чому саме відбулося чи може відбутися порушення матеріальних або інших інтересів держави, обґрунтовує у позовній заяві необхідність їх захисту та зазначає орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних відносинах». При цьому, «наявність інтересів держави повинна бути предметом самостійної оцінки суду у кожному випадку звернення прокурора з позовом». Також Суд справедливо зауважив: «щоб інтереси держави не залишилися незахищеними, прокурор виконує субсидіарну роль, замінює у судовому провадженні відповідного суб'єкта владних повноважень, який відсутній або всупереч вимог закону не здійснює захисту чи робить це неналежно. У кожному такому випадку прокурор повинен навести (а суд перевірити) причини, які перешкоджають захисту інтересів держави належним суб'єктом і які є підставами для звернення прокурора до суду. Підставою для представництва прокурором інтересів держави в суді є належне обґрунтування, підтверджене достатніми доказами, зокрема, але не виключно, повідомленням прокурора на адресу відповідного суб'єкта владних повноважень про звернення до

суду від його імені, відповідними запитами, а також копіями документів, отриманих від суб'єкта владних повноважень, що свідчать про наявність підстав для такого представництва» [2].

У постанові Великої Палати Верховного Суду від 11 лютого 2020 року у справі № 922/614/19 ВП ВС зазначено, що «прокурор звернувся до суду в інтересах держави з позовом до органу, уповноваженого розпоряджатися землею державної власності у спірних правовідносинах, до фізичної особи та до створеного останньою фермерського господарства про визнання незаконними та скасування наказів, визнання недійсними договорів оренди земельних ділянок, зобов'язання повернути державі земельні ділянки, надані для ведення фермерського господарства». У Постанові також міститься положення і про те, що «наявність підстав для представництва має бути обґрунтована прокурором у суді. Прокурор здійснює представництво інтересів громадянина або держави в суді виключно після підтвердження судом підстав для представництва. Прокурор зобов'язаний попередньо, до звернення до суду, повідомити про це громадянина та його законного представника або відповідного суб'єкта владних повноважень. У разі підтвердження судом наявності підстав для представництва прокурор користується процесуальними повноваженнями відповідної сторони процесу». Так, «якщо підставою для представництва інтересів держави прокурор зазначив відсутність органу, до компетенції якого віднесені повноваження здійснювати захист законних інтересів держави у спірних правовідносинах, цей довід прокурора суд повинен перевірити незалежно від того, чи надав прокурор докази вчинення ним дій, спрямованих на встановлення відповідного органу. Тобто, суд самостійно перевіряє, чи справді відсутній орган, що мав би для захисту інтересів держави звернутися до суду з таким позовом як заявив прокурор.

Процедура, передбачена абзацами третім і четвертим частини четвертої статті 23 Закону України «Про прокуратуру», застосовується тільки до встановлення наявності підстав для представництва інтересів держави в суді у випадку, якщо захист законних інтересів держави не здійснює або неналежним чином здійснює суб`єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені повноваження з такого захисту. Іншими словами, прокурор зобов`язаний попередньо, до звернення до суду, повідомити про це відповідного суб`єкта лише тоді, коли той має повноваження здійснювати захист законних інтересів держави у спірних правовідносинах, але не здійснює чи неналежно їх здійснює». При цьому, якщо прокурор подає позовну заяву «в інтересах держави в особі органу, уповноваженого здійснювати функції держави у спірних правовідносинах, зазначений орган набуває статусу позивача. У разі відсутності такого органу або відсутності у нього повноважень щодо звернення до суду прокурор зазначає про це в позовній заяві, і в такому разі прокурор набуває статусу позивача» [3].

Велика Палата Верховного у Постанові від 26 червня 2019 року у справі № 587/430/16-ц знову ж таки наголошує, що «наявність підстав для представництва інтересів держави прокурор має обґрунтувати у суді. Таке представництво він здійснює виключно після підтвердження судом підстав». Поряд з цим, на думку Головного Управління Держгеокадастру у Сумській області «позовна заява не відповідає вимогам закону, зокрема статті 45 ЦПК України у редакції, чинній на час постановлення оскаржених ухвал, і статті 23 Закону України «Про прокуратуру», оскільки прокурор лише формально вказав на відсутність органу, уповноваженого державою здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах ... Прокурор не надав доказів, які би свідчили про невиконання або неналежне виконан-

ня ГУ Держгеокадастру у Сумській області його повноважень у сфері розпорядження земельними ділянками або про відсутність у цього органу повноважень на звернення до суду». Велика Палата Верховного Суду у цьому контексті висловила позицію, що «коли держава вступає у цивільні правовідносини, вона має цивільну правоздатність нарівні з іншими їх учасниками. Держава набуває і здійснює цивільні права й обов'язки через відповідні органи, які діють у межах їхньої компетенції. Отже, поведінка органів, через які діє держава, розглядається як поведінка держави у відповідних, зокрема у цивільних, правовідносинах. Тому у відносинах, в які вступає держава, органи, через які вона діє, не мають власних прав і обов'язків, а наділені повноваженнями (компетенцією) представляти державу у відповідних правовідносинах». Так, «системне тлумачення абзацу другого частини другої статті 45 ЦПК України й абзацу першого частини третьої статті 23 Закону дозволяє дійти висновку, що прокурор здійснює представництво в суді законних інтересів держави у разі порушення або загрози порушення інтересів держави у двох випадках: 1) якщо захист цих інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені повноваження здійснювати такий захист у спірних правовідносинах; 2) якщо немає органу державної влади, органу місцевого самоврядування чи іншого суб'єкта владних повноважень, до компетенції якого віднесені повноваження здійснювати захист законних інтересів держави у спірних правовідносинах» [4].

У Постанові Верховного Суду від 12.06.2019 року у справі N 487/10128/14-ц також наголошується, що «представництво прокуратурою інтересів держави в суді полягає у здійсненні прокурорами від імені держави процесуальних та інших дій,

спрямованих на захист у суді інтересів держави у випадках, передбачених законом... Підтримка, що надається прокуратурою одній зі сторін, може бути виправдана за певних обставин, наприклад, у тих випадках, коли відповідне правопорушення зачіпає інтереси великого числа громадян, або у випадках, коли потрібно захистити інтереси держави» [5].

Важливо звернути увагу і на тлумачення поняття «державні інтереси» Конституційним Судом України. Так, у Рішенні № 3-рп/99 від 08.04.1999 року суд зазначає, що «державні інтереси закріплюються як нормами Конституції України, так і нормами інших правових актів. Інтереси держави відрізняються від інтересів інших учасників суспільних відносин. В основі перших завжди є потреба у здійсненні загальнодержавних (політичних, економічних, соціальних та інших) дій, програм, спрямованих на захист суверенітету, територіальної цілісності, державного кордону України, гарантування її державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, охорону землі як національного багатства, захист прав усіх суб'єктів права власності та господарювання тощо». В зазначеному рішенні вказується на те, що «інтереси держави можуть збігатися повністю, частково або не збігатися зовсім з інтересами державних органів, державних підприємств та організацій чи з інтересами господарських товариств з часткою державної власності у статутному фонді. Проте держава може вбачати свої інтереси не тільки в їх діяльності, але й в діяльності приватних підприємств, товариств». Також заслуговує на увагу і позиція Конституційного Суду, відповідно до якої «представництво прокуратурою України інтересів держави в суді є одним із видів представництва в суді. За правовою природою представництво в суді є правовідносинами, в яких одна особа (представник) на підставі певних повноважень виступає

від імені іншої особи (довірителя) і виконує процесуальні дії в суді в її інтересах, набуваючи (змінюючи, припиняючи) для неї права та обов'язки. Представництво прокурором інтересів держави в суді відрізняється від інших видів представництва рядом специфічних ознак: складом представників та колом суб'єктів, інтереси яких вони представляють, обсягом повноважень, формами їх реалізації» [6].

З точки зору Я. Берназюка, судді Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду, «поняття «державний інтерес» у сталій практиці Верховного Суду є оціночним поняттям, що охоплює широке і водночас чітко не визначене коло законних інтересів, які не піддаються однозначній класифікації, а тому їх наявність повинна бути предметом самостійної оцінки суду у кожному випадку звернення прокурора з позовом, апеляційною або касаційною скаргою; надмірна формалізація поняття «інтереси держави», особливо у сфері публічних правовідносин, може призвести до необґрунтованого обмеження повноважень прокурора щодо захисту суспільних (публічних) інтересів там, де це дійсно потрібно (питань охорони земель, безпеки довкілля, благоустрою населених пунктів, розпорядження комунальною та державною власністю, запобігання виникнення техногенних катастроф тощо)» [7].

Відповідно до статті 53 Кодексу адміністративного судочинства України «у визначених законом випадках прокурор звертається до суду з позовною заявою, бере участь у розгляді справ за його позовами, вступає за своєю ініціативою у справу, провадження у якій відкрито за позовом іншої особи, до початку розгляду справи по суті, подає апеляційну, касаційну скаргу, заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами. Прокурор, який звертається до суду в інтересах держави, в позовній чи іншій заяві,

скарзі обґрунтовує, в чому полягає порушення інтересів держави, необхідність їх захисту, визначені законом підстави для звернення до суду прокурора, а також зазначає орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах». Якщо позовна заява не відповідає вимогам, котрі містяться у статті 160 Кодексу адміністративного судочинства України, або ж якщо до суду не подано документи, котрі повинні відповідно до статті 161 Кодексу адміністративного судочинства України додаватися до неї, то суд протягом п'яти днів з дня подання позовної заяви постановляє ухвалу про залишення позовної заяви без руху. За відсутності підстав для звернення прокурора до суду в інтересах держави суд повертає позовну заяву прокурору (стаття 169 Кодексу адміністративного судочинства України) [8].

Так, Верховний Суд у Постанові від 14 листопада 2018 року у справі № 183/1617/16 зазначає, що «у публічно-правовому спірі сторони правовідносин виступають одна щодо іншої не як рівноправні: одна зі сторін - суб'єкт владних повноважень - виконує публічно-владні управлінські функції та може вказувати або забороняти іншому учаснику правовідносин певну поведінку, давати дозвіл на передбачену законом діяльність тощо. Зазначені функції суб'єкт владних повноважень має виконувати саме у тих правовідносинах, в яких виник спір. Так, «приватноправові відносини вирізняються наявністю майнового чи немайнового особистого інтересу учасника. Спір має приватноправовий характер, якщо він обумовлений порушенням або загрозою порушення, як правило, майнового приватного права чи інтересу» [9].

Державні інтереси, як правило, включають і інтереси суспільства у цілому. У цьому контексті їх сутність та зміст корелюються із ключовою метою функціонування держави – най-

більш повним та широким захистом прав та свобод усіх верств населення із урахування засади справедливості. Державні інтереси відрізняються від приватних тим, що вони у більшості випадків не можуть бути захищеними їх носієм. Для цього функціонує спеціально уповноважений суб'єкт – прокуратура [7]. При цьому прокурор у судовому засіданні є позивачем за обов'язкової наявності таких умов:

- 1) прокурор подає позовну заяву;
- 2) провадження за такою заявою здійснюється судом;
- 3) прокурор здійснює представництво інтересів держави;
- 4) орган, уповноважений здійснювати функції держави у спірних правовідносинах:
 - є відсутнім;
 - такий орган немає повноважень щодо звернення до суду.

Література:

1. Про прокуратуру: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2015. № 2-3. Ст.12.
2. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів об'єднаної палати Касаційного господарського суду. Справа № 924/1256/17. 2018. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/78749905> (дата звернення 13.02.2021).
3. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11 лютого 2020 року. Справа № 922/614/19. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/87902138> (дата звернення 13.02.2021).
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 26 червня 2019 року. Справа № 922/614/19. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/84573553> (дата звернення 13.02.2021).
5. Постанова Верховного Суду від 12.06.2019 року у справі N 487/10128/14-ц. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VS190546> (дата звернення 13.02.2021).

6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Вищого арбітражного суду України та Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення положень статті 2 Арбітражного процесуального кодексу України (справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді). 8 квітня 1999 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-99#Text> (дата звернення 13.02.2021).
7. Берназюк Я. Особливості представництва прокурором інтересів держави у суді: нове законодавство та актуальні підходи Верховного Суду. *Судебно-юридическая газета*. 2020. URL: <https://www.supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/941986/> (дата звернення: 12.06.2020).
8. Кодекс адміністративного судочинства України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2005. № 35-36. № 37. Ст.446.
9. Постанова Верховного Суду від 14 листопада 2018 року у справі № 183/1617/16. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/81574015> (дата звернення 13.02.2021).

Мішина Н.В.

д.ю.н., проф., проф. кафедри конституційного права
НУ «Одеська юридична академія»,
м. Одеса, Україна

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ: ПРОБЛЕМА ДЕЛЕГУВАННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ

Делегування повноважень (від лат. *delegare* - передати, виділяти) – це передання частини власних повноважень від одного органу публічної влади іншому, з одночасною передачею фінансових та інших ресурсів для виконання таких повноважень та здійснення контролю за їхньою реалізацією.

Делегування повноважень можливо як на державному, так і на місцевому рівні, хоча в Україні поширеним є лише останній варіант.

У зарубіжних країнах найбільш типовим прикладом делегування повноважень на державному рівні є передача їх від парламенту до уряду. Як правило, конституції зарубіжних країн або закони про парламент містять переліки питань, з яких рішення ухвалюються виключно парламентом. Проте, зважаючи на кризу парламентаризму, компетенція парламентів в реальному житті може бути вузькою – якщо більшість членів парламенту висловлюються «за» делегування уряду права вирішувати деякі питання, закріплені за парламентом. В цьому випадку можна говорити про прийняття *quasi*-законів та де-

леговану законотворчість. Вперше теоретичну конструкцію вказаного делегування було запропоновано ще в XIX столітті, але поширення це явище набуло після другої світової війни. На сьогодні можливість делегування повноважень уряду передбачена: у Франції – шляхом звернення уряду до парламенту за дозволом видати ордонанс або ж ордонанс видається урядом в тому випадку, якщо фінансовий законопроект (стосовно податків, бюджету) не прийнятий парламентом впродовж 70 днів (стосовно бюджету) та 50 днів (стосовно соціального забезпечення); в Італії парламент може делегувати лише ті повноваження, які входять до його виключної компетенції. Найбільш часто таке делегування відбувається в країнах з парламентською формою правління (тобто в парламентських монархіях і в парламентських республіках).

Акти, що приймаються при такому делегуванні, часто іменують актами, прийнятими в порядку заміщення парламенту – це акти, які видаються урядом за приписом парламенту. Акти делегованого законодавства слід відрізнити від актів уряду. Акти уряду уряд видає у межах своєї компетенції. Сутність актів делегованого законодавства полягає в тому, що парламент в демократичній державі – це орган, що включає в себе представників різних політичних сил, і це політичне протиборство не може не відбиватися на змісті законів парламенту. Відповідно, у випадку, якщо парламент шукає компроміс, закон виходить недостатньо «якісним». У цьому відношенні уряд в порівнянні з парламентом – більш компактний, більш професійний орган, зазвичай більш однорідний за партійним складом. Відповідно, в більшості випадків уряд приймає акти швидше і професійніше. Прикладом актів делегованого законодавства можуть служити декрети-закони уряду Іспанії. Як правило, вони діють протягом півроку, і для

подальшого продовження їх дії потрібне відповідне рішення парламенту.

Приклади делегування повноважень в Україні найчастіше демонструють делегування не «по горизонталі» (відбувається між органами державної влади одного рівня), а «по вертикалі» (відбувається між органами державної влади та органами місцевого самоврядування). Відповідно до Європейської хартії місцевого самоврядування 1985 р., «якщо повноваження делегуються органам місцевого самоврядування центральним чи регіональним органом, органи місцевого самоврядування у міру можливості мають право пристосовувати свою діяльність до місцевих умов». С.В.Шевчук зазначає, що делегування повноважень муніципальним органам здійснюється в одному напрямі – від держави – та повинно забезпечуватися певними матеріально-технічними ресурсами і здійснюватися під державним контролем за їх реалізацією, а також що подібне делегування не повинно впливати на природу місцевого самоврядування і що держава не може делегувати ті повноваження, що входять до виняткової компетенції муніципальних органів й закріплені в міжнародних нормативно-правових документах і Конституції України.

Делегування повноважень органів державної влади органам місцевого самоврядування відповідає такому принципу європейського конституціоналізму, як принцип субсидіарності, та сприяє децентралізації публічної влади у державі.

Закон від 21 травня 1997 р. «Про місцеве самоврядування в Україні» визначає, що делеговані повноваження – це повноваження органів виконавчої влади, надані органам місцевого самоврядування законом, а також повноваження органів місцевого самоврядування, які передаються відповідним місцевим державним адміністраціям за рішенням районних, обласних

рад. Отже, виконавчі органи сільських, селищних, міських, районних у містах рад є підконтрольними і підзвітними відповідним радам, а з питань здійснення делегованих їм повноважень органів виконавчої влади - також підконтрольними відповідним органам виконавчої влади. Органи місцевого самоврядування можуть виступати з ініціативою щодо перевірок, а також організовувати проведення перевірок на підприємствах, в установах та організаціях, що не перебувають у комунальній власності, з питань здійснення делегованих їм повноважень органів виконавчої влади.

Натуркач Р.П.
к.ю.н., доц., здобувач кафедри конституційного права та
порівняльного правознавства
Ужгородського національного університету
м. Ужгород, Україна

ПРИНЦИП НЕЗАЛЕЖНОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРАЛЬНОГО БАНКУ ДЕРЖАВИ

В юридичній літературі і вітчизняні, і закордонні вчені наголошують на тому, що в ідеалі Центральний банк держави має бути абсолютно незалежним від органів державної влади і як приклад наводять Центральні банки країн-учасниць ЄС. При цьому незалежність Центрального банку держави не може бути самоціллю, вона є необхідною передумовою практичної реалізації мети його діяльності.

«Діяльність Центрального банку як провідника грошово-кредитної політики повинна будуватися на засадах співпраці між органами державної влади і регулятора банківської діяльності та спрямовуватись на досягнення основної мети – стабільності цін і розвитку інфляції у встановлених межах», зазначає М. Щеглюк [1, с. 41]. Таким чином, вчений наголошує на співпраці між Центральним банком держави і органами державної влади. Співпраця передбачає відсутність прямого підпорядкування Центрального банку держави органам державної влади.

Більше того, не дивлячись не те, що державна влада поділяється на три гілки – законодавчу, виконавчу та судову, тим не менш вони не існують ізольовано одна від іншої. Існує система стримувань і противаг, яка є елементом механізму поділу державної влади. В. Ребкала, М. Логунова, В. Шахова підкреслюють, що «його значення полягає у збалансуванні державно-владних повноважень між органами державної влади, запобіганні зосередженню всієї повноти влади у віданні одного з них (законодавчо-представницького, виконавчо-розпорядчого, судового) і забезпечення тим самим дієвої системи стримувань і противаг» [2].

Таким чином, бачиться, що і Центральний банк держави не може бути ізольованим від інших органів державної влади. Навпроти, при збалансуванні державно-владних повноважень між органами державної влади, його значення є не менш важливим.

Крім того, вчені виділяють лише дві складові незалежності Центрального банку держави – політичну та економічну. При цьому інші складові, як наприклад, незалежність в самій системі банків залишається поза увагою. Також, акцентуючи увагу на наявності гарантій проти зовнішнього впливу на Центральний банк держави, поза увагою залишається розгляд питання внутрішнього впливу.

Література:

1. Щеглюк М. Незалежність Центрального банку в умовах фінансової інтеграції. Ринки Цінних Паперів України. 2015. №8. С. 41-49. Система стримувань і противаг усфері державно-управлінських відносин: наук.-метод. рек. / авт. кол. : В. А. Ребкало, В. А. Шахов, Е. А. Афонін та ін. ; за заг. ред. В. А. Ребкала, М. М. Логунової, В. А. Шахова. К.: НАДУ, 2008. 72 с.

Тетерук А.А.
народний депутат України VIII скликання

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА: ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ У СВІТЛІ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРИНЦИПІВ

Революція Гідності запровадила нові підходи до трансформації державної служби у напрямку європеїзації. Наслідком стало прийняття Верховною Радою України нового Закону України «Про державну службу», який враховує ключові аспекти практики правового регулювання державної служби в країнах сталої демократії. Верховна Рада України при здійсненні реформи державної служби керувалася потребою переходу до публічно-сервісного її характеру та реалізації засадних конституційних принципів. Зокрема, мова іде про концепт верховенства права та його ключовий складник правову визначеність – закріплені в ст. 8 Конституції України. Іншим засадничим конституційним принципом врахованим парламентом при розробці реформи державної служби був визначений в ст. 3 Конституції України принцип ключової соціальної цінності прав та життя людини.

Слід відзначити, що до ключових аспектів європеїзації державної служби в Україні слід віднести:

- відмежування політичних посад від статусу державного службовця;

- зміщення акценту до сервісного надання адміністративних послуг;
- створення спеціального акценту на завданні державної служби
- формуванні державних політик у відповідній сфері;
- запровадження посади керівника державної служби в органах державної влади;
- виключення з числа осіб, що мають статус державного службовця технічного та допоміжного персоналу;
- запроваджено прозорий механізм конкурсного добору державних службовців;
- запроваджено інститут випробування при призначенні на державну службу;
- деталізовано порядок припинення державної служби;
- запроваджено деяке розмежування державної служби з трудовими відносинами;
- запроваджено вимоги до підготовки та підвищення кваліфікації державних службовців.

Усі перераховані новели взяті з практики країн сталої демократії та покликані деполітизувати державну службу через підвищення її ефективності.

Запровадження формування державної політики та сервісного надання адміністративних послуг у якості мети державної служби є ключовим фактором до європеїзації всієї системи публічного управління.

Так, формування державних політик закладає основи відповідальності державних службовців за певні сфери державної діяльності та покладає на них роботу з ключовими зацікавленими сторонами у відповідній сфері.

Запровадження сервісного характеру державної служби є неодмінним елементом до адаптації України до службового

права Європейського союзу і відповідно формування умов для максимальної прозорості публічної адміністрації.

Отже, існує потреба в продовженні курсу європеїзації державної служби в Україні через її подальшу деполітизацію, формування якісної системи підготовки кадрів для публічної служби, винесення патронатних структур остаточно за рамки державної служби.

Доцільним, виглядає ідея прийняття кодексу публічної служби де вбачається актуальним врегулювати питання служби а органах державної влади та місцевого самоврядування. Кодифікація службового права сьогодні є нагальною потребою для забезпечення реальної ефективності публічної служби в Україні та її адаптації до стандартів Європейського Союзу. Проведення кодифікації дозволить надати українському службовому праву публічно-сервісний характер та змінити спрямованість діяльності сучасного публічного службовця на забезпечення надання якісних публічних послуг громадянам.

Напрям 5

ДОКТРИНА КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Берлінгер Д.,
д.ю.н., проф. декан юридичного факультету
університету імені В.Голдіжа
м. Арад, Румунія

Громоєчук М.В.,
к.ю.н., доц. каф. конституційного права
та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
М. Ужгород, Україна

ПРАВО ЛЮДИНИ НА ШТУЧНЕ ЗАПЛІДНЕННЯ: БІОЕТИЧНІ ЗАСАДИ

Сучасна людина є особливо чутливою до нав'язування будь-якого світогляду і способу життя. Єдина мова в сьогоденнішому світі – це мова свободи, навіть якщо при цьому відбу-

ваються підміни цього поняття і зловживання ним. Цінність свободи – не байдужа і для релігії. Тому єдиний шлях поширення релігійного світогляду в суспільстві – це не сила примусу, а сила тяжіння [1].

Проблема співвідношення біоетики і релігії визначається низкою причин як науково-теоретичного, так і соціокультурного плану. Сучасний етап розвитку наукової думки характеризується появою нового феномену – біоетики. Біоетика є наукою інтегративною, що синтезує знання про людину, які вже обґрунтовані в медицині, психології, психіатрії, релігійній антропології, філософській антропології та ін. Моральнісний аспект є центром біоетики, він пов'язаний з її ставленням до всього живого, до життя як такого. Через це можна говорити про становлення біоетичного світогляду як цілісної системи поглядів на проблему людини. Початок процесу формування біоетичного світогляду тісно пов'язаний із науковим поступом, біомедичними практиками, загостренням проблем релігійного характеру. Унікальність біоетичного дискурсу створює передумови для розробки філософсько-методологічного ґрунту для дослідження біоетичного світогляду. Методологічна значущість проблеми пов'язана з необхідністю переосмислення фундаментальних філософських проблем, які стосують дamentalних філософських проблем, які стосуються визначення атрибутивних характеристик людини [2, с. 134].

У сучасному суспільстві частка безплідних шлюбів досягає 30%. Екстракорпоральне запліднення – один з найперспективніших методів для терапії безпліддя. Однак у його використанні в сучасному вигляді існує низка етичних проблем, не сумісних з моральним почуттям християнина. Штучне запліднення є дуже конфліктною темою в релігійних колах. Так, багато представників церкви не схвалюють цієї практики за ці-

лою низкою причин, вважаючи її гріховною. Окремі служителі навіть пишуть роботи на ці теми, бажаючи представити ЕКЗ в негативному світлі. Одна з головних теологічних тез, спрямованих проти ЕКЗ, полягає в тому, що при штучному заплідненні використовуються тільки деякі з створених ембріонів. Решта нібито знищуються. При цьому кожен з них, знову ж нібито має душу [1].

До 2000 р. спільними зусиллями православних богословів, лікарів, біологів та інших фахівців була сформульована позиція, яка виражає церковне ставлення до різних медико-соціальних проблем сучасності. Однак, беручи до уваги досить значний період минулого часу, виявляється, що в даний момент церковна позиція з питання допустимості ЕКЗ сформульовано не зовсім однозначно. З одного боку, декларується, що «... шляхи до дітородіння, не згодні з задумом Творця життя, Церква не може вважати морально виправданими» [3, с. 135]. З іншого боку, використання не всякого методу допоміжних репродуктивних технологій (ДРТ) є гріховним: «Морально неприпустимими з православної точки зору є також всі різновиди екстракорпорального (позатілесного) запліднення, які передбачають підготовку, консервацію і навмисне руйнування «надлишкових» ембріонів» [3, с. 136].

Розглянемо основні питання що є неприйнятними з точки зору релігії.

1. Вбивство зайвих ембріонів. Сучасний метод ЕКЗ здійснюється в так званих стимульованих циклах, при цьому у жінки забирається яйцеклітин, всі з яких беруть участь в подальшому заплідненні. Отже, в руках ембріолога виявляються безліч людських ембріонів, одних з яких він переносить жінці, інші ж повинні бути або знищені (елімінувати), або заморожені. Саме тому, православна антропологія, ґрунтуючись на Священно-

му Писанні і святоотцівському переданні, стверджує, що особистість людини з'являється з моменту зачаття людини. Тому будь-які маніпуляції з ембріонами, що навмисно призводять до їх загибелі, є вбивством [4].

Як вбивство може бути визначено й процес заморозки зайвих ембріонів, так як ймовірність народження дитини після заморозки ембріонів зменшується в 3 рази [5]. Таким чином, суїчасна техніка ЕКЗ навіть якщо не прямо знищує ембріони, то цілеспрямовано піддає їх опосередкованої загибелі. Крім того, при настанні багатоплідної вагітності в результаті ЕКЗ лікарі наполегливо пропонують провести «редукцію зайвих ембріонів», що знаходяться в матці вагітної жінки [4].

Так, на думку ігумена Артюхіна, члена Церковно-громадської ради з біомедичної етики Московського Патріархату, людина несе моральну відповідальність не тільки за «надлишкові» ембріони, але також і за пересажені в матку ембріони, якщо вагітність не виникне і вони загинуть. Ігумен Артюхін впевнений, що ризик загибелі ембріонів, пересаджених в матку при ЕКЗ, вище, ніж у ембріонів, що з'явилися в результаті природного зачаття. На його думку (яку, ймовірно, виражає думку ради з біомедичної етики Московського Патріархату), пересадка ембріонів в матку є не що інше, як науковий експеримент, а ціною експерименту є людське життя, тому як ембріони, з точки зору православ'я, вже є «людьми» [6].

Поява дитини на світ – Божа милість, зазначає священник Євген Попеченко. Відсутність у сім'ї можливості народити дітей – це проблема, яку варто вирішувати в тому числі і шляхом покаяння. У процесі ж медичного запліднення в пробірці отримують кілька ембріонів, і тільки частина виживає, а то і жоден з них. Виходить, людина народжується за рахунок життя своїх рідних сестер і братів. Такий експеримент, з духовної

точки зору, дуже небезпечний – на нещасті одних щастя інших не побудуєш. З можливістю подібного способу народження можна було б погодитися лише в одному випадку: якщо б мідики запліднили в пробірці лише одну яйцеклітину, і вийшов ембріон, що стовідсотково приживався би в утробі матері [7].

2. *Отримання статевих клітин.* Наступна ЕКЗ-асоційована релігійно-етична проблема пов'язана зі способом отримання чоловічих статевих клітин. Найбільш простим, дешевим методом є отримання сім'я за допомогою онанізму «рукоблуддя». Це є гріхом і не може бути допустимо для православної людини. Крім того, способи отримання чоловічих статевих клітин не обмежуються вищенаведеним. У літературі описані як лікарські маніпуляції для одержання сім'я, так і збір сім'я в результаті подружнього статевого контакту [8].

3. *Втручання до процесу запліднення третьої сторони.* На особливій значимості даної релігійно-етичної проблеми наполягає Римо-Католицька церква. Одна з основних етичних вимог дітородження на її погляд є те, що воно повинно бути «результатом союзу і особистісних відносин подружжя» [9, с. 239]. Тому «акт дітородіння, - пише Е. Сгречча, - не має тілесного вираження, залишається позбавленим не біологічного фактору (який відтворюється технологічно при перенесенні гамет), а міжособистісного спілкування, яке у всій повноті і єдності можна висловити лише в тілі» [с. 241]. Таким чином, Католицька церква відкидає ЕКЗ, оскільки в процес зачаття вторгаються треті особи – ембріолог, гінеколог та ін.

4. *Донорство статевих клітин; сурогатне материнство.* Поняття втручання в процес запліднення третіх осіб може стосуватися і сурогатного материнства, а також використання статевих клітин людини, яка не є чоловіком або дружиною. Саме тому тут необхідно відмітити негативне ставлення Цер-

кви, дані різновиди допоміжних репродуктивних технологій етично абсолютно неприйнятні. Використання сторонніх статевих клітин фактично руйнує шлюбний союз, даючи можливість інтимного з'єднання зі сторонньою людиною на рівні клітин [4].

Запліднення самотніх жінок з використанням донорських статевих клітин або реалізація «репродуктивних прав» самотніх чоловіків, а також осіб з т. зв. нетрадиційною сексуальною орієнтацією, позбавляє майбутню дитину права мати матір і батька. Вживання репродуктивних методів поза контекстом благословенної Богом сім'ї стає формою богоборства, здійснюваного під прикриттям захисту автономії людини і перекручено розуміється свободи особистості [10, с. 26].

Сурогатне материнство, з точки зору Церкви – протиприродно і морально неприпустимо навіть в тих випадках, коли здійснюється на некомерційній основі. Ця методика передбачає руйнування глибокої емоційної і духовної близькості, яка формується між матір'ю і немовлям вже під час вагітності [11, с. 46].

Разом з тим, на засіданні Священного Синоду Православної Церкви 25-26 грудня 2013 року велося обговорення практики сурогатного материнства і можливості хрещення дітей, що народилися в результаті нього. Був прийнятий документ «Про хрещення немовлят, що народилися за допомогою «сурогатної матері», в якому говориться наступне: «Припустимим засобом медичної допомоги бездітному подружжю Церква вважає штучне запліднення статевими клітинами чоловіка, якщо це не супроводжується знищенням запліднених яйцеклітин, оскільки воно не порушує цілісності шлюбного союзу, не відрізняється принциповим чином від природного зачаття і відбувається в контексті подружніх відносин» (ОСК XII.4). Що ж

стосується практики так званого «сурогатного материнства», то вона однозначно засуджується Церквою» [12]. Таким чином, Священний Синод засудив практику ЕКЗ не саму по собі, але лише тому, що вона пов'язана з утворенням і знищенням «надлишкових» ембріонів.

Цей висновок підтверджує прот. Максим Козлов, член Біблійно-богословської комісії. У своєму коментарі на вказаний Синодальний документ він говорить: «При цьому ЕКЗ Церква не забороняє – за винятком випадків, коли мова йде про редукцію, тобто про позбавлення від «зайвих» запліднених яйцеклітин» [13].

Цікавими, як на наш погляд є й існуючі в релігійно-правовій літературі пропозиції до законодавства, з врахуванням ставлення Церкви. Так, в цілому, хоч і простежується негативне ставлення різних релігій до ДРТ, проте, проблеми, що викликають негативні погляди релігій на ДРТ, можуть бути врегульовані шляхом включення відповідних норм до Закону, а саме: кількість створюваних ембріонів не може перевищувати того, що може бути перенесено за один цикл ЕКЗ; можливість укладення договору сурогатного материнства має відбуватися тільки на безоплатній основі і лише за умови, що сурогатна мати є родичкою генетичної матері або жінки, яка скористалася донорською яйцеклітиною, або родичкою чоловіка генетичної матері або жінки, яка скористалася донорською яйцеклітиною.

Таким чином, як бачимо, релігійні проблеми, що виникають при застосуванні методу ЕКЗ, пов'язані з декількома його складовими: отримання статевих клітин, відсутність зв'язку зачаття з природним уявленням про подружню близькість, отримання надмірної кількості ембріонів і маніпуляції з ними (елімінація, редукція, заморожування ембріонів, преімплантаціона діагностика), використання статевих клітин третіх

осіб. При цьому, екстракорпоральне запліднення може бути морально виправданим релігією і припустимим методом терапії безпліддя для православного християнина, якщо при цьому не відбувається вбивство ембріонів і не порушується зв'язок подружжя «в єдиній плоті» навіть на рівні статевих клітин.

Література:

1. Выступление игумена Филиппа (Рябых), представителя Русской Православной Церкви при Совете Европы, кандидата богословия и кандидата политических наук, на VIII заседании совместной комиссии по диалогу «Православие-Ислам» 26 июня 2012 года. URL: <http://www.strasbourg-reor.org/?topicid=923>
2. Шавріна І.В., Біоетика і релігія: теоретико-методологічні проблеми дослідження. Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія. 2016. № 1 (23). С. 134-137.
3. Основы социальной концепции Русской Православной Церкви. М.: Отдел внешних церковных связей Московского Патриархата, 2008. С. 135.
4. Тарабрин Роман, Священник. Отношение Православной Церкви к экстракорпоральному оплодотворению. Московские епархиальные ведомости. № 9-10. 2014. URL: <https://mepar.ru/library/vedomosti/77/1716/>
5. Royere D. Embryo characteristics and cryopreservation outcome // ESHRE Campus symposium Cryobiology & Cryopreservation of Human Gametes & Embryos Brussels, Belgium, 2004, p. 28. URL: <http://www.eshre.eu/~media/emagic%20files/SIGs/Embryology/Archive/Syllabus%20Brussels%202004.pdf>.
6. Защита эмбриона человека in vitro. Доклад Рабочей группы по защите эмбриона и плода человека. Руководящий Комитет по биоэтике Совета Европы (CDBI). Страсбург, 19 июня 2003 г. (научная редакция член.-корр. РАН Б. Г. Юдина и проф. Л. Ф. Курило).

7. Хайдаршина Л., Шорин А., Соломатов С. Как к зачатию «из пробирки» относится религия? Облгазета.ru. URL: <https://www.oblgazeta.ru/society/12189/>
8. Тарабрин Р., свящ. К вопросу об этической оценке метода ЭКО с православной точки зрения в контексте последних достижений биомедицины. URL: <http://www.bogoslov.ru/text/4007414.html>.
9. Сгречча Э., Тамбоне В. Биоэтика. Учебник. Перевод с итальянского, 2001. Библейско-богословский институт св. апостола Андрея, 2002. 561 с.
10. Аксенов Игорь, прот. Прогресс и современное человеческое достоинство. Этические вопросы современных вспомогательных репродуктивных технологий. Православие и проблемы биоэтики. Сборник работ. М., 2017. С. 25-29.
11. Балашов Николай, прот. Репродуктивные технологии: Дар или искушение? Православие и проблемы биоэтики. Сборник работ. М., 2017. С. 45-49.
12. Документ «О крещении младенцев, родившихся при помощи «суррогатной матери». Журнал заседания Священного Синода Русской Православной Церкви 25—26 декабря 2013 года (№ 158). URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/3481024.html>.
13. Козлов Максим, прот. Почему нужно каяться за суррогатное материнство? URL: http://www.mpda.ru/site_pub/2021507.html

Грень Н.М.
к.ю.н, суддя Львівського окружного
адміністративного суду,
м. Львів, Україна

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ ПРОТИДІЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ

Право на рівність та недискримінацію було непросто прийняти міжнародним співтовариством. Під час Паризької конференції 1919 р., що відбулася після першої світової війни Японія інтенсивно пропонувала створити міжнародний еталон щодо дотриманням принципу расової рівності, котрий був би внесений до Угоди Ліги Націй. Хоча більшість одинадцять з сімнадцять членів конференції) проголосували за пропозицію японців, президент США В. Вільсон «раптом заявив зі свого крісла, що поправка не вдалася». Незважаючи на енергійні протести кількох делегатів, він вказав що поправка нелогічна і тому Угода Ліги Націй навіть не містила жодного прямого посилення на принцип рівності загалом людей та рівності між державами [1]. Ліга Націй все ж намагалася здійснити захист прав людини міжнародними засобами. Однак таке занепокоєння обмежувалось лише встановленням певних умов для захисту меншин у кількох країнах.

Однак прогрес щодо рівності був досягнутий вже згодом у 1945 році, після чергового глобального військового невимовно-

го жаху. Світ уже не міг закрити очі на такі мерзенні практики дискримінації та загрози світового масштабу. У другому абзаці преамбули до Статуту ООН, представники Організації висловлюють свою рішучість «затвердити віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особистості, в рівноправність чоловіків і жінок і в рівність прав великих і малих націй».

Відповідно до статей 1 (2) та (3) Хартії цілі Об'єднаних Націй, серед іншого, мають «розвивати дружні стосунки між державами, засновані на повазі за принцип рівних прав та самовизначення народів» і «досягти міжнародного співробітництва у вирішенні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного і гуманітарного характеру і в сприянні та заохоченні поваги до прав людини та основні свободи для всіх без різниці щодо раси, статі, мови, або релігії».

Стаття 2 (1) прямо підтверджує, що «Організація базується на принцип суверенної рівності всіх його членів», принцип недискримінація при дотриманні прав людини підтверджена у статті 13 (1) (b), 55 (c) та 76 (c).

Ці норми створюють основні принципи міжнародного права, утверджують основи інституту прав людини цивілізованих народів та як стверджують науковці створюють «те, що можна з певним виправданням назвати міжнародним конституційним правом таким чином, сьогодні міцно базується як на принципах рівності між державами та рівної вартості всіх людей» [2]

У 1945 р. Була створена Комісія ООН з прав людини, на яку було покладено завдання скласти Міжнародний законопроект про права людини, згідно з яким ці права та свободи будуть визначені.

Перша частина Білла про права була досягнута, коли 10 грудня 1948 року Генеральна Асамблея одноголосно прийняла

Загальну декларацію прав людини «як загальний стандарт досягнення для всіх народів і всіх націй».

Після такої заборони дискримінації за ознакою раси, статі, мови і релігії в Статуті ООН, прийняття Загальної декларації прав людини (1946) разом з Конвенцією про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, що була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 9 грудня 1948 р. як Резолюція Генеральної Асамблеї ООН. Це наступним важливим кроком у юридичне закріплення принципу рівності перед законом та формування політики заборони дискримінації.

Стаття 1 Загальної декларації проголошує, що «Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах», тоді як, згідно зі статтею 2 «Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища. Крім того, не повинно проводитися ніякого розрізнення на основі політичного, правового чи міжнародного статусу країни або території, до якої людина належить, не-залежно від того, чи є ця територія незалежною, підопічною, несамоврядованою або як-небудь інакше обмеженою у своєму суверенітеті» [3].

Що стосується права на рівність, стаття 7 Загальної декларації передбачає, що: «Всі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якої різниці, на рівний їх захист законом. Усі люди мають право на рівний захист від якої б то не було дискримінації, що порушує цю Декларацію, і від якого б то не було підбурювання до такої дискримінації».

У грудні 1948 року Генеральна Асамблея ООН прийняла Конвенцію про запобігання та покарання за злочин геноциду. Він набув чинності в 1961 році, а зараз його ратифікували

вісімдесят дві держави. Геноцид у Конвенції визначається як вчинення певних дій з метою знищення повністю або частково національної, етнічної, расової чи релігійної групи. (Стаття II (а) - (е)) Геноцид за міжнародним правом позначається як злочин, незалежно від того, чи вчинений він під час війни чи миру. (статті I Конвенції). Ідентичне визначення терміну геноцид міститься у статті 6 Конвенції Римський статут Міжнародного кримінального суду, 4 у статті 4 (2) Статуту Міжнародного трибуналу за колишньою Югославією та в статті 2 (2) Статуту Міжнародний трибунал по Руанді.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 1966 року(вступили в силу в 1976 році) і є головними юридично обов'язковими інструментами застосування в усьому світі. Обидва пакти були розроблені з метою розширення прав, викладених в Загальній декларації прав людини, та надання їм юридичної сили (в рамках договору). Разом із нею та відповідними факультативними протоколами вони формують Міжнародний білль про права.

В Міжнародний пакт про громадянські і політичні права у ст. 2 (1), вказує, що кожна держава-учасниця: «зобов'язується поважати і забезпечувати всім перебуваючим у межах її території та під її юрисдикцією особам права, визнані в цьому Пакті, без будь-якої різниці щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини».

Стаття 26 Пакту є наріжним каменем захисту від дискримінація відповідно до Пакту, вказуючи, що «всякого роду дискримінація повинна бути заборонена законом, і закон повинен гарантувати всім особам рівний і ефективний захист проти

дискримінації за будь-якою ознакою, як-от: раса, колір шкіри, стать, мова, релігія, політичні чи інші переконання, національне чи соціальне походження, майновий стан, народження чи інші обставини» [4].

На відміну від статті 2 (1), яка пов'язана з правами, визнаними в Пакт, стаття 26 передбачає «автономне право» на рівність і «забороняє» дискримінація в законі або фактично в будь-якій галузі, що регулюється та охороняється владою. Стаття 20 (2) зобов'язує держави-учасниці забороняти законом будь-який виступ на користь національної, расової чи релігійної ненависті, що являє собою підбурювання до дискримінації, ворожнечі або насильства, останній повинен бути заборонений законом.

Література:

1. Mbaye K. ARTICLE 2, Paragraph 1", La Charte des Nations Unies – Commentaire article par article, 2nd edn, Jean-Pierre Cot and Alain Pellet, eds. (Paris, ECONOMICA, 1991. P. 83.
2. Human Rights in the Administration of Justice: A Manual on Human Rights for Judges, Prosecutors and Lawyers New York and Geneva, 2003 c. 635 URL: <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/training9Titleen.pdf>
3. Загальна декларація прав людини URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights-full-version>
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: ратиф. Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII від 19.10.73 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

Демко Л.М.,
д.ю.н., проф., проф. каф. конституційного права
Інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

ОБОВ'ЯЗОК ДЕРЖАВИ З ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА КОЖНОГО НА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ

Право людини на медичну допомогу є гарантією реалізації права на життя, а також свободи від тортур, нелюдського або такого, що принижує гідність поводження, інших прав і свобод людини. Відповідно до ст. 3 Конституції України утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Держава зобов'язана створити ефективний нормативно-правовий та організаційно-правовий механізм забезпечення права кожного на медичну допомогу.

З 2014 р. в Україні триває реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади, з 2015 р. Урядом України ініційовано трансформаційну реформу системи охорони здоров'я, з 2018 р. в Україні триває реформа системи фінансування охорони здоров'я. Гостра респіраторна хвороба COVID-19, спричинена коронавірусом SARS-CoV-2 стала індикатором ефективності існуючих в Україні нормативно-правового та організаційно-правового механізмів забезпечення пра-

ва кожного на медичну допомогу і, відповідно, ефективності проміжних результатів вище зазначених реформ.

Аналіз законодавства України та практики його застосування свідчить, що сьогодні при наданні громадянам України безоплатної медичної допомоги в державних і комунальних закладах охорони здоров'я в умовах COVID-19, потребують розв'язання такі проблеми:

1. функціонування госпітальних округів;
2. фінансування закладів охорони здоров'я;
3. відсутність в законодавстві України чіткого визначення ролі госпітальних рад;
4. забезпечення ізоляції хворих на COVID-19 пацієнтів;
5. надання закладами охорони здоров'я, які мають окремі корпуси і забезпечують ізоляцію хворих на COVID-19 пацієнтів, планової медичної допомоги при встановленні карантину та запровадженні посиленних протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2;
6. кількість команд лікарів та медичних працівників у командах, які забезпечують надання медичної допомоги в стаціонарі пацієнтам, хворим на COVID-19;
7. забезпечення медичної допомоги хворими на COVID-19 пацієнтами сімейним лікарем;
8. створення і функціонування бригад швидкої медичної допомоги в новостворених об'єднаних територіальних громадах;
9. державне регулювання господарювання з постачання кисню.

Жаровська І.М.,
д.ю.н., проф., проф. кафедри теорії та філософії права,
конституційного та міжнародного права
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Домашнє насильство є колосальною проблемою людства, порушує індивідуальність людини, зазіхає на її права та свободи. У всьому світі, ще до початку пандемії COVID-19, кожна третя жінка зазнавала фізичного або сексуального насильства переважно з боку інтимного партнера. Хоча не тільки жінки, але й всі члени сім'ї можуть стати жертвами домашнього насильства.

В законі «Про запобігання та протидію домашньому насильству» його розуміють як діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) в родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [1].

Проблема особливо актуалізувалася у 2020-2021 році в контексті загроз пандемії COVID-19. Пандемія спричинила обмеження прав людини та заходи медичного характеру, які вживає держава для подолання проблеми. Проте первинно питання сучасної реальності – це доступ до якісних медичних послуг. Саме жінки як незахищена група страждають в цій сфері особливо. Жінки непропорційно представлені в секторах охорони здоров'я та соціальних послуг, збільшуючи ризик впливу на цю хворобу. Стрес, обмежена мобільність та порушення засобів до існування також збільшують вразливість жінок та дівчат до гендерного насильства та експлуатації. Також національні системи охорони здоров'я перенаправляють ресурси від послуг із сексуального та репродуктивного здоров'я, доступ до жінок до планування сім'ї, допологової допомоги та інших критичних послуг, що призводить до суттєвої гендерної дискримінації.

Як вказано у звіті Фонду народонаселення ООН щодо ситуації в Ємені «найпростіший запобіжний захід - миття рук - для багатьох не є можливим. Понад 9,1 мільйона жінок та дівчат потребують підтримки для задоволення основних потреб у воді, санітарії та гігієні. Зростаючі ціни та знижена купівельна спроможність також виводять чисту воду та предмети особистої гігієни в недоступний для найбільш вразливих груп» [2].

Карантинні заходи спричинили спалах домашнього насильства. Звіт Довідкової Експертної групи з питань протидії насильству щодо дівчат та жінок за березень 2020 року вказує, що надходять повідомлення про збільшення кількості випадків гендерно зумовленого насильства в країнах, які найбільше постраждали від епідемії COVID-19. Наприклад, організації з протидії домашньому насильству зазначають, що посилені карантинні заходи та інші заходи із соціального дистанціюван-

ня збільшили кількість повідомлень про випадки домашнього насильства, вчиненого в результаті стресової ситуації в сім'ях, пов'язаної із станом здоров'я та економічними потрясіннями, а також з вимушеним співіснуванням в обмежених умовах житлових приміщень .

В Настанові координаційних груп з питань гендерно зумовленого насильства міститься застереження, що «домашня ізоляція чи інші заходи, які зобов'язують жінок та дівчат залишатися вдома в ситуації беззахисності, можуть збільшити ризик насильства, включаючи сексуальні домагання, наругу та насильство з боку інтимного партнера» [3].

ВООЗ повідомляє, що насильство над жінками, як правило, посилюється під час кожного виду надзвичайних ситуацій, включаючи епідемії. Жінки переселенці, біженці та проживають у районах, що постраждали від конфлікту, особливо вразливі. Хоча дані мізерні, звіти з Китаю, Великобританії, Сполучених Штатів та інших країн пропонують збільшити кількість випадків домашнього насильства після спалаху COVID-19. Згідно з доповіддю, кількість випадків домашнього насильства, повідомлених у відділенні поліції в Цзінчжоу, місто в провінції Хубей, втричі в лютому 2020 року порівняно з аналогічним періодом попереднього року [4].

Побоювання експертів підтвердилися. Статистика невтішна - у середньому в Україні на лінію 102 за день надходить приблизно 1600 викликів, пов'язаних із випадками домашнього насильства. В умовах карантину, за даними Національної «гарячої лінії» із попередження домашнього насильства, яку підтримує UNFPA Україна кількість звернень збільшилась удвічі [5]. Звернемо увагу, що ця проблема не є виключно національною – «кількість звернень у таких країнах, як Італія, Франція, Німеччина, Велика Британія виросла подекуди на 30-40 %» [6]

Проблема активізації насильства такої форми пов'язана також з утрудненням отримання послуг, які можуть надаватися громадськими організаціями чи органами публічної влади для суб'єктів, які стали жертвами домашнього насильства. З огляду на збільшення кількості повідомлень про випадки гендерно зумовленого насильства, забезпечення жінок і дівчат доступом до послуг з надання допомоги у таких випадках залишається критично важливою і життєво необхідною діяльністю. Водночас, охорона здоров'я і підтримка добробуту фахівців служб з протидії гендерно зумовленому насильству, і сприяння активнішим зусиллям, спрямованим на припинення пандемії, мають першочергове значення, оскільки традиційні методи надання послуг у сфері протидії гендерно зумовленому насильству поставлені під питання. Для забезпечення доступності життєво важливих послуг потрібен гнучкий і адаптивний підхід, який не створює загроз для безпеки працівників/працівниць служб з протидії гендерно зумовленому насильству [7].

Знову звернемося до невтішної практики. В Ємені служби репродуктивного здоров'я, що функціонували як міжнародні місії були змушена призупинити надання медичної допомоги у 140 із 180 закладів охорони здоров'я. Це може спричинити позбавлення аж 320 000 вагітних від необхідної медико-санітарної допомоги [8].

Наприкінці, вкажемо на економічні проблеми спричинені пандемією, які можуть мати вагомніше значення ніж сама хвороба. Звіт Форду з Народонаселення ООН щодо Африки вказує, що понад 45 мільйонів людей, які не мають безпечної їжі в Південній Африці сильно постраждали від соціально-економічного впливу обмежень, особливо Зімбабве. Вторгнення саранчі на Схід та Африканський пік COVID-19 спричиняє продо-

вольчу кризу, яка може мати значні наслідки для сексуального та репродуктивного здоров'я жінок та дівчат та потенційно призвести до зростання насильства на гендерній основі [9].

Директор всесвітньої продовольчої програми ООН Девід Бізлі заявив, що пандемія коронавірусу може викликати голод «біблійних масштабів», якщо не почати боротися з ним зараз. За його словами, більше 30 країн, що розвиваються, можуть постраждати від масового голоду, а в 10 з цих країн вже більше 1 мільйона людей перебувають на межі голоду [10].

Організація Об'єднаних Націй в Україні закликає Україну прискорити ратифікацію конвенції Ради Європи «Про запобігання та протидію насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами» (Стамбульська конвенція), прислухаючись до голосів 25 000 громадян та громадянок, які підписали петицію до Президента України із закликом до дії. Ця конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству націлена на превенцію та на боротьбу з цим негативним соціальним явищем та встановлює нульову толерантність з боку державних органів до такого виду дій. Імплементация такого документу є вагомим кроком щодо приведення національного законодавства на рівень європейських стандартів.

Література:

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.17. 2229-VIII Відомості Верховної Ради. 2018, № 5, ст.35
2. United Nations Population Fund COVID-19 strikes Yemen as humanitarian funding dries up URL: <https://www.unfpa.org/news/covid-19-strikes-yemen-humanitarian-funding-dries>
3. Планування заходів реагування на COVID-19: настанови для координаційних груп з питань гендерно зумовленого насильства

- (ГЗН) Редакція від 18 березня 2020 року URL:<https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf>
4. COVID-19 and violence against women What the health sector/system can do 26 March 2020 URL:<https://www.who.int/reproductivehealth/publications/emergencies/COVID-19-VAW-full-text.pdf>
 5. Дім (не)безпеки: як МВС України протидіє домашньому насильству в умовах карантину URL: https://ukraine.unfpa.org/uk/news/MoIA_DV
 6. В ізоляції, але не в безпеці. Допомога постраждалим від домашнього насильства в умовах карантину за підтримки UNFPA Україна URL: <https://ukraine.unfpa.org/uk/isolationGBV>
 7. Єкер Р., Ерскін Д. Ведення випадків ГЗН та пандемія COVID-19. Довідкова експертної групи з питань гендерно зумовленого насильства URL: https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/Final%20guidance-on-gbv-case-management-in-the-face-of-covid-19-outbreak-final-draft_new.pdf
 8. A matter of life and death for Yemen's women and girls as funding dries up URL: <https://www.unfpa.org/news/matter-life-and-death-yemens-women-and-girls-funding-dries>
 9. United Nations Population Fund. COVID-19 Situation Report No. 3 for UNFPA Eastern and Southern Africa URL: <https://www.unfpa.org/resources/covid-19-situation-report-no-3-unfpa-eastern-and-southern-africa>
 10. Пандемія коронавірусу викличе голод «біблійних масштабів» – ООН URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/04/22/7248882/>

Менджул М.В.
д.ю.н., доц.,
проф. кафедри цивільного права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна

ЄВРОПЕЇЗАЦІЯ ІНСТИТУТУ ШЛЮБУ В УКРАЇНІ ТА ДОСВІД СПОЛУЧЕНОГО КОРОЛІВСТВА

Сім'я та шлюб є цінними для українського суспільства, що зумовило регулювання окремою статтею Конституції України права на укладення шлюбу, який має ґрунтуватися на вільній згоді як жінки, так і чоловіка.

На разі в Україні дозволено виключно укладення шлюбу між особами протилежної статті, чого не можна сказати про законодавство багатьох європейських держав. Серед держав – членів ЄС до цього часу заборонено укладати одностатевим парам шлюби чи цивільні партнерства в Болгарії, Латвії, Литві, Польщі, Румунії та Словаччині [1, с. 17]. Таким чином, європейська інтеграція України не залежить жодним чином від надання права на шлюб чи реєстрацію цивільного партнерства особам однієї статті. Важливим є вочевидь комплексна та системна державна політика по виконанню зобов'язань згідно положень Угоди про асоціацію з ЄС.

Серед європейських держав інтерес становить законодавство Сполученого Королівства у частині регулювання права на

шлюб. Сполучене Королівство складається з трьох юрисдикцій (Англії та Уельсу, Північної Ірландії, Шотландії), кожна з них має свої особливості у регулюванні сімейних відносин загалом, у тому числі і в реєстрації шлюбу. У рамках цих тез проаналізуємо особливості укладення шлюбу в Англії та Уельсі, а також Шотландії.

Здійснений аналіз дозволив нам виділити такі відмінності у регулюванні інституту шлюбу в Англії та Уельсі, а також Шотландії:

- на території Англії та Уельсу порядок укладення шлюбу регулює спеціальний закон 1949 р. [5], а в Шотландії – Закон про шлюб (Шотландія) 1977 року, в який були внесені суттєві зміни у 2006 році.
- На відміну від Англії та Уельсу, в Шотландії досить довго поряд з формальними шлюбами, можна було укласти неформальні шлюби, які визнавалися державою (шлюб, вважався укладеним, у зв'язку із спільним проживанням чоловіка і дружини, які погодилися жити разом і вважалися одруженими серед близьких та знайомих. Такий тип неформального шлюбу був дійсний до змін у законодавстві у 2006 році. Проте неформальні шлюби, укладені до 2006 року є дійсними [2, с. 43]).
- В Англії та Уельсі, а також в Шотландії шлюб можна укласти після досягнення 16 років, але на відміну від Шотландії, при укладенні шлюбу в Англії та Уельсі особами до 18 років потрібна згода батьків.
- В Англії та Уельсі, а також в Шотландії можна укласти шлюб та цивільне партнерство. При чому у Шотландії цивільні партнерства були дозволені для одностатевих пар ще у 2005 році, а для осіб протилежної статі тільки з 30 червня 2021 року [3]. З 2004 року в Англії та Уельсі

можна було реєструвати одностатеві партнерства [4], а з 2014 року і одностатеві шлюби [6].

Водночас багато процедурних моментів по укладенню шлюбу є подібними. Так, для укладення шлюбу потрібно подати повідомлення про одруження до реєстраційного офісу, незалежно від церемонії шлюбу (релігійної чи світської). Водночас у Шотландії повідомлення про шлюб подається принаймні за 29 днів до бажаної дати укладення шлюбу (якщо один з майбутнього подружжя не підданий Сполученого Королівства, то рекомендований термін – за 10-12 тижнів до дня укладення шлюбу), а в Англії та Уельсі – не раніше ніж як через двадцять вісім днів, а шлюб можна укласти протягом 12 місяців.

Для укладення шлюбу на території всього Сполученого Королівства реєстратор повинен видати «графік шлюбу» («marriage schedule»), який є підставою для проведення світської або релігійної церемонії укладення шлюбу. У Шотландії «графік шлюбу» видається не менш як за сім днів до укладення шлюбу, а після церемонії має бути повернутий протягом трьох днів реєстратору.

Громадяни України, як і громадяни інших держав (наприклад, Австралії, Канади, Нової Зеландії, США тощо) щоб в'їхати на територію всього Сполученого Королівства для укладення шлюбу мають отримати візу.

Вихід Сполученого Королівства із складу ЄС вплинув і на порядок в'їзду громадянами ЄС. Так, якщо один із майбутнього подружжя є громадянином держави-члена ЄС, і він проживав на території Сполученого Королівства до 31 грудня 2020 року, він може подати відповідну заяву і продовжити проживати після 30 червня 2021 р., кінцевий термін подання відповідної заяви – 30 червня 2021 року. З першого липня 2021 року потрібна віза як і для громадян України [7].

Таким чином, на прикладі Сполученого Королівства ми продемонстрували на скільки можливі відмінності у регулюванні порядку укладення шлюбу в рамках однієї країни і питання європейської інтеграції не передбачають уніфікацією правового регулювання всіх правових інститутів, і в тому числі інституту шлюбу. Водночас, варто в Україні дозволити особам протилежної статті реєструвати цивільні партнерства, що сприятиме захисту майнових прав осіб, які на разі проживають у фактичних союзах.

Література:

1. Менджул М. В. Принцип рівності та право на шлюб. Конституційно-правові академічні студії. 2019. № 1. С. 15 – 20.
2. Менджул М.В. Принципи правового регулювання сімейних відносин у Великобританії та Ірландії. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2018. № 36. Т.2. С. 42-45.
3. Civil Partnership (revised 2021). URL: <https://www.edinburgh.gov.uk/marriages-civil-partnerships/conversion-civil-partnership-marriage> (дата звернення: 15 червня 2021 р.).
4. Civil Partnership Act 2004, 18th November 2004. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2004/33> (дата звернення: 15 червня 2021 р.).
5. Marriage Act 1949. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo6/12-13-14/76/contents> (дата звернення: 15 червня 2021 р.).
6. Marriage (Same Sex Couples) Bill (HC Bill 126). URL: https://publications.parliament.uk/pa/bills/cbill/2012-2013/0126/cbill_2012-20130126_en_1.htm (дата звернення: 16 червня 2021 р.).
7. Marriages and civil partnerships in England and Wales. URL: <https://www.gov.uk/marriages-civil-partnerships> (дата звернення: 16 червня 2021 р.).

Нечипорук А.Ю.
к.ю.н., асист. каф. цивільного права та процесу
Ужгородського національного університету
м. Ужгород, Україна

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПРАВА ВЛАСНОСТІ КРІЗЬ ПРИЗМУ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Відповідно до ст. 1 Протоколу 1 до Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод «кожна фізична або юридична особа має право на мирне користування своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений його майна, крім суспільних інтересів та за умов, передбачених законом та загальними принципами міжнародного права» [1].

Однак, право власності виступає одним із найбільш суперечливих і складних прав людини. Оскільки саме право, яке одні вважають центральним для концепції прав людини, вважається іншими інструментом зловживання. Можна сказати, що це право захищає «тих, хто має» від «тих, хто не має». Аналізуючи категорію «власності» у практиці Європейського суду з прав людини можна дійти висновків, що розуміння «власності» постійно розширюється та набуває нових інтерпретацій. Як таке, поняття власності має автономне значення, яке часто суттєво відрізняється від національного законодавства.

Перше, що спадає на думку при аналізі ст. 1 Протоколу 1 Європейської Конвенції про захист прав людини та основопо-

ложних свобод є те, що поняття «власності» або ж «майна» тлумачиться актом надзвичайно широко. Під захист досліджуваної статті крім рухомого або нерухомого майна підпадають позови про відшкодування збитків, матеріальні чи нематеріальні блага, серед яких патенти, цінні папери, права на пенсію, права орендодавців, економічні інтереси, пов'язані з веденням бізнесу, права на зайняття професійною діяльністю, рішення арбітражного органу у зв'язку зі спором тощо [2, с.207-208]. Однак, захист права за статтею 1 Протоколу 1 не застосовується до тих пір, поки неможливо пред'явити претензію до відповідного майна реально, тобто дана стаття окреслює лише існуюче майно, а не право придбання такого майна в майбутньому. Звідси випливає, що намір успадкувати майно в майбутньому, наприклад, не буде захищене статтею 1.

Так, стаття 1 Протоколу 1 містить три окремі правила, які стосуються регулювання права власності особи. Це судження було вперше висунуто Європейським судом з прав людини у своєму рішенні у справі «Спорронг та Льоннрот проти Швеції», яке стало знаковим у вирішенні справ, які виникали з порушень права власності. Справа стосувалася деяких досить цінних об'єктів нерухомості (маєтку Спорронг та майна Льоннрот) у центральній частині Стокгольму в Швеції. Адміністративна рада округу вирішила, що об'єкти власності потрібні для забудови, і наклала два різних заходи: дозвіл на експропріацію та заборону на будівництво, що перешкоджало будь-якому будівництву будь-якого типу. У даній справі Суд дійшов висновку, що незважаючи на те, що фактичної експропріації не відбулося та заявники не були позбавлені власного майна, обмеження, які були накладені на їх майно державою стали прямою перешкодою в реалізації їхніх прав як власників майна, а саме експропріацію щодо маєтку Спорронг строком

на 23 роки та щодо майна пані Льоннрот на 8 років, а також заборони будівництво строком на 23 та 12 років. Суд зазначив, що хоча юридично право власності на їхнє майно залишається недоторканим, на практиці можливість реалізації права на власність значно зменшилася. У зв'язку з цим, Суд визнав втручання у право власності заявників, та вивів три ключові моменти ст. 1 Протоколу 1 Конвенції, а саме:

- принцип мирного користування майном;
- випадки позбавлення майна та умови такого позбавлення;
- право держави контролювати використання власності відповідно до загальних інтересів суспільства, застосовуючи такі закони, які вважає необхідне з метою дотримання положень законодавства та забезпечення інтересів громадян [3].

Практика Європейського Суду з прав людини виводить наступні критерії правомірності втручання в здійснення права власності особою:

- чи є таке втручання законним;
- чи переслідує воно законний інтерес;
- чи є таке обмеження пропорційним визначеним цілям [4, с.128].

Підсумовуючи, слід зазначити, що відповідно конституційних положень, за якими міжнародні договори стають частиною національного законодавства у випадку їх ратифікації Україною, конвенційні положення мають неабияке значення для напрацювання судової практики України та вирішення суперечок у сфері права власності особи.

Література:

1. Протокол до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод від 20.03.1952. Рада Європи. № 994_535. Офіційний вісник України. 2006. №32. Ст. 453.
2. Карнаух Б.П. Поняття майна в контексті статті 1 Протоколу № 1 до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Проблеми законності. 2016. Вип. 132. С. 205-214.
3. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Sporrong v. Lonnroth v. Sweden» on 18 December 1984 (Application № 7151/75). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57579> (дата звернення: 10.06.2020).
4. Новіков Д.В. Межі втручання держави у здійснення права власності у практиці Європейського суду з прав людини. Право і громадянське суспільство. №3. 2005. С.127-135.

Пархоменко С.А.
директор центру зовнішньо-політичних
досліджень «OPAD»

ДО ПИТАННЯ МЕЖ ДИСКРЕЦІЙНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ГЛАВИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ЩОДО ІНТЕГРАЦІЇ В НАТО

Конституція України надає Президенту України досить широке коло повноважень у сферах зовнішньої політики та захисту національної безпеки. У руслі російської військової агресії проти України набуває особливого значення правова природа цих повноважень глави української держави у сфері зовнішньої політики. Їх конструкція у положеннях ст. 102 та 106 Конституції України за своєю природою має дискреційний характер. Дискреційний характер таких повноважень Президента України викликає питання щодо меж дискреції глави держави при їх реалізації через обмеження нормами-принципами Конституції України. Відповідно до ч. 2 ст. 102 Конституції Президент України є гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору».

В преамбулі Конституції України вказано про незворотність євроатлантичного курсу України. Системне тлумачення вказаних конституційних положень демонструє, що Прези-

дент України має своїм аксіологічним спрямуванням забезпечення євроатлантичної інтеграції в контексті реалізації наданих йому Конституцією України повноважень (визначені ст. 106 Конституції України).

Зокрема, варто відзначити такі повноваження президента, що можуть безпосередньо сприяти європейському та євроатлантичному курсу України: право законодавчої ініціативи, право вето на закони, прийняті Верховною Радою України, призначення персонального складу Ради національної безпеки і оборони України, подання на затвердження парламентом кандидатури голови Служби безпеки України.

Важливим є те, що Конституція України не прописує прямих обмежень для Президента України при реалізації будь-якого з цих дискреційних повноважень. Тому важливим є вироблення практичного розуміння та правових рекомендацій для глави держави щодо обмежень або орієнтирів при реалізації вказаних повноважень. Зasadничче значення для формування таких рекомендацій має необхідність главі держави при реалізації своїх повноважень зважати на чинну редакцію преамбули Конституції України та положення ч. 2 ст. 102 Конституції України.

Отже можна запропонувати наступну систему конституційних обмежень при реалізації повноважень Президента України стосовно інтеграції в НАТО:

1. Геополітичний та інтеграційний курс України визначений конституціонодавцем і тому глава держави повинен здійснювати реалізацію своїх повноважень з огляду на необхідність його реалізації;
2. Президент України виступає гарантом євроатлантичної інтеграції і це зумовлює потребу використання ним усього обсягу повноважень наданого йому згідно ст. 106 Кон-

- ституції України для утримання інших посадових осіб та органів публічної влади від дій спрямованих проти інтеграції нашої держави в НАТО;
3. Наділення конституціонодавцем Президента України правом законодавчої ініціативи викликає потребу внесення ним до Верховної Ради України системи законопроектів спрямованих на
 4. забезпечення ряду реформ у політичній, судовій та безпекових сферах необхідних для завершення процесу інтеграції України в НАТО.

Зміст

Напрямок 1

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ	10
Белов Д.М. ОСНОВНИЙ ЗАКОН УКРАЇНИ – ІСТОРІЯ, СУЧАСНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	10
Бисага Ю.Ю. РОЛЬ ТА МІСЦЕ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В СИСТЕМІ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	17
Бородач Т. В. КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ - ПРАВА ДЕТЕРМІНАНТА УТВЕРДЖЕННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	21
Васильчук Л.Б. СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ ЕЛЕМЕНТІВ ПРАВА ОСОБИ НА БЕЗПЕЧНЕ ДЛЯ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ДОВКІЛЛЯ ...	24
Копча В. В. ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ВЕРХОВЕНСТВА УКРАЇНИ ...	28
Ланкевич А.З. ДЕЯКІ ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРАВІ.	36
Огнев'юк Т.В. ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ДИСКРЕЦІЙНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ДЕРЖАВНОГО ЕКСПЕРТНОГО ЦЕНТРУ МОЗ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ	44
Ореховський М.Л. ЗАХИСТ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ – ОБОВ'ЯЗОК ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ.	49
Орос М. М. МІСЦЕ ТА РОЛЬ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ В СИСТЕМІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД	52
Пирога І. С. ПРАВО ЛЮДИНИ НА ГІДНИЙ РІВЕНЬ ЖИТТЯ.	56

Ремінська Ю.Ю. КРИТЕРІЇ ПРИЙНЯТНОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СКАРГИ: ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У ГРУПІ КРАЇН СХІДНОЇ ЄВРОПИ	62
Сарай Р.Д. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ПРИНЦИПИ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД.	70
Фаловська І.М. ДО ПИТАННЯ ПРО ПРИРОДУ ПРИНЦИПУ ПРАВОВОЇ РІВНОСТІ	74

Напрямок 2

МЕТОДОЛОГІЯ ОНОВЛЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ ТА МОДЕРНІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ	77
Machovenko J. KONTRAFAKTINIO ISTORINIO MODELIAVIMO PERSPEKTIVA TIRIANT GEGUŽĖS TREČIOSIOS KONSTITUCIJĄ	77
Бадзельюк П.П. ПРОФЕСІЙНА ПРАВОСВІДОМІСТЬ ТА ПРАВОВА КУЛЬТУРА АДВОКАТА	84
Батанов О. В. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО УНІТАРИЗМУ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ	88
Бисага Ю.М. АКТУАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРИНЦИПІВ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ ...	94
Гарагонич О.В. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН І МОДЕРНІЗАЦІЯ (ОНОВЛЕННЯ) ЗАКОНОДАВСТВА В УКРАЇНІ	97
Гомонай В.В. БАЗОВІ ТЕНДЕНЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНО- ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАБУТТЯ ПОВНОПРАВНОГО ЧЛЕНСТВА УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ ТА В ОРГАНІЗАЦІЇ ПІВНІЧНОАТЛАНТИЧНОГО ДОГОВОРУ	106
Гришко Л.М. ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ ЩОДО ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ІНСТИТУТУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ ЗА ЧАСИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ	109

Заборовський В.В. ДЕЯКІ НЕДОЛІКИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА АДВОКАТСЬКИЙ ЗАПИТ В АСПЕКТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ	115
Коломієць В.А. ОBOB'ЯЗОК УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ЗДІЙСНЮВАТИ ЗАХИСТ СУВЕРЕНІТЕТУ УКРАЇНИ У СВІТЛІ СИСТЕМНОГО ТЛУМАЧЕННЯ СТ. 17 КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ.	121
Радченко О.І. ID-ПАСПОРТИ: КРОК НА ЗУСТРІЧ ЛЮДИНІ ЧИ ЗАГРОЗА ЇЇ ОСОБИСТИМ ПРАВАМ?	126
Сердюк Н.А. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ОРІЄНТИРИ МОДЕРНІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ В УКРАЇНИ	131
Сидій О. МОДЕРНІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ЗАБОРОНИ ДІЯЛЬНОСТІ АНТИДЕМОКРАТИЧНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ	137
Ямельська Х.Ю. КОНСТИТУЦІЙНА МОДЕРНІЗАЦІЯ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ПОСТМОДЕРНИХ МАРКЕРІВ ЛЮДИНОЦЕНТРИСТСЬКОЇ ПРАВОВОЇ ІДЕОЛОГІЇ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ГІДНІСТЬ.	140

Напря́м 3

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ СТРАТЕГІЇ РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОСУДДЯ	143
Берч В.В. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ СУДОЧИНСТВА СУДОМ ПРИСЯЖНИХ У ФРАНЦІЇ	143
Іванов А.Б. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ГЕНЕРАЛЬНОЇ РАДИ СУДОВОЇ ВЛАДИ У ІСПАНІЇ	148
Кравчук В.М. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ ПОРЯДКУ ЗАЙНЯТТЯ ПОСАДИ СУДДІ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ	152

Марченко М.В. ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ АКТИВ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ АНАЛІЗУ ПРАКТИКИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ...	158
Медвідь А. Б. ЩОДО ПРАКТИКИ ОФІЦІЙНОГО ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВА НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ ГАРАНТОВАНОГО КОНСТИТУЦІЄЮ УКРАЇНИ	165
Сарай А.І. КОНЦЕПТУАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД: ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ ЄСПЛ	172
Свида О.Г. ПРИСЯГА ПРОФЕСІЙНИХ СУДДІВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ ЄС: ОКРЕМІ ПИТАННЯ	177
Сиза Н.П. УЧАСТЬ НАРОДУ У ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОСУДДЯ ЧЕРЕЗ ПРИСЯЖНИХ: ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЗАСАДИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ	184
Щербанюк О.В. СТРАТЕГІЯ РЕФОРМУВАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДОЧИНСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ	190

Напрямок 4

ПРИРОДА ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В СУЧАСНІЙ ДОКТРИНІ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ.....	196
Єленіна Ж.М. ФУНКЦІОНАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА СПЕЦИФІКА ГІБРИДНОЇ МОДЕЛІ СУДУ ПРИСЯЖНИХ	196
Зозуля О.І. ГАРАНТІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТИМЧАСОВОЇ СЛІДЧОЇ КОМІСІЇ ЯК СКЛАДОВА ЕФЕКТИВНОСТІ ПАРЛАМЕНТСЬКОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	199
Ісламова А.В. ДИСКРЕЦІЙНІ ПОВНОВАЖЕННЯ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ЩОДО БЛАГОДІЙНИЦТВА У КОНТЕКСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ.....	206

Макошій Ю.Д. ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРЕДСТАВНИЦТВА ПРОКУРОРОМ В СУДІ ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ: ПРАКТИКА ВЕРХОВНОГО СУДУ	209
Мішина Н.В. ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ: ПРОБЛЕМА ДЕЛЕГУВАННЯ ПРОВНОВАЖЕНЬ	219
Натуркач Р.П. ПРИНЦИП НЕЗАЛЕЖНОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРАЛЬНОГО БАНКУ ДЕРЖАВИ	223
Тетерук А.А. ДЕРЖАВНА СЛУЖБА: ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ У СВІТЛІ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРИНЦИПІВ	225

Напрям 5

ДОКТРИНА КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	228
Берлінгер Д., Громовчук М.В. ПРАВО ЛЮДИНИ НА ШТУЧНЕ ЗАПЛІДНЕННЯ: БІОЕТИЧНІ ЗАСАДИ	228
Грень Н.М. ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ ПРОТИДІЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ	237
Дешко Л.М. ОBOB'ЯЗОК ДЕРЖАВИ З ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА КОЖНОГО НА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ	242
Жаровська І.М. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ	244
Менджул М.В. ЄВРОПЕЇЗАЦІЯ ІНСТИТУТУ ШЛЮБУ В УКРАЇНІ ТА ДОСВІД СПОЛУЧЕНОГО КОРОЛІВСТВА	250
Нечипорук А.Ю. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПРАВА ВЛАСНОСТІ КРІЗЬ ПРИЗМУ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ.	254
Пархоменко С.А. ДО ПИТАННЯ МЕЖ ДИСКРЕЦІЙНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ГЛАВИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ЩОДО ІНТЕГРАЦІЇ В НАТО	258

Для нотаток

Для нотаток

**КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ
БУДІВНИЦТВО НА ЗЛАМІ ЕПОХ:
ПОШУКИ ОПТИМАЛЬНИХ МОДЕЛЕЙ**

Матеріали міжнародної
науково-практичної конференції

22 червня 2021 р.

Верстка – І.І. Полянської

Дизайн обкладинки – О.В. Миколіук

Підписано до друку 29.06. 2021р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Literata. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 15,6. Тираж 200. Замовлення № 2097.

Оригінал-макет виготовлено та видруковано:
ТОВ «РІК-У», 88000, м. Ужгород, вул. Гагаріна, 36
Свідоцтво: Серія ДК № 5040 від 21 січня 2016 року